

स्वामी ભદ્ર સ્થાપિત પ્રાર્થનાસંઘ - ભદ્ર આશ્રમનું સામાયિક

ઐતલ્ય પ્રાર્થના

મે-જૂન, ૨૦૨૪

પ.પૂ. ભદ્ર સ્વामी

સંપાદક: નરૈશ કાપડીયા

રામ સભામાં અમે રમવાને ગ્યાં'તાં

રામ સભામાં અમે રમવાને ગ્યાં'તાં
પસલી ભરીને રસ પીધો રે,
હરિનો રસ પુરણ પાયો.

પહેલો પિયાલો મારા સદગુરુએ પાયો,
બીજે પિયાલે રંગની હેલી રે,
ત્રીજો પિયાલો મારાં રોમે-રોમે વ્યાપ્યો,
ચોથે પિયાલે થઈ છું ઘેલી રે.. રામ સભામાં

રસ બસ એકરૂપ રસિયા સાથે,
વાત ન સુઝે બીજી વાટે રે,
મોટા જોગેશ્વર જેને સ્વપ્ને ન આવે
તે મારા મંદિરીયામાં મ્હાલે રે.. રામ સભામાં

અખંડ હેવાતણ મારા સદગુરુએ દીધાં
અખંડ સૌભાગી અમને કીધાં રે,
ભલે મળ્યા મહેતા નરસિંહના સ્વામી
દાસી પરમ સુખ પામી રે.. રામ સભામાં

- નરસિંહ મહેતા

યૈતન્ય પ્રાર્થના

સર્વ દિશાઓમાંથી અમને શુભ વિચારો પ્રાપ્ત થાઓ

સર્વનું કલ્યાણ હોજો
સર્વનું મંગલ હોજો
સર્વના તનમાં પૂર્ણ આરોગ્ય હોજો
સર્વના મનમાં પૂર્ણ પ્રસન્નતા હોજો
સર્વને પૂર્ણતાનો પરમાનંદ હોજો
ઓમ શાંતિ શાંતિ શાંતિ:
આત્મ શાંતિ, વિશ્વ શાંતિ
વિશ્વ શાંતિ!

વર્ષ: ૭૩ અંક: ૦૫-૦૬

મે-જૂન ૨૦૨૪

: સંપાદક :

નરેશ કાપડીઆ
૯૯૦૯૯ ૨૧૧૦૦

: સંપાદક મંડળ :

ડો. કિશોર દેસાઈ - ઉમેશ ભટ્ટ - શંભુભાઈ પ્રજાપતિ

: પ્રકાશક :

નવીનચંદ્ર રમણલાલ ચોખાવાલા
પ્રાર્થના સંઘ - ભદ્ર આશ્રમ, સરકારી વસાહત પાછળ,
અઠવાલાઈ-સ, સુરત ૩૯૫ ૦૦૭ ફોન: (૦૨૬૧) ૨૬૫ ૦૮૦૮
મો.: ૯૯૦૯૬ ૪૭૪૫૩ - ૯૧૦૬૯ ૨૮૬૦૩

: મુદ્રક :

ઈમેજ આર્ટ
સૈયદપુરા, સુરત. મો.: ૮૨૦૦૭ ૭૯૭૯૩

: લવાજમ :

વાર્ષિક: રૂ. ૧૦૦ (યુએસ ડોલર ૧૦, યુકે પાઉન્ડ ૫)
આજીવન: રૂ. ૫૦૦ (યુએસ ડોલર ૧૦૦, યુકે પાઉન્ડ ૫૦)
છુટક અંક : રૂ. ૧૨

સંપાદકીય

'ચૈતન્ય પ્રાર્થના'ના આત્મીય પરિવારજનો,
નમસ્કાર.

'ચૈતન્ય પ્રાર્થના'નો મે - જૂન ૨૦૨૪નો સહિયારો અંક આપની સેવામાં રજૂ કરતાં આનંદ અનુભવીએ છીએ.

આધ્યાત્મ, આરોગ્ય અને શિક્ષણ સહિતની સામાજિક નિસ્ખત આ મુખપત્રના મુખ્ય વિષયો છે.

પૂજ્ય શ્રી ભદ્ર સ્વામીએ ૭૨ વર્ષ પહેલાં 'પ્રાર્થના'નું પ્રકાશન શરૂ કર્યું હતું. ત્યારનું સુરત, ત્યારનો સમાજ, તેમના પ્રશ્નો વગેરે જુદાં હતાં. જીવન આજના જેટલું જટિલ નહોતું. સ્વામીજીની સમીપ રહીને મનને શાંતિ વળતી, સમાજ માટે અને જાત માટે કશુંક ઉપયોગી કરવાનો અનેરો આનંદ રહેતો. આજની વિષમ પરિસ્થિતિમાં જ્યાં માત્ર દોડભાગ, ઉદ્વેગ અને તણાવપૂર્ણ જીવન જીવાય છે, ત્યાં મનની અને તનની શાંતિ માટે પ્રાર્થનાસંઘની પ્રવૃત્તિઓમાં સહભાગી બનવાનું સૌને આમંત્રણ છે. ભદ્ર આશ્રમ જેવા સ્થળોની આજે પહેલાં કરતા વધુ જરૂરત મહેસૂસ થાય છે. નદી કિનારે, મંદિરને ઓટલે, પુસ્તકોના સાન્નીધ્યે, સમાજોપયોગી પ્રવૃત્તિ સાથે રહેવાનો આનંદ છે.

આ અંકના વાંચનમાં પણ આપને વાંચવી ગમે તેવી સામગ્રી આપવાનો અમારો પ્રયાસ છે. એમાં અમે નિબંધ, વાર્તા, કાવ્યો, ચિંતન સહિતનું સાહિત્ય પસંદ કર્યું છે, તે ઉપરાંત આધ્યાત્મ અને આરોગ્ય વિષયક માહિતીપ્રચુર વાચન સામગ્રી આ અંકની ઉપયોગીતા વધારશે, એવો અમને વિશ્વાસ છે. આગલા અંકો માટેના આપના પ્રતિભાવો અમને પ્રોત્સાહિત કરે છે.

પ્રાર્થના સંઘ - ભદ્ર આશ્રમ તેની અનેકવિધ પ્રવૃત્તિઓથી સતત કાર્યશીલ છે અને રહેશે. આ અંકના કવર પેજ ૩ અને ૪ પર અમારી પ્રવૃત્તિઓનો ચિતાર સંક્ષેપમાં આપ્યો છે, તેનો લાભ લઈને આ યજ્ઞમાં જોડાવાનું સૌને ઈજન છે. સૌને શુભકામનાઓ.

નરેશ કાપડીઆ

સંપાદક

નવીનચંદ્ર યોખાવાલા

પ્રમુખ, પ્રાર્થના સંઘ

અનુક્રમણિકા

1.	ગાંધીજી અને 'વસુધૈવકુટુંબકમ'	ડૉ. ડી.સી. ત્રિવેદી	4
2.	ટ્રસ્ટીશીપની વિભાવના	જે. ડી. શેઠી	8
3.	પાંચ રોટલા અને બે માછલી	કિશોર દેસાઈ	10
4.	વૃક્ષોનું જતન પંખીઓને ગગન	ઉમેશ ભટ્ટ	12
5.	ઈશ્વર સાથે સંવાદ	સુરેશ દલાલ	15
6.	ન્યાયી બાદશાહ	સંકલિત	17
7.	ઈશ્વરની ગહનતા અને વિજ્ઞાન	માતાજી	18
8.	નકશામાં તારી જાગીર ક્યાં?	સંકલિત	19
9.	સારા વેણ બોલવાના લાભ	સંકલિત	20
10.	લીમડાનું ઝાડ (અંગ્રેજી વાર્તા)	રીટા નાથ	21
11.	ભારતના વિકાસની દશા અને દિશા	ડૉ. દિલીપ શાહ	24
12.	વેદોનો અમૃતકળશ	ડૉ. નરેશ ભટ્ટ	27
13.	મુશ્કેલીઓના પહાડનો સામનો	એમ. એન. વોરા	29
14.	ગધેડાએ ખેડૂત સામે કેમ ન જોયું?	બોધકથા	31
15.	શતાબ્દીવીર મેરીનો કેસ સ્ટડી	ઋચા કિનારીવાળા	32
16.	'અર્થ' સમજાવતી કાવ્ય પંક્તિઓ	સં. ડૉ. એસ. એસ. રાહી	35
17.	મધ અને તજનું અસરકારક મિશ્રણ	સંકલિત	37
18.	સૂરીલી સંગત (મરાઠી વાર્તા)	શોભના બેરી	42
19.	કેન્દ્ર નહીં, પરિઘ બનીએ	રણછોડ શાહ	45
20.	મિર્ઝા 'ગાલીબ'ની યાદ	ડૉ. એસ. એસ. રાહી	51
21.	જાતને નીચી સમજવી એ ભૂલ	નરેશ કાપડીઆ	55
22.	સાચો દોસ્ત	લોકકથા	58
23.	ભૂલી જતાં શીખીએ	ચીનુભાઈ ગી. શાહ	61
24.	હસો ભાઈ હસો	સંકલિત	64

ગાંધીજી અને 'વસુદૈવંકુટુંબકમ્'

ડૉ. ડી. સી. ત્રિવેદી

પ્રેમ અને પરિવર્તનનું ભારત એટલે રાષ્ટ્રપિતાનું 'વસુદૈવંકુટુંબકમ્'. ગાંધીજીના વ્યક્તિત્વમાં એવું તો શું હતું કે તેમના એક શબ્દ ઉપર લોકો પોતાનું બધું જ ન્યોછાવર કરવા તૈયાર થઈ જતા ?

ગાંધીજીના જીવનનો આ વળાંક જાણે કે - પ્રભુને પામવા માટેના અમૃતબિંદુ સમાન બન્યો. જેમ જેમ સમય ગયો અને ગાંધીજીની લોકકલ્યાણ અંગેની પ્રવૃત્તિ વધવા લાગી, તેમ તેમ ગાંધીજીના વાણી અને વિચારોમાંથી અમૃતધારા વહેવા લાગી. તેમની આંખમાં કરૂણા સ્પષ્ટ દેખાતી હતી. લોકો તેમના સાંનિધ્યમાં પણ પ્રભુતાના દર્શન કરવા લાગ્યા. આટલું મોટું સમર્પણ અને જીવનના પરિવર્તનનું આ દર્શન હતું, જે લોકભોગ્ય બન્યું.

'પ્રભુનું બીજું નામ અમૃત છે અને તેથી જ ગાંધીજીને આપણે 'મહાત્મા' તરીકે પ્રસ્થાપિત કર્યા છે.' તેમ સંતશ્રી મોરારીબાપુએ કહ્યું છે. તેઓ જ્યાં જ્યાં જતા ત્યાં 'અમૃત હી અમૃત' ફેલાતું હતું અને પ્રેમનું સામ્રાજ્ય સ્થપાઈ જતું હતું. આ હતો સત્ય-પ્રેમ-કરૂણા અને ત્યાગનો પ્રભાવ, જે તેમણે જીવનમાં પચાવ્યો હતો. તેમના એક શબ્દ ઉપર લોકો જેલમાં જવા કે બંદુકની ગોળી ખાવા પણ તૈયાર થઈ જતા હતા.

ગાંધીજીની પોતાને ગમતી 'સામાન્યતા'માં રહેલી 'પ્રેમ'ની પ્રધાનતાનું પરિવર્તન 'મહાનતા'માં થવા લાગ્યું. પ્રેમ એ માનવીય ગૌરવનો મુકુટમણી છે.

પ્રેમ એ કર્તવ્ય અને સત્યની સાથે આપણને સાંકળતી સુવર્ણકડી છે. પ્રેમની સાથે ત્યાગને સાંકળવાથી સત્યની અસરકારકતા વધવા લાગે છે. પ્રેમ એ જીંદગીના મર્મને પોષતો ઉજ્જવળ સિદ્ધાંત છે અને શાશ્વત શુભનો પયગંબરી સંદેશ છે, તેમ પેટ્રાર્ક કહે છે. આવો, તેમના જ શબ્દોમાં જુઓ:

પ્રેમ એ માનવતાની પહેચાન છે, આત્માનો સૌથી પવિત્ર અધિકાર, સોનેરી કડી જે આપણને ફરજ અને સત્ય તરફ દોરે છે, મુક્તિ આપનાર સિદ્ધાંત જે મુખ્યત્વે જીવનના હૃદય સાથે સમાધાન કરે છે, અને શાશ્વત સારાની ભવિષ્યવાણી છે - પેટ્રાર્ક

તો, માર્ટિન લ્યુથરે કહ્યું છે, 'પ્રેમ એ પ્રભુની પ્રતિમા છે.' અને મિલ્ટન કહે છે, 'આપણી બધી જ પ્રવૃત્તિઓ અને લાગણીઓનો સરતાજ પ્રેમ છે.' સ્વામી વિવેકાનંદ કહે છે કે મહાન ત્યાગથી જ મહાન કાર્યો સિદ્ધ થાય છે. આત્મા ઉપર વિજય મેળવનાર જ આ બધું

કરી શકે છે કારણકે આત્મ વિજય એ તમામ વિજયોમાં શ્રેષ્ઠ છે એવું પ્લેટો કહી ગયા છે.

ઉપરોક્ત બધું હોવા છતાં, ક્યારેક શરૂઆતમાં કોઈ પણ સારા કાર્યમાં લોકો તમને સાથ સહકાર નહીં આપે તેવું લાગશે પરંતુ ટ્રેડર હોર્ન નામનાં ફીલોસોફર કહે છે કે શિક્ષણ સૌથી પહેલી જે બાબત શીખવે છે કે 'એકલા ચાલવું' 'તારી હાક સુની કોઈ આવે કે ન આવે તું એકલો જાને એકલો જાને રે...'

ઉપરોક્ત પ્રખ્યાત પંક્તિ મહાત્મા ગાંધીજીના જીવનપથમાં મનોબળ અને નૈતિક તાકાત વધારનાર સાબિત થયેલી છે. જે સત્યના પ્રયોગનું એક પરિણામ છે, તેવું એ પ્રસંગથી સ્પષ્ટ જણાય આવે છે. મહાત્મા ગાંધીજીના રસ્તે ચાલતા ઘણાં એકલવ્ય 'એકલવીર' બની ચૂક્યાં છે અને પગદંડીને મહામાર્ગ બનાવી ચૂક્યાં છે. આપણાં દેશનું ગૌરવ ધન બનવા માટે આ સત્યનું પ્રમાણ મહાત્મા ગાંધીજીના જીવનમાંથી અપનાવવા જેવું છે. કોઈ પણ સારા કાર્યની શરૂઆત વખતે તમારો સાથ કોઈ આપે કે ન આપે, આત્માના અવાજને ઓળખીને, આત્મબળ થકી આગળ વધો અને પગદંડીને પકડી રાખો. મુશ્કેલીઓ રૂપી કાંટા, કાંકરા દૂર કરવાનો પ્રયત્નો કરો. નજર સામે સ્વપ્રદૃષ્ટા સમાન સત્યને જકડી રાખો. જાંખરા-ઝાંકળ દૂર થશે અને ઈશ્વર કૃપાથી એક સમય એવો આવશે કે તે પગદંડી મહામાર્ગ બની જશે. લોકોને સત્ય સમજાશે, સૌનૌ સહકાર સાંપડશે અને હિતલક્ષી આદર્શ સિદ્ધ થશે.

સુભાષચંદ્ર બોઝ કહે છે કે આપણા આદર્શો જ આપણા સમાજની આશા છે. "Our ideas are the hope of our society." Swami Vivekanand. આથી કોઈ પણ સંજોગોમાં તમારા આદર્શોને તમો પકડી રાખો- તેને છોડશો નહી. જ્યોર્જ બર્નાડ શો કહે છે કે પરિવર્તન વિના પ્રગતિ અશક્ય છે અને જેઓ પોતાના મનમાં પરિવર્તન આણી શકતા નથી, તેઓ બીજી એક પણ ચીજ બદલી શકતા નથી. "Progress is impossible without change, and those who cannot change their minds cannot change anything." - George Bernard Shaw.

ઉપરોક્ત દરેક બાબતનું તાત્પર્ય એ છે કે મહાત્મા ગાંધીજી એ Philosophy of life માત્ર જાણી-વિચારીને જ નહીં પરંતુ અપનાવી અને પચાવી છે અને તેથી તેઓ લોક માનસના મહાત્મા બન્યા અને તેમના એક શબ્દ ઉપર પોતાનું બધું જ ન્યોછાવર કરવા લોકો તૈયાર થઈ જતા. ગાંધીજી એ સૌપ્રથમ પોતાની જાત ઉપર આ પ્રયોગ કર્યો એ પ્રયોગનું નામ 'મહાત્યાગ' અથવા ન્યોછાવર, જેના વડે તેમણે પોતાના વ્યવસાયિક તેમજ અંગત જીવનનું બલિદાન આપ્યું, તેમ કહી શકાય. પ્રેમભર્યું આ પરિવર્તન આખા દેશમાં એક આંધીની જેમ

ફરી વળ્યું કારણકે આ બલિદાન તે એક સત્યનો પ્રયોગ હતો. સત્ય અને અહિંસાના માર્ગે અંગ્રેજોની સામે આંધી કુંકવાની વાત કોઈ સામાન્ય બાબત નહોતી. પોતાના અંગત જીવનનું એક મહાભિનિષ્ઠમણ હતું અને આઝાદી મેળવવાની ભિષ્મ પ્રતિજ્ઞા હતી. આ ધર્મ રથના બે મહાયકોએ આખા દેશમાં ગાંધીજીના પગલે એવું ભિનિષ્ઠમણ આદર્યું કે લોકોમાં નૈતિક જાગૃતિની આંધી ઊઠી અને અંગ્રેજોની સામે ધર્મયુદ્ધના મંડાણ થઈ ગયા. સત્ય અને અહિંસાના માર્ગે આઝાદી મેળવવી અને 'કરો યા મરો' તથા 'સત્યમેવ જયતે' ના નારા આખા દેશમાં મહાત્મા ગાંધીજીના નેજા હેઠળ શરૂ થઈ ગયા. લોકોએ ગાંધીજીના વિચારો ઉપર સંપૂર્ણ વિશ્વાસ વ્યક્ત કર્યો તેની પાછળ સૌ પ્રથમ તો ગાંધીજીનું પોતાના વ્યવસાયિક અને અંગત જીવનનું બલિદાન હતું. લોકમાનસ ઉપર આ પરિબળ સૌથી વધુ અસરકારક નિવડ્યું. સત્યના માર્ગે પણ કોઈપણ બાબત લોકો સમક્ષ રજૂ કરતા પહેલાં તેનો પ્રયોગ સૌથી પ્રથમ આપણી જાત ઉપર જ કરવો જોઈએ તો જ આ બાબત શક્ય અને સફળ બને છે. તેવું ગાંધીજીના સત્યના આ પ્રયોગથી સ્પષ્ટ જણાઈ આવે છે. આ હતી મહાત્મા ગાંધીજીના જીવનની સાચી જીવન દ્રષ્ટિ, ત્યાગ અને જીવનનો વળાંક, જે આપણને દિશા સૂચવે છે, તેમને પામવાની પગદંડી અહીં મળે છે. દુનિયાની સમગ્રમાનવ જાતને પ્રેમ કરો, પોતાના ગણો, શક્તિ મુજબ સહાયભૂત થાઓ અથવા સહાનૂભૂતિ કેળવો. માનવ-માનવ વચ્ચેના સંબંધો પરત્વે મહાત્મા ગાંધીજીના દરેક પ્રયોગમાં એવી વિશેષતા હતી કે માનવીના વ્યક્તિગત ગુણોનું પરિવર્તન સામાજિક મૂલ્યો તરીકે પ્રસ્થાપિત થઈ જતું હતું અને દરેક રચનાત્મક કાર્ય સામાજિક ઉત્ક્રાંતિ કે જાગૃતિનો એક ભાગ બની જતું હતું. દુશ્મન સાથે પણ પ્રેમભર્યું વલણ તેઓ અપનાવતા હતા. આત્મશુદ્ધિની સાથે વ્યવહારીકતા અને નૈતિકતા ઉપર વધુ ભાર મુકતા. “વસુદૈવ કુટુંબકમ્” ની તેમની ભાવના પ્રબળ હતી. પરિણામે તેઓ પરમ વંદનીય 'રાષ્ટ્રપિતા' અને 'વિશ્વમાનવ' તરીકે ઓળખાયા.

ઈતિહાસનું સોનેરી પૃષ્ઠ એટલે મહાત્મા ગાંધીજીનું દાર્શનિક જીવન! વિશ્વ તેમને જુદાં જુદાં નામથી ઓળખે છે જેમ કે 'મહાપુરુષ', 'લોકનેતા', 'સંત', 'ફકીર' વિગેરે. વિશ્વના મહામાનવોમાં મહાત્માગાંધીજીની વિચારધારા વિશિષ્ટ પ્રકારની છે. તે નૈતિકતા, પવિત્રતા અને સત્યનિષ્ઠાનું મુલ્ય ધરાવે છે.

મહાત્મા ગાંધીજીની 'વૈશ્વિક કુટુંબ ભાવના' અને 'આંતરરાષ્ટ્રીય શાંતિ' અંગેની ખેવના તેમના કેટલાક વિધાનો દ્વારા વ્યક્ત થતી રહેતી હતી જેમકે:

(૧) ભારતને માટે સ્વતંત્રતા કે આઝાદીની માંગણી અન્ય દેશોના અધઃપતનના ભોગે તેમને

કદી સ્વીકાર્ય નહોતી. અંગ્રેજો લુપ્ત થઈ જાય કે ઈંગ્લેન્ડની દુનિયાના દેશોમાં તેની નામોશી થાય તેવું ગાંધીજી ઈચ્છતા નહોતા. પરંતુ સ્વતંત્ર ભારત પાસેથી દુનિયાના બીજા દેશો તેની પાસે કંઈક શીખે તેવી તેમની વૈશ્વિક કુટુંબની પવિત્ર ભાવના અને કલ્પના હતી, જે સાકાર થાય તેવું તેઓ ઈચ્છતા હતા.

- (૨) દુનિયાના દેશો સાથે મૈત્રી કેળવવાનું ગાંધીજીનું ધ્યેય હતું. આ ઉપરાંત તેઓ કહેતા કે બ્રિટીશ પ્રજાને હું ચાહું છું અને આપણે સૌ એક જ કુટુંબના સભ્યો છીએ. કોઈ કોઈનાથી ચડિયાતું હોય, તેમાં તેઓ માનતા નહતા.
- (૩) માનવ વસ્તી ભલે પૃથ્વીના હજારો ખંડમાં વહેંચાયેલી હોય પરંતુ તે એક બીજા સાથે એક જ કડીથી જોડાયેલી છે. ગાંધીજીની આ વિચારસરણીમાં વસુધૈવકુટુંબકમ્ ની ભાવના સ્પષ્ટ દેખાઈ આવે છે.
- (૪) ભારત દેશની આઝાદી મેળવીને માનવ સમાજમાં સંપૂર્ણ એકતા સાધવાનું મારા જીવનનું ધ્યેય છે એવું ગાંધીજીએ તેમનાં પ્રવચનોમાં અનેકવાર કહ્યું છે.
- (૫) દરેક દેશના લોકો સંગઠિત થઈને, એકત્રીત થઈને, એક સમૂહ એક વ્યક્તિની જેમ કાર્ય કરવા પ્રેરાય ત્યારે જ આંતરરાષ્ટ્રીયવાદ પ્રવૃત્ત થયેલો કહેવાય. ગાંધીજીનું આ કથન પણ વસુધૈવકુટુંબકમ્ ની તેમની ભાવના પ્રગટ કરે છે.
- (૬) આંતરરાષ્ટ્રીય શાંતિને અનુલક્ષીને ગાંધીજીએ અનેકવાર કહ્યું છે કે હું ભારતનો એક સેવક છું અને તે દ્વારા સમગ્ર માનવજાતની સેવા કરતો હોઉં તેવું ગૌરવ પ્રાપ્ત થાય છે. રાષ્ટ્રની સેવા અને જગતભરની સેવા બંને પરસ્પરના પૂરક બની રહેવા જોઈએ અને તો જ આંતરરાષ્ટ્રીય શાંતિ બની શકે.
- (૭) આ દુનિયા જીવવા જેવી ત્યારે જ લાગે જો તેની પ્રજા સંપીને અને એક થઈને રહેવાની હોય!

આવી હતી.. ગાંધીજીની 'વસુધૈવકુટુંબકમ્'ની ભાવના! પરિણામ સ્વરૂપ ભારતને આઝાદી મળી તે ઉપરાંત વસુધૈવકુટુંબકમ્ ની ભાવના અને તેમના સત્ય-અહિંસાના આદર્શનું સ્વરૂપ દુનિયાના નકશામાં જે પ્રગટ થયું તે આ રહ્યું:

'ગાંધી જયંતિ બીજી ઓક્ટોબર – આ મહાન વિભૂતિનો જન્મદિન 'આંતરરાષ્ટ્રીય અહિંસા દિન' તરીકે દર વર્ષે મનાવવાનો સંયુક્ત રાષ્ટ્રસંઘે ઠરાવ કર્યો. જેનો અમલ દુનિયાના તમામ ૧૯૧ દેશોએ શરૂ કરી દીધો છે. ભારતને માટે આ ગૌરવપ્રદ બાબત છે. આ મહા માનવને વંદન!!'

યુનો નો ઠરાવ: તારીખ: ૨જી ઓક્ટોબર ૨૦૦૭

ટ્રસ્ટીશીપની વિભાવના

જે. ડી. સેઠી

ટ્રસ્ટીશીપ એ આમુલ પરિવર્તન માટેનો ક્રાંતિકારી ખ્યાલ છે. ટ્રસ્ટીશીપ એ સમગ્ર જનસમુદાયનું 'સ્વરાજ' છે. ટ્રસ્ટીશીપ વર્ગવિહિન સમાજરચના માટેનું એક આદર્શ સાધન છે. ટ્રસ્ટીશીપ બંધુત્વ - ભાઈચારો સ્થાપવામાં ઉપયોગી નિવડી શકે છે. એનો મુખ્ય ભાવ એ છે કે સંપત્તિ સમાજની સામુદાયિક માલિકીની છે.

વ્યક્તિને સમાજ તરફથી પોષણ મળે છે, માટે વ્યક્તિએ સમાજ પ્રત્યેનું ઋણ ચુકવવાનું છે. માણસ પાસે જે કંઈ છે તે સમાજનું છે અને તેણે સમાજ વતી તેના ટ્રસ્ટી તરીકે વર્તવાનું છે. એમાં માત્ર સંપત્તિ જ નહીં; બુદ્ધિ, ચાતુર્ય, આવડત, કુશળતા, શક્તિ બધું જ આવી જાય છે.

મૂડીપતિએ મજૂરોના ટ્રસ્ટી તરીકે રહેવાનું છે. મૂડીપતિની આવકમાં, નફામાં મજૂરોનો પણ હિસ્સો છે. મૂડીપતિ મજૂર ઉપર નિર્ભર છે. ટ્રસ્ટીશીપમાં માટે જે જરૂરી હોય અને વ્યાજબી હોય તે વિચારપૂર્વક સંપત્તિના માલિકોએ પોતાની શેષ સંપત્તિ ઉપરનો પોતાનો અધિકાર છોડવાનો રહે છે. વારસામાં કે ઉદ્યોગધંધામાં કમાણીથી જે ધન મળે છે, તે બધું પોતાનું જ છે, એ ખ્યાલ ખોટો છે. દરેક વ્યક્તિનો અધિકાર તો માત્ર ગૌરવભર્યા જીવન નિર્વાહનો જ છે. એ સિવાયનું ધન સમાજનું છે અને એ સમાજના લાભાર્થે વપરાવું જોઈએ.

આ માત્ર ઉદ્યોગપતિઓ માટે જ નહીં, તમામ પ્રકારના ધનિકો માટે છે. જમીનના માલિકો/ મોટા જમીનદારો માટે, પાંચ-પચીસ બંગલા માલિકો માટે પણ ટ્રસ્ટીશીપનો સિદ્ધાંત લાગુ પડે છે.

ટ્રસ્ટીશીપ સંપત્તિના સામાજિકરણની પદ્ધતિ છે.

જો ધનપતિઓ આ વાત ના સ્વીકારે તો કાયદા દ્વારા એમની સંપત્તિ ઉપર અંકુશ મુકવાનો સરકારને અધિકાર મળવો જોઈએ.

ધનપતિઓએ વિચારવું જોઈએ કે ગરીબ લોકો એમને મારી-ઝૂડીને લૂટી લે એના કરતાં ટ્રસ્ટીશીપના ઉમદા ખ્યાલને સામે ચાલીને સ્વીકારે.

ટ્રસ્ટીશીપનો સ્વીકાર અને એનો અમલ સુમેળભર્યા હોવો જોઈએ. અત્યાર સુધી એ ખ્યાલ સ્વૈચ્છિક અમલનો રહ્યો છે. જો એને અસરકારક બનાવવો હોય તો કોઈક પ્રકારનું

દબાણ ઊભું કરવું જરૂરી બનશે. ટ્રસ્ટીશીપના અમલ માટે અલગ શાસ્ત્ર અને તંત્ર રચવું પડશે. મજૂર, ઉપભોક્તા, મૂળ માલિક અને સરકારની સહભાગીતાવાળું એક ટ્રસ્ટીમંડળ રચવું પડશે અને એને કાનૂની પીઠબળ પુરું પાડવું પડશે. એમાં વિતરણ વ્યવસ્થા સક્ષમ અને પારદર્શી હોવી જરૂરી છે.

સરકાર કાનૂની જોગવાઈ દ્વારા સંપત્તિનો કબજો મેળવી શકશે અને ટ્રસ્ટીશીપની વિતરણ વ્યવસ્થાને/તંત્રને એ સોંપી શકશે. સરકાર દ્વારા/ટ્રસ્ટીશીપ મંડળ દ્વારા લોકોની મહત્તમ અને લઘુત્તમ આવક વચ્ચેનો વિવેકપૂર્ણ તફાવત નક્કી કરીને સમાનતાલક્ષી આંક નક્કી કરવો પડશે.

સૌજન્ય: શાશ્વત ગાંધી પુસ્તક પંચામૃત-૨

ટ્રસ્ટીશીપ અંગે ગાંધીજીના વિચારો:

ધારો કે વારસામાં અથવા વેપાર ઉદ્યોગમાં મને ઠીક ધન મળ્યું છે. મારે જાણવું જોઈએ કે એ બધા ધનનો હું માલિક નથી. મારો અધિકાર તો આજીવિકા મળી રહે એટલું લેવાનો જ છે અને એ આજીવિકા પણ બીજા કરોડો માણસોને મળી રહે છે એના કરતાં વધારે ન હોવી જોઈએ. મારી બાકીની સંપત્તિની માલિકી સમાજની છે, ને તેનો ઉપયોગ સમાજના કલ્યાણ સારું થવો જોઈએ. જમીનદારો અને ઉદ્યોગપતિઓ જે સંપત્તિનો કબજો ભોગવે છે, તેમની પાસેથી હું એવી અપેક્ષા રાખું છું કે તેઓ તેમના લોભ અને માલિકીની ભાવના છોડે અને પોતે ધનિક હોવા છતાં શ્રમજીવી વર્ગોની હારમાં આવીને બેસે. મજૂરે સમજવું જોઈએ કે પોતે શ્રમ કરવાની શક્તિનો જેટલો માલિક છે એના કરતા ધનિક માણસ એના ધનનો ઓછો માલિક છે. એટલે જ ટ્રસ્ટીપણાનો સિદ્ધાંત સાચો હોય અને જો તમે અહિંસાના સિદ્ધાંતમાં માનતા હો, તો તમારે એનો અમલ કરવો જોઈએ. આ સિદ્ધાંતમાં બુદ્ધિને અગમ્ય / ન સમજાય એવું કંઈ જ નથી. જો લોકો એને વિશે સતત વિચાર કરે અને તેનો અમલ કરવાનો પ્રયાસ કરે તો જીવનમાં પ્રેમની આણ વર્તાશે. દુનિયામાં સમાનતા આણવા માટે બીજી કોઈપણ પદ્ધતિ કરતાં આ રીતે આગળ જઈ શકીશું.

લોકો ટ્રસ્ટી તરીકે વર્તશે તો હું ઘણો રાજી થઈશ પણ તેઓ તેમ કરવામાં નિષ્ફળ જશે તો હું માનું છું કે રાજ્ય મારફતે ઓછામાં ઓછી હિંસા કરીને તેમની સંપત્તિ પડાવી લેવી પડશે.

પાંચ રોટલા અને બે માછલી

કિશોર દેસાઈ

બાઈબલના નવા કરારમાં પાંચ રોટલા અને બે માછલીના ચમત્કારની વાત આવે છે. ઇસુ ભગવાને પોતાનું અવતાર કાર્ય શરૂ કર્યું તે પછી થોડા જ વખત બાદ તેમની શાણપણ ભરી અને મીઠી વાણી સાંભળવાને લોકોનું મોટું ટોળું તેમની પાછળ ભેગું થયું હતું.

સાંજ પડવા લાગી એટલે એ બધાને ભોજન કેવી રીતે કરાવવું એનો સવાલ ઊભો થયો. ઇસુ ભગવાનના બાર શિષ્યો પૈકી એકે તેમની પાસે આવીને કહ્યું, 'આ ટોળાંને આસપાસના ગામડામાં વેરાઈ જવાની આજ્ઞા આપો કે જેથી તેમને સુવાને ઠામ અને ખાવાને ખોરાક મળે, અહીં તો આપણે મરુભૂમિમાં પડ્યા છીએ.'

ઇસુ ભગવાન તરત જ પામી ગયા કે એ મોટા ટોળાને ખોરાક માટે આસપાસના ખેતરોમાં - ઝૂંપડાઓમાં વિખેરાઈ જવાને કહેવામાં આવે તો તો એ પ્રદેશને તીડની જેમ ખલાસ કરી મૂકશે. ભોજન કરનારાં લગભગ પાંચ હજાર માણસો હતા.

પોતાની પાસે આવેલા શિષ્યને તેમણે કહ્યું, 'એમને ભોજન તો તમારે આપવું ઘટે.' શિષ્યે જવાબ આપ્યો, 'દરેક જણને એક બટકું રોટલો આપીએ તોયે બસો રૂપિયાની કિંમતના રોટલા પણ તેમને માટે પૂરતાં નહીં થાય.'

પછી બીજો એક શિષ્ય તેમની પાસે આવ્યો અને તેણે ઇસુ ભગવાનને કહ્યું, 'અહીં એક છોકરો છે. તેની પાસે જવના પાંચ રોટલા અને બે નાની માછલીઓ છે. પણ આટલા બધા માણસોને માટે એ શી વિસાતમાં?'

ઇસુ ભગવાન પામી ગયા કે એ છોકરાની જેમ બીજા ઘણાં પણ તેમની જરૂર કરતાં વધારે લાવ્યા હશે અને કેટલાંક પાસે કશું પણ નહીં હોય. પછી તેમણે પેલા છોકરાને કહ્યું, 'તારી પાસે જે કંઈ હોય તે બધું આ ટોપલામાં મુકી દે અને બીજા પણ એમ જ કરે.'

વાતમાં આગળ એવું આવે છે કે દરેક જણાનું ભાથુ આ રીતે એકઠું કરવામાં આવ્યું ત્યારે ઇસુ ભગવાને આખા જનસમુદાયને પચાસ-પચાસના જુથમાં વહેંચાઈ જવાને કહ્યું અને પછી દરેક જણની જરૂરિયાત પ્રમાણે એ બધો ખોરાક તેમને પીરસી દેવડાવ્યો અને બન્યું એવું કે સૌએ પેટ ભરીને ખાધું, એટલું જ નહીં પણ તેઓ ઊઠી ગયા પછી બાકી રહેલું એકઠું કરાવ્યું તો તેનાથી બાર ટોપલા ભરાઈ ગયા!

સ્વેચ્છાપૂર્વક વહેંચીને ખાવાથી જે ચમત્કાર બનવા પામ્યો તેનું આજે આપણે માટે

ભારે મહત્વ છે. ગાંધીજીના ટ્રસ્ટીશીપની એ યાદ આપે છે. ગાંધીજીએ કહ્યું હતું, 'હું હિંમતપૂર્વક કહું છું કે કુદરત આપણી રોજે રોજની જરૂરિયાત પુરતું પેદા કરે જ છે. કુદરતનો એ નિરપવાદ નિયમ છે. જો વ્યક્તિ પોતાની જરૂર પુરતું જ લે અને જરાય વધારે નહીં લે, તો દુનિયામાં ગરીબાઈ રહેવા પામે નહીં.'

એમ તો કેટલાક લોકો ગાંધીજીના 'આઝાદી-આંદોલન'થી પણ દૂર રહ્યાં હતાં. એમને માટે બ્રિટીશશાસન યોગ્ય હતું. એટલું જ નહીં એવા લોકો બ્રિટીશરોની મદદમાં પણ રહ્યાં હતાં. ખેદપૂર્વક કહેવું પડે છે કે આવી માનસિકતાવાળા લોકો, નેતાઓ આજે પણ દેશમાં રાજ કરે છે. આ લોકો ગાંધીજીને જૂનવાણી માને છે. એવા લોકો પાસે લોકશાહીની કે નૈતિકતાની અપેક્ષા શી રીતે રાખી શકાય?

કેટલાક સાધન સંપન્ન લોકો પણ ગાંધીજીના આંદોલનથી દૂર રહ્યાં હતા. એમના પર ગાંધી વિચારની ઝાઝી અસર ન હતી. બ્રિટીશ શાસનમાં મળતું પાશ્ચાત્ય શિક્ષણ મેળવીને જેઓ બ્રિટીશ શાસનમાં વહીવટમાં જોડાયા હતા એવા બ્યુરોક્રેટ્સ તેમજ કેટલોક બૌદ્ધિક વર્ગ ગાંધી વિચારથી અળગો રહ્યો હતો. એવા લોકોને પણ ગાંધીજી જૂનવાણી લાગતા હતા.

પણ ભારત જેવા દેશમાં ઉપર વર્ણવેલી ઇસુની વાત કે ગાંધીજીનો ટ્રસ્ટીશીપનો સિદ્ધાંત યોગ્ય માર્ગ લાગે છે. આજે આપણા દેશમાં પાંચ ટકા લોકો પાસે દેશની ૯૫ ટકા સંપત્તિ છે. દેશમાં અમીરો અને ગરીબોનું અંતર કેટલું મોટું છે તે એ હકીકતથી સમજાય છે કે ૮૦ કરોડ લોકોને સરકારે અન્ન આપવું પડે છે.

દુનિયાના મોટાભાગના દેશોની એ જ હાલત છે. અમીરી અને ગરીબી વચ્ચેની ખાઈ એટલી મોટી છે કે જાણે કદી પૂરી શકાશે નહીં. દુનિયાની હાલત વિચારીએ તો દુનિયાના ધનવાન દેશો અને ગરીબ દેશો વચ્ચેની ખાઈ પણ સતત તણાવ પેદા કરે છે. અમીરો – વ્યક્તિ કે દેશ – પોતાનું જરા જેટલું પણ ગરીબો સાથે વહેંચવા માટે તૈયાર નથી. પરિણામે જગતમાં ગરીબી – ભૂખમરો - હિંસા – યુધ્ધોનું દુષ્પચક ફરતું રહે છે.

ભારતને વિશ્વગુરુ બનાવવું હોય કે જગતને જીવવા જેવું બનાવવું હોય તો કોઈ ઇસુ, પયગંબર કે પ્રભુ અવતાર લઈને આવે અને જગતનું કલ્યાણ જાદૂઈ છડી ફેરવીને કરી નાંખે એવી આશા રાખવી વ્યર્થ છે. એને બદલે ગાંધીજીનો 'ટ્રસ્ટીશીપનો સિદ્ધાંત' અમલમાં મૂકાય તો સંયુક્ત રાષ્ટ્રસંઘના કે માનવઅધિકારના તમામ હેતુઓ પાર પડી શકે છે.

વૃક્ષોનું જતન, પશુધનનું પાલન અને પંખીઓને ગગન

- ઉમેશ ભટ્ટ

'વૃક્ષોનું વાવેતર કરો, વૃક્ષોનું જતન કરો' એ માનવ માત્રનો જીવનમંત્ર બની રહેવો જોઈએ. વૃક્ષારોપણ કરવું સારી બાબત છે પણ એ વૃક્ષો વિકસે છે ખરાં, એની દરકાર કોણ રાખે છે? વર્ષભરમાં વિવિધ આયોજનો પાર પાડવા માટે કેટલાં વૃક્ષો કપાયા અને કેટલા વૃક્ષો નવા ઉગ્યા એની ગણતરી પ્રતિ વર્ષ રાખવા જેવી છે. જેના વગર જીવન શક્ય જ નથી, એનું નિકંદન શું કામ કાઢવું? આ મુદ્દે ગંભીર બનવા જેવું છે. સૃષ્ટિના સર્જનકાળથી પૃથ્વી પર વસતા તમામ જીવોની દરકાર કુદરતે રાખી છે. તેના કારણે જ પૃથ્વી પર કરોડો વર્ષોથી હરિયાળું, મનમોહક, પ્રસન્ન કરનારું પર્યાવરણ સર્જાયું છે. જીવમાત્રના આહાર, જળપાન તથા શ્વાસોશ્વાસ માટેના પ્રાણવાયુની જરૂરિયાત આના કારણે જ તો પુરી થતી હતી.

આ પર્વતો, ઝરણાઓ, જંગલો, વનરાજીઓ, નદીઓ, સાગરો અને ફળદ્રુપ જમીન કોને આભારી? ધરતીને હરિયાળી રાખવામાં માનવ કરતા કુદરતનો વિશેષ ફાળો છે. જંગલી જાનવરો, પશુઓ, પ્રાણીઓ, પક્ષીઓનો આ ફાળો રહ્યો છે. વા, વાયુ, સાંપ્રતના વહેણ વાદળની હેરાફેરી પર્યાવરણનું જતન કરનારી છે. નદીઓના પુર, દરિયાઈ ભરતી અને ઓટ, વાવાઝોડું જેવી આફતો કુદરતી રીતે અવસર બની પર્યાવરણનું પોષણ કરે છે. સુરજદાદા અને ચાંદામામા પણ હકદાર ખરા! કુદરતે જીવજગતને આપવામાં કશી કસર છોડી નથી.

પક્ષીઓ, પશુઓ, પ્રાણીઓ, જાનવરો સતત પ્રતિભ્રમણ કરતા જીવો છે. પક્ષીઓ બહુધા વૃક્ષના ફળો, અનાજના દાણા, નાના જીવોને આરોગી તેમનું પેટ ભરે છે. આ પક્ષીઓ ઉડા-ઉડ કરતા રહે છે અને જ્યાં ત્યાં ચરકે છે, હગાર (અઘાર) છોડે છે. આ હગાર વિપુલ માત્રામાં વિવિધ જાતના વૃક્ષો અને વનરાજી ઉગાડવાનું કામ કરે છે. કુદરત પણ આમાં સાથ આપે છે. નદીઓના વહેતા પાણી, વહેતા વાયુ, વરસાદી જળ જમીન પર વેરવિખેર આ હગારમાં સમાયેલા બીજ દૂર દૂર સુધી લઈ જાય છે. દરિયામાં રોજેરોજ થતી ભરતી અને ઓટની પ્રક્રિયા પણ આ જ સર્જન કરે છે. દરિયા કિનારે કુદરતી રીતે થતા નાળિયેરીના અને અન્ય વૃક્ષોના જંગલો તેના આદર્શ પુરાવા છે.

પક્ષીઓની હગાર, પશુઓનું છાણ, જાનવરોની લાદ, બકરીની લીંડી... વૃક્ષારોપણનું જેવું અદભૂત કામ કરે છે, તેવું વૃક્ષારોપણનું કામ માણસો ન કરી શકે. માટે જ પૂરા આત્મવિશ્વાસ સાથે નમ્ર ભાવે પ્રેમથી અરજ છે: પશુધનનું પાલન કરો.

ગામડાઓમાં પશુના કોઢારમાં વાસીદું કરવામાં આવે છે. ગાય, ભેંસ, બળદના છાણને 'ઉકરડો' હોય ત્યાં ઠાલવવામાં આવે છે. આમાંથી ઉત્તમ પ્રકારનું દેશી ખાતર બને છે. પશુપાલન હવેના સમયમાં મુશ્કેલ બનતું જાય છે. સમાજજીવન અને પર્યાવરણના રક્ષણ માટે પશુપાલન અતિ આવશ્યક છે. પશુધનના પ્રતિનિધિ તરીકે ભારતીય સંસ્કૃતિમાં 'ગાય માતા' બિરાજમાન છે. એમની અવગણના ન કરીએ. જેઓ પશુપાલન સાથે સંકળાયેલા છે તે તમામ વંદનના અધિકારી છે.

'પર્યાવરણ' અંગેનું ચિંતન મારો પીછો નથી છોડતું. વૃક્ષો, પશુઓ, પંખીઓ નજર સમક્ષ વિચારના વંટોળમાં આવે છે અને 'વૃંદાવન' મનમાં જ રચાઈ જાય છે. આમાં જ 'મજાની ચરકલડી' (બાળ કાવ્ય સંગ્રહ) પુસ્તક હાથમાં આવ્યું અને ટપોટપ બાળકાવ્યોના કવિ મહોદય ડો. ધર્મેન્દ્ર પટેલ સાથે લાંબી મનનીય વાતો થઈ. કડી (જિ. મહેસાણા) મુકામે રહેતા આચાર્ય ડો. ધર્મેન્દ્ર પટેલના કાવ્યોનો અંશ માણીએ:

'મારે આંગણો રમવા આવ, મજાની ચરકલડી !

સાથે મેના-પોપટ લાવ, મજાની ચરકલડી !

બેસી પીવો પરબડીનું પાણી, મજાની ચરકલડી !

મારે આંગણ આજ ઉજાણી, મજાની ચરકલડી !'

'વન આંખુંય ખુંદી વળવા, વિચાર પાકો કીધો છે,
ઝાડ-ઝાડને વેલને મળવા વિચાર પાકો કીધો છે.
મેં ચૂબતરે ચણ નાંખ્યા છે, પંખી, ચણવા આવો જી.

કેવી સુંદર તળાવ પાળ !

ઊંચો-નીચો એનો ઢાળ

ફરતે ફરતે શોભે ઝાડ

લીલોતરીની ઊભી વાડ.

પંખીનો ક્લશોર થયો છે ચાલ આંબાવાડિયે,

મોર તણો ટહુકાર થયો છે ચાલ આંબાવાડિયે.

અભિનંદન અને આભાર ડો. ધર્મેન્દ્ર પટેલ. સ્થળ સંકોચને કારણે માણવા જેવા બાળકાવ્યોના અંશો જ અહીં રજૂ કર્યા છે. ભાઈ મઝા પડી ગઈ! પંખી ગાન જેવું કર્ણપ્રિય સંગીત લાગ્યું! ફરીથી અભિનંદન.

માણસ એના પેટમાં સમાય એના કરતાં ઘણું વધારે જમે છે. વૃક્ષો પોતાની મેળે પોતાનું ફોડી ખાય છે. હા, પાણી મળતું રહે તો સારું! વૃક્ષો જમીનનું બંધારણ ટકાવી રાખે છે અને બીજા ફાયદાઓ તો અનેક છે.

પક્ષીની જમાત છોડ વૃક્ષનું રોપણ કરે છે. કદી વિચાર કર્યો છે? ભાતભાતની વેલો, કૂંપળો અનેક પ્રકારના છોડો... અને વૃક્ષ માનવ સર્જીત નથી. તો પછી એનો ઉગાડયા કોણે? પંખીઓનો આહાર ખૂબ ઓછો છે. અનાજના બાર પંદર દાણા બસ! પશુધનને આપણે લાચાર બનાવી મુક્યું છે. ના વગડો રહેવા દીધો, ન વનરાજી, ન પાદર, ન ગોચર. ચરે તો ચરે ક્યાં? ખાય તો ખાય શું? પ્લાસ્ટિકની કોથળીઓ અને કાગળ પર ચોંટેલો એઠવાડ? લીલું ઘાસ, પાલો, પાંદડો... ચરવા કેટલાને મળે?

એક સૂચન કરવાનું મન થાય છે. પોતાની જાતની તંદુરસ્તી માટે સાવધ રહેતો માનવી પૌષ્ટિક આહાર લેવાનો આગ્રહ રાખે છે. શક્તિ વધારવા અખતરાઓ કરતો રહે છે. આરોગ્ય જાળવવાના આદર્શ ઉપાય 'ઉપવાસ' છે. મહિનામાં બેથી ચાર ઉપવાસ કરવાથી આંતરડીને આરામ મળે છે અને પાચનશક્તિ સુધરે છે. ઉપવાસ કરવાથી જે અનાજ બચે તે પક્ષીના દાણા બને તો? કેટકેટલાં પક્ષીઓને પોષણ મળે! તેમની વસ્તીમાં વૃદ્ધિ થાય! પછી 'વૃક્ષારોપણ' કરવાની જરૂર જ પડે નહીં! એ જ રીતે તરબૂચ, સક્કરટેટી, કેરી, કેળા જેવા ફળોના છોતલાં અને વટાણા, પાપડી, તુવેરસીંગ જેવા શાકભાજીના છોડા પશુનો આહાર બને તો? કચરો-ગંદવાડ ઓછા થાય અને પશુ-પંખીનું પાલન થાય, વૃક્ષોની વૃદ્ધિ થાય.

એક સમય હતો, ત્યારે ગામડાઓમાં શૌચાલયની વ્યવસ્થા લગભગ હતી જ નહીં, આજે પણ પૂરતા પ્રમાણમાં નથી. પરોઢિયે, આછા ઉજાસમાં ગ્રામજનો પાણીનો લોટો ભરી, ઘરમાં હાક મારીને નીકળતા, 'ઝાડે ફરવા જાઉ છું.' પાદર છોડીને આવતો વગડો એ માટેનું સલામત સ્થળ હતું. ડુક્કરો, ભૂંડોનો ખોરાક અને ખાતરનું ખાતર! આપણે કુદરતથી દૂરના દૂર થતા ગયા અને સુખીમાંથી દુઃખી થતાં રહ્યાં.

ઈશ્વર સાથે સંવાદ

સુરેશ દલાલ

રોજ રોજ તારી સાથે કોઈ ને કોઈ વાત માંડું છું. તને પ્રેમ કરતાં કરતાં, તારી પૂજા—ભક્તિ કરતાં કરતાં લાડ પણ કરું છું અને લડું—ઝઘડું પણ છું. તારી સાથે રમત, મમત કરવાની કોઈ જુદી જ મજા છે. એક વાર તને પણ મારી તીવ્ર તરસ લાગવી જોઈએ. ક્યારેક એમ થાય છે કે હું ઘઘખતું રણ થઈ જાઉં અને તને હરણની જેમ હંફાવું. તને પણ ખ્યાલ આવવો જોઈએ કે તરસ એટલે શું? તાપ એટલે શું? ના, આટલી હદે હું કૂર નહીં થઈ શકું તારી સાથે. તને શીતળ ચાંદનીનો અનુભવ આપીશ. તારી સાથે લડવું પણ છે અને ઝઘડ્યા પછીનો પશ્ચાત્તાપ પણ કરવો છે. હું વ્યક્તિ છું અને તું વિભૂતિ છે—એ હું જાણું છું. હું શું બોલું છું. શું લખું છું એનો મને કશો ખ્યાલ નથી. ખ્યાલ નથી એટલે તો આ પ્રવાહ વહેતો રહે છે. તું તો છે મારા જળ પર તરતો પ્રકાશ પાથરતો કમળ જેવો એક દીવો.

*

મારી પ્રતીતિ છે કે તું ક્યાંક દૂર દૂર—સહસ્ર જોજનો દૂર છે. દૂરથી પણ તારા સૂર મને સંભળાય છે. આંગળીઓ તારી સિતારના તાર છેડે છે. ક્ષિતિજના હોઠ પર તારી વાંસળી છે. સમજાતું કશું નથી પણ સંભાળાયા કરે છે. તારા સૂર જો આટલી પગલાઈને પ્રેરે છે તો તને જ્યારે જોઈશ ત્યારે શું થશે! તારા સૂરની કેડી પર નીકળી પડે છે મારું ચૈતન્ય. મને શ્રદ્ધા છે કે હું તારી સમીપ એક દિવસ તો આવીશ. તારી સમીપ આવવા માટે મારે મારાથી દૂર નીકળી જવાની જરૂર નથી. હું મને તને બંનેને સાથે રાખીશ. હું જ મારા પાત્ર રૂપે કે મારી પાત્રતા રૂપે નહીં હોઉં તો તને ઝીલી કેવી રીતે શકું, તને પામી કેવી રીતે શકું? એટલા માટે પણ મારું હોવાપણું અનિવાર્ય છે.

*

મારો પોતાનો એક આરસનો મહેલ છે. રોજ રોજ હું એને આંસુથી સ્વચ્છ કરું છું. તું આવે તો તને ખબર પડે કે મારો મહેલ કેટલો બધો પવિત્ર છે. એ ધવલ નથી, ઉજ્જવલ છે મારા આયુષ્ય જેવો. આ મહેલને અનેક ઝરૂખા. હું તો સદાયે હોઉં છું પ્રતીક્ષાના ઝરૂખે. ઝૂકી ઝૂકી જોયા કરું છું. માણસો આવે છે, જાય છે, ટોળે વળે છે, વીખરાય છે. કોઈ હસે છે, કોઈ રડે છે, કોઈ પડે છે, કોઈ ઊભો થાય છે, — જોઉં છું બધાને. પણ નજર શોધ્યા કરે છે તને. આટલા મોટા ટોળામાં તું ક્યાંક હોય અને હું ચૂકી જાઉં અને તું હાથતાળી આપીને ચાલ્યો જાય અને હું એકલો પડી જાઉં તો શું? પ્રતીક્ષાના ઝરૂખે એક દીવો અખંડ બળે છે.

*

હું પ્રાર્થના કરતો નથી. પ્રાર્થના કરવાની ન હોય. કશું કરવું એટલે યત્ન કરવો. પ્રયત્ન કરવો. આ બધું મનોયત્ન લાગે છે. યત્ન કરીએ એટલે સહજપણું જાય. પ્રાર્થના તો પથ્થરમાંથી કૂટેલા ઝરણા જેવી સહજ હોય. ભાવિક હોય એ જ સ્વાભાવિક થાય. સતત વહેતી નદી એ પ્રાર્થના છે. ક્યારેક થાય છે કે આ નદી પર તું નાવ છે અને તું જ નાવિક છે. તું હોય પછી ભય શાનો? આ નિર્ભયતા એ બીજું કશું જ નહીં પણ તારી કૃપા છે. તારી કૃપા હોય તો જ પ્રાર્થના નિરંતર સરિતાની જેમ વહ્યા કરે. આ સહજપણે વહેવું, વહેતા રહેવું એ જીવન છે. ભૂતકાળનો ભાર નથી. ભવિષ્યનો ઓથાર નથી. અત્યારે તો છે મારી પાસે ચિરંતન ક્ષણ. આ ક્ષણમાં કોતરાયું છે તારું નામ. ક્ષણેક્ષણ બીજું કશું જ નહીં કેવળ નામસ્મરણ.

*

હું રોજ ને રોજ તારા જ આપેલા અનુભવમાંથી પસાર થાઉં છું. અનુભવ શબ્દ મને બહુ ગમે છે. કારણ કે એમાં ભવ છે. ભવની સાથે ભાવ જોડાય ત્યારે હૃદયનો વૈભવ પ્રકટે છે. હૃદયના વૈભવને ઐશ્વર્ય કહું છું. તું મારું ઐશ્વર્ય છે. મિલનમાં તને મારણું છું. વિરહમાં તને જાણું છું. જોકે મિલન અને વિરહ એ તો આપણે આપેલાં નામ છે. બાકી હૃદયમાં સતત ચાલે છે જપ તારા નામના. સ્મરણ હોય છે ત્યારે મરણ નથી હોતું. મરણ પણ આપણે આપેલું નામ છે. એક અવસ્થામાંથી બીજી અવસ્થામાં પસાર થવું અને ક્રમશઃ નામશેષ થઈ જવું. તારા નામ પાસે બધું જ ઓગળી જાય છે. દેહ દેહ નથી રહેતો, મન મન નથી રહેતું. અનુભવની તીવ્રતા એ અનુભૂતિ. મારી અનુભૂતિ એ છે કે આપણે દેહ કે મનની રીતે ભિન્ન નથી.

*

હું જાગું છું અને પ્રાર્થું છું. જાગવું એ શું પ્રાર્થના નથી? જાગતાંની સાથે તારી યાદ આવે છે. તારી સ્મૃતિ એ પણ પ્રાર્થના છે. કશું માગતો નથી. નથી કોઈ અપેક્ષા. હા, એક અપેક્ષા છે કે તું કદી મારી ઉપેક્ષા ન કરે. આંખ સામે તારા ચહેરાને નજીક ને નજીક લાવવાનો પ્રયત્ન કરું છું — અને જોઉં છું ધારી ધારી. અમને તો પરંપરાથી તારું એક સ્વરૂપ મળ્યું છે. હું તમામ પરંપરાને ઓળંગવાનો પ્રયત્ન કરું છું. મારે મારી રીતે તારો ચહેરો કંડારવો છે. તું મને કદી કૂર નથી લાગતો. તારી આંખમાં નરી આર્દ્રતા છે. તારા હોઠ પર વાંસળી નથી, તારા હોઠ સ્વયં વાંસળી છે. તું યાત્રી છે સૂરના પ્રદેશનો. તારા પગ સંવાદની ભૂમિ પર ઊભા છે. તારો હાથ પડતાને ઝાલી લે છે. કેટલીય વાર મુશ્કેલીમાંથી ઊગરવાનો માર્ગ તેં જ બતાવ્યો છે. તારી સાથે તારા વિશે, મારા વિશે વાત કરવાની ઝંખના જાગે છે. આ ઝંખના એ જ મારી જાગૃતિ, મારી સવાર, મારી પ્રાર્થના.

ન્યાયી બાદશાહ

સંકલિત

બાદશાહ નૌશેરવાનના અતિ સુંદર મહેલની દીવાલને, મહેલની લગોલગ આવેલી એક ગરીબ વૃદ્ધની ઝૂંપડીમાંથી આવતો ધુમાડો કાળીમેશ બનાવતો હતો, છતાં નૌશેરવાનને એ ડોશીને બીજે ચાલ્યા જવાનું ફરમાન કર્યું નો'તું. ડોશીને સારા એવા પૈસા આપીને વઝીરે તેની ઝૂંપડી ખાલી કરવાનું કહ્યું હતું પણ વૃદ્ધ તો એક જ જવાબ આપતી રહી કે 'ઘણાં વરસથી હું આ ઝૂંપડીમાં રહું છું, તેથી એની સાથે મારે ભારે માયા બંધાઈ ગઈ છે.'

વઝીરે જ્યારે બાદશાહને આ વાત કરી ત્યારે બાદશાહે એટલું જ કહ્યું, 'એની ઇચ્છાની વિરુદ્ધ જઈ કશું જ થઈ શકે નહીં. બળથી કે સત્તાથી એની ઝૂંપડી ખાલી કરાવીએ તો એ એક મોટો અન્યાય કહેવાય! એવો અન્યાય મારાથી કદી થઈ શકશે નહીં.' એકવાર કોઈ બીજા રાજ્યનો એક રાજદૂત નૌશેરવાનનો મહેમાન થઈને આવ્યો.

રાજદૂતે જોયું કે, આવા સુંદર રાજમહેલની દીવાલ ઝૂંપડીમાંથી આવતા ધુમાડાથી કાળી બનતી જાય છે. તેણે નૌશેરવાનને કહ્યું 'નામવર! મારે તમને એક વાત કહેવી છે!'

'કઈ વાત?'

તમે આવો સુંદર રાજમહેલ બનાવ્યો, પણ ઝૂંપડામાંથી આવતા ધુમાડાથી દીવાલ કાળી બને છે. એ અંગે કશા પગલાં તમે શા માટે નથી લેતા? ધુમાડાને લીધે દીવાલની સુંદરતા લોપ પામી રહી છે એ તમે શું નથી જોઈ શકતા? અરે, એક દિવસ એવો આવશે કે આખી દિવાલ કાળી મેશ બની જશે!'

'હું તો એવું જ ઇચ્છી રહ્યો છું કે ક્યારે આ સુંદર દિવાલ કાળી મેશ બની જાય!' રાજદૂતને બાદશાહના આ કથનમાં કશી સમજ પડી નહીં. એટલે તેણે બાદશાહને પૂછ્યું, 'તમે એવી ઇચ્છા શા માટે રાખો છો?'

બાદશાહે કહ્યું, 'જુઓ, એક કાળીમેશ દિવાલ જોઈને લોકો કહેશે કે અહીં એક એવો બાદશાહ વસતો હતો કે જેણે પોતાના રાજમહેલની દિવાલ ધુમાડાથી કાળી થવા દીધી, પણ એક ગરીબ વૃદ્ધ પ્રત્યે અન્યાય દાખવી કોઈ ફરમાનથી ઝૂંપડી ખાલી કરાવી નહીં અને ન્યાયનીતિને તેણે અખંડ રાખી.'

નૌશેરવાનની આ ન્યાયનિષ્ઠાને રાજદૂત મનમાં અભિનંદી રહ્યો.

ઈશ્વરની ગહનતા વિજ્ઞાન કરતા ઊંડી છે

માતાજી

દિલ્હીમાં ગાંધીજીના છેલ્લા ઉપવાસ ચાલુ હતા. આખો દેશ ચિંતાતુર હતો. તેમના દર્શનાર્થે દેશ નેતાઓ, સાથીઓ, આશ્રમવાસીઓ અને ભક્તોની લાંબી કતાર લાગતી. સૌના મુખ પર ચિંતાની છાયા હતી અને સૌ ઈચ્છતા હતા કે ગાંધીજીના ઉપવાસ વહેલી તકે છૂટે તો કેવું સારું!

ગાંધીજી તો સત્યના નિરંતર પૂજારી હતા અને સત્યના સાક્ષાત્કાર માટે ગમે તે દુઃખ આવે તો તે સહન કરવા સદા તત્પર રહેતા. આવા દુઃખમાં પણ તેમના વિનોદી સ્વભાવથી તેઓ આનંદ માણી શકતા.

ઉપવાસના ત્રીજા દિવસે તેમની તબિયત વધુ લથડી. ડો. સુશીલા નચ્ચર અને બીજા દાક્તરોએ તેમને તપાસ્યા તો તેમના પેશાબમાં ભયસૂચક તત્વો જણાયા.

દાક્તરોએ માંડોમાંડે ચર્ચા કરી પણ તેઓ લાચાર હતા. કારણ કે ગાંધીજી કોઈ દવા તો પીએ જ નહીં! છેવટે ડો. સુશીલા નચ્ચરે કહ્યું, 'બાપુ! આપ વધુ પાણી પીવાનું રાખો તો સારું.'

ગાંધીજી હસીને બોલ્યા, 'ઈશ્વર પરની મારી શ્રદ્ધા એટલી ઓછી હોવી જોઈએ.'

પણ દાક્તરોને રામનામ પર ક્યાં શ્રદ્ધા હોય છે? ઈશ્વર પરની શ્રદ્ધામાં થોડી ક્યાશ અને પેશાબમાં દેખાતા પેલા ભયસૂચક તત્વો વચ્ચે કોઈ સંબંધ નથી એમ માનનારી દાક્તરો બહેને કહ્યું, 'બાપુ! એ તો શરીરમાં રાસાયણિક પ્રક્રિયાથી થાય છે.'

પણ ગાંધીજી એ ખુલાસો માનવાને તૈયાર ન હતા. તે બોલ્યા, 'જીવનનું રહસ્ય તમારાં વિજ્ઞાન કરતાં ઘણું ગહન છે અને આ તમારા રસાયણશાસ્ત્રી કરતાં ઈશ્વરની ગહનતા તો કેટલીયે ઊંડી છે.'

સત્યના પૂજારી ગાંધીજીના આ વચનો સાંભળી દાક્તરો અને અંતેવાસીઓ સૌ અવાક બની તેમની આનંદી મુખમુદ્રા જોઈ રહ્યાં!

કોઈપણ બાબતની કદી બડાઈ ન મારશો. તમારા કાર્યોને જ તમારા વતી બોલવા દો.

નકશામાં તારી જાગીર ક્યાં?

સંકલિત

ગ્રીસના મહાન તત્ત્વચિંતક સોક્રેટિસ પાસે એક યુવાન આવી ચઢ્યો. આ યુવાન ઘણો ધનવાન હતો અને ધનનું તેને ખૂબ અભિમાન પણ હતું.

સોક્રેટિસ સમક્ષ પણ તેણે એવી રીતે વાત કરી કે જેમાં તેનું ધન દોલતનું અભિમાન સ્પષ્ટ દેખાઈ આવે!

સોક્રેટિસને થયું કે, મારે આ યુવાનનું અભિમાન દૂર કરવું જોઈએ. તેને મારે સમજાવવું જોઈએ કે, 'ભાઈ! ધનનું આવું અભિમાન ન રાખ!'

સોક્રેટિસે દુનિયાનો એક નકશો લીધો. તે નકશો ઉઘાડીને તેણે પેલા અભિમાની યુવાનને પૂછવા માંડ્યું, 'ભાઈ, આમાં આપણો એટિકા પ્રાંત ક્યાં આવ્યો? તે બતાવ.'

દુનિયાના નકશામાં એટિકા પ્રાંતની શી વિસાત? એક નાના ટપકાથી એટિકા પ્રાંત નકશામાં બતાવવામાં આવ્યો હતો.

મહામહેનતે યુવાને નકશામાં એટિકા પ્રાંત બતાવ્યો. બાદ સોક્રેટિસે પૂછ્યું, 'આમાં આપણું શહેર ક્યાં છે?'

અત્યંત નાના અક્ષરે એ શહેરનું નામ લખ્યું હતું, તે પેલા યુવાને સોક્રેટિસને બતાવ્યું.

'હવે આમા તારી જાગીર ક્યાં?'

'એ તો આમાં ક્યાંથી હોય? દુનિયાના નકશામાં મારી જાગીર કંઈ ઓછી બતાવાય?'

સોક્રેટિસે કહ્યું, 'ભાઈ! તારી જાગીર આ આખા નકશામાં દેખી શકાય નહીં. તો પછી એ જાગીરનું અભિમાન તું શા માટે રાખી રહ્યો છે? આખી પૃથ્વીની સરખામણીમાં તારી જાગીરની વિસાત પણ શી?'

ઘમંડી યુવાનને સંદેશો મળી ગયો હતો.

જ્યારે આપણને કોઈ બાબતે અહંકાર કરવાની વેળા આવે ત્યારે માણસે જગતનો કે બ્રહ્માંડનો વિચાર કરવો જોઈએ. જ્યારે આપણો પૃથ્વીનો ગ્રહ જ એક નાનકડાં ટપકાં જેવો હોય ત્યાં આપણા કાર્ય કે અહંકારનું સ્થાન ક્યાં હોય?

સારા વેણ બોલીએ તો આપણનેય લાભ થાય

સંકલિત

એક ગામડામાં યજમાનના કૃષિયામાં રવિશંકર દાદા બેઠા છે. એમને સાંભળવા અડખેપડખેના ભાઈ-બહેનો આવીને બેસી ગયાં છે. રવિશંકર દાદા આત્મીય ભાવે એમને વાતો કરી રહ્યાં છે.

એવામાં છેડે બેઠેલા બેચાર કિશોરો અંદરોઅંદર ભભડી ઉઠ્યા. એક કિશોરે મોટેથી ઘાંટો પાડ્યો એને કારણે દાદાની વાતો સાંભળવામાં વિક્ષેપ થયો.

'ભૂંડા! તારું નખ્ખોદ જાય! છાનો મરને!' યજમાન પત્નીએ ઘાંટો પાડનાર કિશોર તરફ જોઈને ગુસ્સો ઠાલવ્યો.

'બહેન! શું બોલ્યા?' દાદાએ વાત પકડી લીધી.

'માંડ તમારાં બે વેણ સાંભળવા મળ્યા છે. એમાં ખલેલ પાડે એટલે ગુસ્સો ચડે ને!' બોલનાર બહેન સહેજ શરમાઈ ગયા.

'ગુસ્સો ચડે ને ગુસ્સો ઠાલવવા બે વેણ બોલાઈ પણ જાય, પણ હું ગુસ્સો ઠાલવવાની સારી રીત બતાડું,' દાદાએ કહ્યું, બધા સાંભળી રહ્યાં. 'જુઓ તમે કીધું 'ભૂંડા' એને બદલે 'ભલા' કહીએ તો એના બે અક્ષર. એકેય વધુ નહી, એને એકેય ઓછો નહીં, આપણાં બાળકને 'ભૂંડા' શીદ કહીએ? 'ભલા' કહીએ તો આપણી શોભા વધે. પછી તમે કીધું કે 'તારું નખ્ખોદ જાય.' એને બદલે 'તારું ભલું થાય' એમ કહીએ તો એક અક્ષર ઓછો બોલવો પડે.

કોઈ મા પોતાના છોકરાનું બૂરું ન ઈચ્છે. ગુસ્સો ચડે ત્યારેય એનું નખ્ખોદ જાય એમ શું કામ કહીએ? ત્યાર પછી તમે કહ્યું 'છાનો મરને', એને બદલે 'છાનો બેસને!' કહીએ તો એમાંય એટલા ને એટલા અક્ષર બોલવા પડે.

બીજા માટે આપણી જીભે જે અક્ષર બોલવા પડે. બીજા માટે આપણી જીભે જે વેણ બોલાય એ ફરી ફરીને આપણને પાછા મળે એટલે સારા વેણ બોલીએ તો આપણનેય લાભ થાય.' દાદાએ વ્યવહારુ શીખ આપી.

'પણ મહારાજ! ગુસ્સો ચડે ત્યારે આવો વિચાર કરવા ક્યાં બેસીએ? જીભે ચડે એ વેણ બોલાઈ જાય.' બહેને દલીલ કરી.

'તમારી વાત સાચી છે. જીભને સારા વેણ બોલવાની ટેવ પાડીએ તો ગુસ્સો ચડે ત્યારે પણ જીભથી સારા વેણ જ નીકળે.' દાદાએ કહ્યું.

'સારું મહારાજ! હવે એમ કરશું.' જવાબ દેતા દેતાં દેતાં બહેનથી હસી જવાયું.

લીમડાનું ઝાડ (અંગ્રેજી વાર્તા)

રીટા નાથ

નીમુ ગામડા ગામની છોકરી. ઝાડપાન ઉપર તેને બહુ પ્રેમ. પોતાના ઘરના વાડામાં તેણે ઘણાં ઝાડ ઉછેરેલાં. તે બધાં ઝાડોની પ્રેમપૂર્વક માવજત કરેલી. વાડો મોટો હતો અને તેમાં જાતજાતનાં ઝાડો હતાં. તેમાંનું એક પણ ઝાડ તેણે ક્યારેય કપાવા દીધું નહોતું. તે હજી આઠ-દસ વરસની હતી, ત્યારે એક વાર એક ઝાડને કોઈક કારણસર કાપી નાખવાની વાત ઘરમાં થઈ. તો નીમુએ તેનો વિરોધ કર્યો. તેને નાની સમજીને તેના વિરોધ તરફ કોઈએ બહુ ધ્યાન આપ્યું નહીં. કાપનારા માણસો દોરડાં, કુહાડી, કરવત વગેરે લઈને આવી પહોંચ્યા. પણ નીમુએ કકળાટ કરી મૂક્યો. પોતે જઈને ઝાડને વળગીને ઊભી રહી ગઈ. 'નહીં, નહીં કાપવા દઉં !' તેને ઘણી સમજાવી, પણ તે એકની બે ન થઈ. છેવટે ઝાડ કાપવાનું બંધ રાખવું પડ્યું. તે રાતે એ ઊંઘમાંથી બે વાર ઝબકીને જાગી ગયેલી કે કોઈ ઝાડ કાપી તો નથી જતું ને !

આવી નીમુ પરણીને શહેરમાં આવી. સરસ મજાનું ઘર હતું. આવું કીમતી ફર્નિચર તો તેણે અગાઉ ક્યારેય નહોતું જોયું. અને આગળ સરસ મજાની લૉન. થોડા ફૂલછોડ. પણ ઝાડ એકેય નહીં. એક માળી રોજ બે કલાક આવે. નીમુને ત્યારે દોડીને માળી સાથે કામ કરવાની અને ફૂલછોડ વગેરેની માવજત કરવાનું મન થાય, પણ તેમ કરવાનું શક્ય ન બને, કેમ કે તેના માથે ઘરકામનો ઘણો બોજ રહેતો.

તેનું કુટુંબ મોટું હતું. પોતે બે જણ, સાસુ-સસરા, બે નાણંદ અને બે દિયર. દિયર-નાણંદ હજી ભણતાં હતાં. સાસુ-સસરાની ઉંમર તો હજી બહુ થઈ નહોતી, પણ માંદા-સાજ રહ્યા કરતા, એટલે એમની નાનીમોટી સેવા કરવી પડતી.

જો કે નીમુને કામનો કંટાળો નહોતો. કામમાં એ ઘણી કુશળ હતી. પિયરમાં પણ તેણે ઘણું કામ કરેલું. એટલે કામનો તો તેને કશો વાંધો નહોતો. પણ તેના મનમાં થોડો રંજ રહ્યા કરતો. ઝાડપાન ઉપરનો પ્રેમ એ ક્યાંય પ્રગટ કરી શકતી નહોતી.

તેને કાંઈક ખાલી- ખાલી લાગતું. છેવટે તેણે બીતાં-બીતાં ઘરમાં વાત કરી, 'આપણા કમ્પાઉન્ડમાં પાછળ એક છેડે હું લીમડાનું ઝાડ વાવું?' બધાંને નવાઈ લાગી, વહુએ માગી-માગીને ઝાડ વાવવાની માગણી કરી ! કોઈને તેમાં કોઈ વાંધો નહોતો.

નીમુએ સરસ મજાનો છોડ લાવીને વાવ્યો. ઘરકામમાંથી ગમે તેમ સમય કાઢી તે છોડની માવજત કરતી. ત્યારે તેને નાનું બાળક હતું. તે બાળકની જેટલી સંભાળ લીધેલી તેનાથી જરીકે ઓછી સંભાળ તેણે આ લીમડાના છોડને ઉછેરવામાં નહોતી લીધી. અને

દીકરાને તો એ છ વરસનો થયો ત્યારથી મોટા ઘરના લોકોએ બહાર મોટી બોર્ડિંગમાં ભણવા મૂકી દીધેલો. માત્ર વેકેશન પૂરતો ઘરે આવે. એટલે નીમુનું વધારે માતૃત્વ આ લીમડાના છોડ ઉપર જ ઢોળાયેલું.

આમ કરતાં-કરતાં ૧૪ વરસ થયાં. છોડમાંથી હવે સરસ મજાનું મોટું લીમડાનું ઝાડ થઈ ગયેલું. નીમુ જ્યારે સમય મળે ત્યારે લીમડાની શીતળ છાંય નીચે જઈ બેસતી. તેને વધતો ને વિસ્તરતો જોઈ એનું હૈયું અપાર ટાઢક અનુભવતું. પરંતુ એક દિવસ જ્યારે આ લીમડાને કપાવી નાખવાની વાત આવી કે નમુના હોશ ઊડી ગયા. સાસુ કહે, 'રોજ કેટલો કચરો થાય છે ! સૂકાં પાન અને લીંબોળીઓનો ઢગલો થઈ જાય છે. માળી કહેતો હતો, મારાથી તે બધી સફાઈને પહોંચી વળાતું નથી.

નીમુ બોલી, 'કાંઈ નહીં. હું રોજ એટલી સફાઈ કરી લઈશ.'

થોડા દિવસ બાદ ફરી કોઈકે કહ્યું, 'લીમડો સાવ વાડ આગળ છે. હવે તેની ડાળી રસ્તા સુધી પહોંચી ગઈ છે. તે વારે વારે કપાવ્યા કરવી પડશે. નાહકનો એ બધો ખર્ચ ! તેના કરતાં હવે લીમડાને જ કપાવી નાખીએ તો?'

એ નીમુ થોડી કુદ્ધ થઈ ગઈ. બોલી, 'બસ, આટલું ભારે પડે છે? કાંઈ નહીં. વ્યવસ્થા હું કરીશ. અને તેનો ખર્ચ પણ હું મારી બચતમાંથી આપીશ.'

વળી, થોડા મહિના થયા ને ફરી લીમડો કપાવવાની વાત આવી. અને આ વખતે તો એ જાણે મૃત્યુદંડની જ વાત હતી. મ્યુનિસિપાલિટી રસ્તો પહોળો કરી રહી હતી. તેમાં કમ્પાઉન્ડનોયે થોડો ભાગ જતો હતો. અને તો આ લીમડાને કાપવો જ પડે તેમ હતો.

નીમુના માથે તો જાણે આભ તૂટી પડ્યું! હવે આનો કોઈ ઉપાય તેની પાસે નહોતો. તેનો લીમડો કપાઈ જ જવાનો. નીમુ ભારે ઉદ્વિગ્ન થઈ ઊઠી. તેને ક્યાંય ચેન નહોતું પડતું ઉદાસ-ઉદાસ રહેતી. કાંઈ કેટલીયે વાર તેણે એકાંતમાં આંસુ સાર્યાં. પતિને કરગરીને કહ્યું, 'તમે કાંઈક કરો ને ! કાંઈક રસ્તો કાઢો ને !' પતિએ સહાનુભૂતિ બતાવી, પણ લાચારી વ્યક્ત કરી — 'આમાં આપણાથી શું થઈ શકે?'

અને છેવટે મૃત્યુદંડનો અમલ કરવાનો દિવસ આવી પહોંચ્યો. આવતી કાલે લીમડો કાપવા મ્યુનિસિપાલિટીના માણસો આવશે. દોરડાં, કરવત, કુહાડી વગેરે બધો સામાન પણ સાંજે મૂકી ગયા. નીમુને કાંઈ ચેન પડે નહીં. ખાવા બેઠી તો કોળિયો ગળે જ ન ઊતર્યો. ખાધા વિના ઊભી થઈ ગઈ. રાતે બધાં સૂતાં. પણ નીમુની આંખે મટકું ચે નહોતું માર્યું.

શયનખંડની બારી આગળ ઊભી એ ક્યાંય સુધી પોતાના લીમડાને જોતી રહી. કાલે આ કરવતથી વહેરાઈ જશે, જાણે મારા દેહ ઉપર જ જીવતો જીવત કરવત ચાલશે !

કેટલીય વાર સુધી એ સૂનમૂન ઊભી રહી. શું કરવું તે એને સમજાય નહીં. ત્યાં એની નજર ઝાડ પાસે પડેલા દોરડા ઉપર પડી. અને એકાએક એની આંખ ચમકી, એના મગજમાં ઝબકારો થયો અને મનોમન નિર્ધાર થઈ ગયો.

નીમુ ચોર પગલે બહાર નીકળી. લીમડા પાસે ગઈ. લોનમાં પડેલી એક ખુરશી લઈ આવી. દોરડું લીધું. લીમડાની એક નીચી ડાળી ઉપર બાંધ્યું. બીજા છેડે ગાળિયો બનાવ્યો. ખુરશી ઉપર ઊભી થઈને ગાળિયો પોતાના ગળામાં નાખ્યો. ભગવાનનું નામ લઈ પગથી ખુરશી ખસેડી નાખી.

નીમુનો દેહ ડાળીએ લટકી રહ્યો. એની આંખે અંધારાં આવ્યાં. ગળાએ ભીંસ અનુભવી. પણ તેવામાં ડાળી તૂટી અને નીમુ જમીન પર પટકાઈ. ભાનમાં આવી, ત્યારે બેબાકળી બની ચોધાર આંસુએ રડી પડી. બેઠી થઈ. ગાળિયો ગળામાંથી કાઢ્યો. અને લીમડાને વળગી પડીને તેની સાથે માથું કૂટતાં-કૂટતાં બોલી, 'હું તને નથી બચાવી શકતી, ત્યારે તેં મને શું કામ બચાવી?'

લીમડાનાં પાન ફરફરી ઊઠ્યાં. લીમડો નીમુના માથે મૃદુ પર્ણ-વર્ષા કરી રહ્યો.

(શ્રી રીટા નાથની અંગ્રેજી વાર્તાને આધારે રૂપાંતર: હરિશ્ચન્દ્ર - સૌજન્ય: ભૂમિપુત્ર)

વાચક મિત્રો, રીટા નાથની આ વાર્તાનો અંત વાંચતા તમને કોઈ બીજી વાર્તા યાદ આવી? યાદ કરો, ધૂમકેતુની યાદગાર વાર્તા, 'જુમો ભીસ્તી'. એ એવા કમનસીબ ભીસ્તીની વાત હતી જેના વહાલા પાડાનો પગ રેલવેના બે પાટા વચ્ચે ફસાઈ ગયો હતો. સિગ્નલ પડ્યું અને પાડાનો પગ ફસાઈ ગયો. જુમો બિચારો, દોડ્યો નજીકના રેલવે સ્ટેશને, સિગ્નલ ઓફિસે. ખૂબ કલાવાલા કર્યા કે એક ઘડી માટે સિગ્નલ ખસેડો તો મારા પાડાનો પગ પાટા વચ્ચેથી નીકળી જાય અને તે બચી જાય. પણ આ ગરીબ ભીસ્તીની વાત પર કોઈએ ધ્યાન ન આપ્યું. જુમાએ રેલવે એન્જીન ડ્રાઈવરનું ધ્યાન ખેંચવા માટે પણ મરણિયા પ્રયાસો કર્યા. પણ કોઈ ઉપાય કારગર નીવડ્યો નહીં. પણ જુમાનો તેના પાડા માટેનો પ્રેમ પરિસ્થિતિની સામે હારી જાય એવો તકલાદી નહોતો. જુમો દોડતો પાછો ફર્યો અને પોતાના પાડાને વળગીને બેસી ગયો. બંનેની આંખોમાંથી અશ્રુધારા વહેતી હતી. અને આવી પહોંચી ગાડી. સીટી વગાડતી. પછી? પછી શું થયું તે જાણવા માટે તમારે ધૂમકેતુની વાર્તા 'જુમો ભીસ્તી' વાંચવી જ રહી.

ભારતના વિકાસની દશા અને દિશા

ડૉ. દિલીપ શાહ

પ્રાસ્તવિક:

ભારતીય વિકાસની દશા અને દિશાની સિદ્ધિઓ, સમસ્યાઓ અને સમાધાનના સંદર્ભમાં સંક્ષિપ્તમાં આ રજુઆત કરવામાં આવી છે.

૧. ભારતના વિકાસની મહત્વની સિદ્ધિઓ

ભારત દેશે આર્થિક વૃદ્ધિમાં ઐતિહાસિક સિદ્ધિ પ્રાપ્ત કરી છે કારણ કે ૧૯૫૨ માં ૩.૦%થી લઈ ને ૨૦૧૦-૧૪૭.૩% વૃદ્ધિ દર પ્રાપ્ત કર્યો છે. આજ રીતે અર્થતંત્રના કદમાં ૧ ટ્રિલિયન ડોલરનું અર્થતંત્ર થતાં ૬૭ વર્ષ લાગેલા જયારે છેલ્લા દશકામાં જ ૨ ટ્રિલિયન ડોલરનું અર્થતંત્ર થયું અને ૨૦૩૦ સુધીમાં ૬ ટ્રિલિયન ડોલર સાથે વિશ્વમાં ત્રીજા અમેરિકા અને ચીન બાદ ભારત હશે. ૧૯૯૧ માં ભારતનો ૧૨ મો ક્રમ હતો, આજે પાંચમો છે. આર્થિક વૃદ્ધિની ગુણવત્તા અને ઘણા ક્ષેત્રોમાં સ્વનિર્ભરતા પણ વધી છે. ઉપરાંત વિશ્વમાં ડિજિટલ સરસંધાન સહિત રેલવે, રસ્તા, એરપોર્ટ, જળમાર્ગો વગેરેમાં પણ સતત મૂડી રોકાણ કરીને અદ્ભુત સિદ્ધિ પ્રાપ્ત કરી છે. આવી આર્થિક સિદ્ધિના લાભ દેશના યુવકો, મહિલાઓ, ગરીબો અને ખેડૂતો સર્વેને અનેક પ્રકારની યોજનાઓ અને સીધી આર્થિક સહાય દ્વારા પ્રાપ્ત થતો રહ્યો છે. સીધી બેંક ટ્રાન્સફર દ્વારા ૩૫૦૦ લાખ કરોડ આ વર્ગોને સીધા પહોંચ્યા છે. તે ૧૦૦ માંથી ૧૫ પૈસા જ પહોંચાડી શકતા વ્યવસ્થાતંત્ર કરતાં વધુ સારું વ્યવસ્થાપન ગણાય.

સમસ્યાઓ:

૧. દેશમાં આર્થિક વૃદ્ધિ દર તો વધતો જાય છે પરંતુ તેનો લાભ સર્વેને મળે તે જરૂરી છે. આપણી માથાદીઠ આવક ૨૨૦૦\$ ઘણી ઓછી છે, તેથી આપણું લક્ષ્ય માથાદીઠ આવક વધે તે હોવું જોઈએ. ૨૦૩૫માં વસ્તી વધારો સ્થિર થવાથી આપણને અનુકૂળતા રહેશે.
૨. કૃષિ વિકાસ: સમાવેશીય વિકાસ માટે કૃષિ વિકાસ અત્યંત આવશ્યક છે. આપણે ૩ થી ૪%ના દરે જ કૃષિ વિકાસ કરીએ છીએ તે ૧૦% જેટલો થાય અને એમાં ૮૫% સીમાંત, નાના ખેડૂતોની ભાગીદારી હોય તો સર્વાંગી વિકાસ થઈ શકે. ૬૮% ગરીબો આજે ૮૫% છે તેથી ગરીબાઈ - બેરોજગારી અને અસમાનતાના ઘટાડા સાથે વિકસિત ભારતના સર્જનનો આજ રાજમાર્ગ છે.

૩. શિક્ષણની કટોકટી: માનવીય મૂડીસર્જન એ આર્થિક વિકાસનો પાયો છે. તેથી સમૃદ્ધ ભારતને માટે એકવીસમી સદીને અનુકૂળ સર્વને પ્રાપ્ય શિક્ષણની આવશ્યકતા છે પરંતુ આપણે સંખ્યાકીય શિક્ષણ અને ગુણવત્તાભર્યા શિક્ષણમાં સર્જાતી સમસ્યાને કારણે નથી આપણે કારકિર્દી વર્ધક કે જીવન વિકાસ વર્ધક શિક્ષણ વ્યવસ્થા ગોઠવવામાં સફળ થયા નથી. આથી સર્જાતી કટોકટી એટલી જાણીતી છે કે એના વિશે કોઈ પુરાવાની જરૂર નથી. રાષ્ટ્રીય શિક્ષણ નીતિ - ૨૦૨૦ દ્વારા આપણા પ્રશ્નો ઉકેલી શકાશે તેમ આશા રાખીએ.
૪. ટકાઉ વિકાસ: વિકાસની ખેવના અને ઉત્સાહમાં લાંબેગાળે વિકાસની શક્તિ જ ખોઈ ન બેસે તેવું ન બનવું જોઈએ. ટકાઉ વિકાસ એટલે પ્રાકૃતિક સમતુલામાં અને પર્યાવરણમાં આપણી કુદરતી સંપત્તિ આપણી નવી પેઢીને જે પણ પ્રાપ્ત થઈ રહે તેવો વિકાસ. વિકાસ દ્વારા વિનાશની પ્રક્રિયા અટકાવી શકે. વિશ્વના બધા જ યુનોના સભ્યો આથી તો ટકાઉ વિકાસ એજન્ડા - ૨૦૩૦માં કાર્યરત છે જેમાં ભારતે આગેવાની લેવી પડશે.

આ માટે પાયાના ચાર સૂચનો કરી શકાય:

૧. આત્મનિર્ભર ભારત:

આજે જ્યારે વિશ્વમાં મુક્ત વ્યાપારને અવરોધક નીતિઓ દ્વારા દરેક દેશ પોતાનું રક્ષણ કરે છે અને તે જ રીતે વિશ્વમાં સંરક્ષણ માટે નિર્ભરતા ભયજનક બની રહી છે ત્યારે ભારતે સર્વાંગી રીતે આત્મનિર્ભર થવું પડશે જેમાં પેટ્રોલની આયાતોથી માંડી સંરક્ષણનો સામાન તથા શસ્ત્રોને દેશની જરૂરિયાતના ઔદ્યોગિક સામાન વગેરેમાં સ્વાવલંબી થવું જ પડશે. રમકડાંથી માંડી વિમાનો સુધી આપણે આ દિશા પકડી છે જ.

૨. સમતોલ વિકાસ:

આપણો દેશ વિવિધ રાજ્યો અને કેન્દ્રીય પ્રદેશોનું ફેડરેશન છે એમાં ગુજરાત, મહારાષ્ટ્ર, તામિલનાડુ જેવા સમૃદ્ધ રાજ્યો છે જ્યારે બિહાર, ઓરિસ્સા, ઉત્તર પ્રદેશ જેવા પ્રમાણમાં ઓછા વિકસિત રાજ્યો છે; વિકસિત ભારતની ગતિમાં વૃદ્ધિ કરવા આ રાજ્યોનો વિકાસ ઘણી ઝડપથી થવો જોઈએ. બીમાર રાજ્યોની કહાની જાણીતી છે જ.

૩. ગરીબલક્ષી સંસ્થાકીય વિકાસ:

ભારતના ગરીબોને કેન્દ્રમાં રાખીને ગરીબોનો વિકાસ માટે પ્રતિબદ્ધ સંસ્થાઓના અન્વયે ગરીબો ઉત્પાદન, વેચાણ, કિંમત અને આવકમાં સતત શોષણના ભોગ બને છે. એનો

એકમાત્ર ઉકેલ આવા સંગઠનો છે અને સહકારી વિકાસ દ્વારા દૂધ ઉદ્યોગનો વિકાસ જેમાં દૂધ વેચાણના ૭૮% ખેડૂતને મળે છે તેથી ગરીબલક્ષી સંસ્થાઓ કૃષિ ઉદ્યોગોનો અને સેવાઓમાં વિકસે તોજ વંચિતોને વિકાસમાં ભાગીદાર બનાવી શકાય.

૪. મહિલાઓનું રોજગારલક્ષી સશક્તિકરણ:

આપણા શ્રમિક બજારમાં મહિલાઓની વસ્તીની ૫૦% વસ્તીમાં કુલ પ્રમાણ હોવા છતાં ૨૩% મહિલાઓ શ્રમિક વર્ગમાં છે. મહિલાઓને ૪૦% થી ૫૦% રોજી મળે તો દેશની GNPમાં 12% થી 15% વૃદ્ધિ થઈ શકે જે કૃષિક્ષેત્ર દ્વારા પ્રાપ્ત થતી 18% GDPની લગભગ છે. મહિલાઓ માટે રોજગાર ક્ષેત્રોને રોજગારીમાં અનામતથી માંડીને મહિલા શિક્ષણ, કૌશલ્યવર્ધન દ્વારા આ પ્રકારના મહિલા સશક્તિકરણથી દેશના વિકાસમાં ભાગીદારી અને વિકાસમાં વૃદ્ધિ બંને થઈ શકે.

સમાપન:

વિકસિત દેશનું ધ્યેય પ્રજામાં ઉત્સાહ અને આશાને જન્માવી શકે જે લોક આંદોલનમાં પરિવર્તિત થઈ શકે એવું વિકાસલક્ષી લોક આંદોલન થાય તો સરકારને વિકાસ કાર્યમાં વેગ પ્રાપ્ત થાય. દેશના વિકાસમાં પ્રજા અને સરકારનો સહયોગ પ્રયાસ હોવો અત્યંત આવશ્યક છે.

આપણા દેશમાં સારું એવું વિકાસ કાર્ય થાય છે. માળખાગત સુવિધાઓ વધતી જાય છે. માર્ગો, પૂલો, રેલવે અને ઈમારતો બનતી રહે છે. હવે આ વિકાસ કાર્યો અને ભ્રષ્ટાચારને પણ સંબંધ છે. તે કાર્યો જેમણે કરવાના હોય છે તેમની પાસેથી કટકી લેવાનું ચલણ દેશને નુકસાન કરી શકે છે. આ એટલી મોટી રકમ હોય છે કે તે વ્યક્તિઓને નહીં સંસ્થાઓને કે પક્ષોને જતી હોવાની ધારણા કરી શકાય. પણ આ ભયને કારણે આપણે વિકાસ પ્રવૃત્તિ રોકી ન શકીએ. જેને સફેદ કોલરનો ગુનો ગણાય છે એવી એક ધારણા છે કે આ રીતે અપાતી લાંચ કે કટકી એ તો ગ્રીસ કે ઓઈલનું કામ કરે છે. એ મેળવવા માટે જ સરકારો મોટા મોટા વિકાસના પ્રોજેક્ટ બનાવતી હોઈ શકે. એ ગ્રીસ કે તેલને કારણે મુશ્કેલ વિકાસ કાર્ય સરળતાથી આગળ વધતું રહે છે. પણ એ કટકી એટલો મોટો કટકો પણ ન બનવો જોઈએ, કે જેથી વિકાસ કામની ગુણવત્તા જ ન જળવાય. હાલ બિહારમાં બની રહેલાં ત્રણ પૂલો તૂટી પડ્યાં તે એનો નમુનો છે.

વેદોનો અમૃતકળશ

ડો. નરેશ ભટ્ટ

ॐ વાઙ્ મે મનસિ પ્રતિષ્ઠિતા ।

મનો મે વાચિ પ્રતિષ્ઠિત માવિરા વીર્મ ણ્ધિ ।

- એતરેય આરણ્યક

મારી વાણી (મારા) મનમાં સ્થિરત્વ ધારણ કરો

અને મારી વાણીમાં મન સ્થિર બની રહો.

એતરેય આરણ્યક

ઋગ્વેદના એતરેય આરણ્યકમાંના બીજા આરણ્યકનો ચોથો, પાંચમો અને છઠ્ઠો અધ્યાય તે જ વળી એતરેય ઉપનિષદ પણ છે. એતરેય ઉપનિષદના શાંતિ- પાઠનું આ વચન છે. આ ઉપનિષદમાં મુખ્યત્વે બ્રહ્મવિદ્યાનો ઉપદેશ જોવા મળે છે. ચિન્તન સુચારુરૂપે રજૂ થયું છે. સૃષ્ટિની રચના થઈ તે પૂર્વે એક જ આત્મા હતો અને તે જ પરમાત્માએ સૃષ્ટિ રચનાનો વિચાર કર્યો તે તેનું મૂળ છે.

સામાન્યતયા ઉપનિષદના પ્રારંભમાં અને અંતમાં શાંતિપાઠ આવે છે. શાંતિપાઠની શરૂઆત ॐથી જ થાય છે. આ એતરેય ઉપનિષદના શાંતિપાઠની શરૂઆત પણ ॐથી જ થઈ છે. ॐમાં 'અ' 'ઉ' અને 'મ' એ ત્રણ અક્ષરો આવે છે. 'અ' એટલે પૃથ્વી, 'ઉ' એટલે અંતરિક્ષ ગણાય છે અને 'મ' એટલે ઘુલોક. આ રીતે ॐમાં આ ત્રણનો સમાવેશ થયેલો ગણાય છે.

શાંતિપાઠનો વિચાર આજે તો માંજીને પુનઃ લોકો સમક્ષ મૂકવા જેવો છે. સામાન્યતયા માણસ તેના મનમાં હોય તે બોલતો નથી અને જે બોલે છે, તે તેના મનમાં હોતું નથી. આ રીતે વાણી અને મનનો સંબંધ જ સ્થાપિત થતો નથી, તેથી વાણીમાં બળ પુરાતું નથી. વાણીને કારણે થયેલા ઝઘડા કે ઘરકંકાસમાં તે મોટો ભાગ ભજવે છે.

વાણી અને મન એ બન્નેનું અલગ-અલગ બળ છે પરંતુ વાણી અને મન જો એકત્રિત થાય તો એ બળ લક્ષ્યગામી બની શકે છે. અહીં ઋષિએ વાણીને મનમાં સ્થિર થવા માટે પ્રાર્થના કરી છે. તે જ રીતે મન પણ વાણીમાં સ્થિર બની રહો, તેવો વિચાર પણ પ્રગટ થયો છે. જેનાં વાણી અને મન પરસ્પરને અનુકૂળ બની રહે તેની વાણીમાં અપાર બળ પ્રગટે છે. વાણી

અને મન જ્યારે પરસ્પરમાં લીન હશે, ત્યારે પ્રવચન સમયે વાણી બીજે દોરવાશે નહીં પરંતુ અસ્ખલિત ભાવે પ્રગટ થશે.

આ સ્થિતિમાં જે વિષયને વાણી વ્યક્ત કરવા માંગે છે તે જ વિષય તેનાથી પ્રગટ થશે. વાણીની ચાર કક્ષા તો સ્પષ્ટ જ છે. પરા, પશ્યન્તી, મધ્યમા અને વૈખરી. જે વાણી ઋષિદર્શન દર્શાવે તે પરાવાણી છે. જે વાણી સામાન્ય અનુભૂતિ જ પ્રગટાવે તે પશ્યન્તી વાણી છે. પોતાને જે સમજાય અને વાણીથી તે વ્યક્ત કરે તે મધ્યમા વાણી છે અને જે વાણીમાં સત્ય ન હોય તેને વૈખરી વાણી કહે છે. મન અને વાણીનો સંયોગ થાય તો તે વાણી મંત્ર બની જાય છે, કારણ કે તેમાં બળ હોય છે. તેના પર ઋષિ પ્રકાશ પાડે છે.

આ શાંતિપાઠમાં ઋષિ આગળ કહે છે કે “હે સ્વપ્રકાશિત ચૈતન્ય ! મારું અજ્ઞાન દૂર કરવા તમે પ્રગટ થાઓ. મેં મારા ગુરુઓ, આચાર્ય કે અન્ય પાસેથી જે સાંભળ્યું છે તે પૂરેપૂરું મનમાં રમતું રહ્યું છે. જેનો અભ્યાસ મેં આચાર્યની કૃપાથી કર્યો છે, તેને અહોરાત્ર હું રટીશ.’ ઋષિવાણી છાત્રસ્વરૂપે પ્રગટ થાય છે અને આગળ કહે છે કે ‘મારે જ્યારે કંઈ પણ કહેવાનું આવે ત્યારે હું જે સમજ્યો છું એ જ સત્યને પ્રગટ કરીશ; તેથી જે વિષય હું ભણ્યો છું તેને અનુરૂપ જ મારું વક્તવ્ય પણ રહેશે.’

આજે તો આ ઉત્તમ વિચારધારા ખંડિત થઈ ગઈ છે, તેથી તો સમાજજીવનમાં અનેક પ્રશ્નો ઊભા થયાં છે. કેટલાકને ટેવ એવી હોય છે કે તે એવું બોલે કે એના ઘણા અર્થો નીકળે. અહીં ભાર એ વિચાર પર આપ્યો છે કે વક્તવ્યમાં જે ચોક્કસ અર્થ હશે અને મનમાં પણ તે જ કહેવું છે તે જ વાણી બોલવાનો અહીં આગ્રહ સેવ્યો છે.

આગળ એ જ શાંતિપાઠમાં કહ્યું છે કે ‘મારી રક્ષા કરો અને મને યોગ્ય જ્ઞાન આપી મારું પોષણ કરો.’

આચાર્ય અને શિષ્ય એ બન્નેની વાણી તેજસ્વી બની બન્નેની વાણી દ્વારા રક્ષા થાય તેવી માંગણી કરી છે. વાણીમાં બળ માત્ર આચરણથી જ આવે છે અને મન એમાં મોટો ભાગ ભજવે છે; તેથી મનમાં જે હોય તે જ વાણી ઉચ્ચારવી એના પર અહીં ભાર અપાયો છે.

મુશ્કેલીઓના પહાડનો સામનો

એમ. એન. વોરા

આપણી માનસિક સ્થિતિ, એકાગ્રતા તથા કાર્યશક્તિ જ અંતિમ નિર્ણાયક શક્તિઓ છે, જે આપણાં ભાગ્યનો નિર્ણય કરે છે. મનોવૃત્તિમાં પરિવર્તન કર્યા વિના તમે તમારી આજુબાજુના વાતાવરણમાં પરિવર્તન લાવી શકવાનાં નથી તેમજ તેના વિના તમે તમારી આર્થિક સ્થિતિને બદલવા માટે સમર્થ થઈ શકવાના નથી. યાદ રાખો, મનોદશામાં પરિવર્તન લાવ્યા વિના તમે તમારા જીવનસ્તરને બદલી શકવાના નથી.

મનને ઊંચે ઊઠાવો, એને ઉદાર, વિશાળ તથા વિચારસંપન્ન બનાવો. તેની રચનાત્મક શક્તિને જગાડીને કામમાં પ્રવૃત્ત કરો. ઉદાર મનવાળા, પ્રસન્નચિત તથા ઉદાત્ત વ્યક્તિને જ લક્ષ્મી વરે છે. તે તંગદિલ, ગંદા મનુષ્યનો સાથ છોડી દે છે.

કાર્ય કરનાર માણસો હંમેશાં પોતાની પ્રકૃતિના માલિક હોય છે. તેઓ ચાહતોના ગુલામ નથી હોતા. તેઓને ક્યારેય એવો વિચાર નથી આવતો કે આપણાં મનમાં કાર્ય કરવાનો ઉમંગ જાગે છે કે નહીં. તેમના મનમાં જો કોઈ પ્રશ્ન ઊઠે છે તો એટલો જ કે આ કામ આપણા માટે સર્વશ્રેષ્ઠ છે કે નહીં. અગર તેમનું અંતઃકરણ આ પ્રશ્નનો ઉત્તર હકારાત્મક આપે તો તેઓ તરત તે કાર્ય કરવા માટે કટિબદ્ધ થઈ જાય છે. તમે જો તમારી સ્વભાવિક સુસ્તી અથવા આળસ પર વિજય મેળવી નહીં શકો તો ચોક્કસ માનજો કે તમે સામાન્ય કક્ષાના લોકોની સ્થિતિથી આગળ કદાપિ વધી શકશો નહીં, તમે હંમેશાં અસફળ જ રહેશો.

બરાબર સમજી લેજો કે સંસારને જે ચીજની જરૂરિયાત છે, તે પ્રાપ્ત થઈ શકે છે અને તે પ્રાપ્ત કરનારો પણ કોઈ ને કોઈ પેદા થઈ જાય છે. તમારામાં જો એટલી યોગ્યતા, સાહસ તથા દૃઢ સંકલ્પ ના હોય તો કદાચ બીજો કોઈ માણસ પણ તે પ્રાપ્ત કરી શકે છે. સંભવ છે કે જે તમારાથી બહુદૂર પણ ના હોય, એ પેલી ચીજને પ્રાપ્ત કરી શકે છે અને કરશે જ. તમને માર્ગનું ભાન નહીં હોય તો પેલો માર્ગ પૂછી લેશો અને પેલી વસ્તુને પ્રાપ્ત કરવા માટે તન, મન, ધન લગાવી દેશો. મતલબ એ છે કે પોતાના દ્રઢસંકલ્પ તથા સ્થિરતા વડે તે સંસારમાં કીર્તિ ફેલાવશો.

જે કામ તમારા ફાળે છે તેને પહેલાં કરતાં અધિક સુંદરતાથી તથા કાર્યકુશળતાથી કરવાનું છે અને દરેક વસ્તુને તેની ચરમસીમા સુધી પહોંચાડવાની છે. તમારે યાદ રાખવું જોઈએ કે તમારાથી પણ વિશેષ ખરાબ પરિસ્થિતિઓમાં રહીને લોકોએ પ્રશંસનીય તથા મહાન કાર્યો સંપન્ન કર્યા છે. તેઓ જો તેવા કાર્યો કરી શકતા હતા તો તમે કેમ ના કરી શકો ?

જ્યારે સંકલ્પનો દૂત આવીને કોઈ નવયુવકના કાનમાં કહે છે, 'તારે આ કાર્ય કરવું પડશે.' તો તે નવયુવક તરત ઉત્તર આપે છે, 'હા, આ કાર્ય હું અવશ્ય કરીશ.'

આજ ઉદાહરણ વ્યવહારિક જીવન પર ચરિતાર્થ થાય છે. મોટેભાગે નવયુવાનો કામ યા વ્યવસાય અપનાવતા પહેલાં ખચકાય છે અને તેવાં કાર્યોને અપનાવવામાં આળસ તથા વિલંબ દર્શાવે છે જે તેઓને માટે લાભપ્રદ તથા શ્રેષ્ઠ સાબિત થતાં હોય છે. તેઓની ઉન્નતિનાં સોપાન બની શકે છે. જે તેમને ગૌરવ તથા મહત્તા પ્રદાન કરી શકે છે તેને બદલે તેઓ એવા કામોમાં લાગી જાય છે, જેમાં સરળતા તથા સુવિધા હોય. જેમાં તેઓ સ્પર્ધા કર્યા વિના જ આગળ ધપે છે, ભલે તેમાં પ્રગતિ થવાની જરાય સંભાવના ના હોય.

કાયમ કોઈ મુશ્કેલી સામે આવી પડે યા સંકટ ઊભું થઈ જાય તો પૌરુષની સામે તે બધાં નષ્ટ થઈ જાય છે. માણસના આત્મવિશ્વાસ તથા સ્વાભિમાનમાં વૃદ્ધિ થાય છે. જે માણસ સફળતા ચાહે છે તેણે પોતાની ચેતના, મગજ પોતાનું ધ્યાન પોતાના પ્રયાસો વગેરે સફળતા પર જ કેન્દ્રિત કરી દેવાં જોઈએ. દ્રઢતા અને ઉત્સાહનો અભ્યાસ થવાથી આવનારાં સંકટો તુચ્છતર બની જાય છે.

તમારામાં જો મુશ્કેલ કર્તવ્યોને ટાળવાની તથા પ્રતિકૂળ કાર્યોમાં વિલંબ કરવાની આદત હોય, તો આજે જ મનમાં નક્કી કરી લો કે જે થઈ ગયું તે થઈ ગયું. આવતી કાલે સવારે એવો દૃઢ સંકલ્પ કરીને કાર્ય શરૂ કરી દેશો કે તમે કોઈ કર્તવ્યને આવતીકાલ પર છોડશો નહીં તથા જે કાર્ય જરૂરી છે, તેને તરત જ પતાવશો, મુશ્કેલીઓના પહાડનો સામનો નિર્ભયતાથી કરશો. પછી તમને એ જોઈને આશ્ચર્ય થશે કે તમારા સંકલ્પ, સ્થિરતા તથા લોખંડી દૃઢતાની સામે મુશ્કેલીઓ તથા વિપત્તિઓનો પહાડ કેવી રીતે ઓગળી જાય છે.

હિંમતનો માર્ગ અપનાવો અને સફળતાની કલ્પના કરો તો દિવસે- દિવસે આત્મવિશ્વાસ વધશે અને પ્રત્યેક ક્ષણ સુખમાં વીતશે. આપણે સૌ એક વિપુલ ભંડાર સાથે સંબંધિત છીએ. આપણી પાસે શક્તિનો એટલો મોટો ખજાનો છે કે જેટલો આપણે તેમાંથી ખર્ચ કરીશું તે એટલો જ વધશે.

પ્રતિભાના વિકાસ માટે શ્રમની આવશ્યક્તા પડે છે અને શ્રમના વિકાસ માટે પ્રતિભાની. જે કંઈ તમે લખવા ચાહો છો તેનું સંપૂર્ણ ચિત્ર તમારી સમક્ષ રાખો. તમારી ઈચ્છાઓ તથા અભિલાષાઓનો સંપૂર્ણ નકશો તમારા મગજમાં દોરી લો. પછી તેમને પ્રાપ્ત કરવા તથા તેના અનુસાર તમારું જીવન ઢાળવાનો પૂરેપૂરો પ્રયત્ન કરો.

એ એક નક્કર સત્ય છે કે જીવનમાં નાની-નાની બાબતોથી જ વ્યક્તિ મહાન બને છે. આપણાં જીવનમાં અસાધારણ ઘટનાઓ તો બહુ ઓછી બને છે. નાની-નાની બાબતો, સાધારણ ઘટનાઓ, નાના-નાના અનુભવો જે લાગે છે ઘણાં મામૂલી, પણ બધાં મળીને આપણાં જીવનને નવું રૂપ આપે છે. એ કદાપિ ના ભૂલશો કે એક એક મિનિટ પણ મૂલ્યવાન છે. દરરોજ કોઈ ને કોઈ એક કામ ચોક્કસ પૂરું કરો.

ગઘેડાએ ખેડૂતની સામે કેમ ન જોયું?

બોધકથા

એક દિવસ એક ખેડૂતનો ગઘેડો કૂવામાં પડી ગયો. બિચારો ગઘેડો તો મોટે મોટેથી રડવા લાગ્યો. એમ કરતાં કલાકો થયાં. એના પાલક ખેડૂતે તે સાંભળ્યું. પહેલાં તે દુઃખી થયો. પછી તેને કૂવામાંથી બહાર કેમ કાઢવો એ વિષે વિચાર અને પ્રયત્ન કરતો રહ્યો. પણ એને કોઈ રસ્તો નહીં સૂઝ્યો.

અંતે કંટાળીને ખેડૂતે વિચાર કર્યો કે આ ગઘેડો આમેય ઘરડો થઈ ગયો છે અને આ કૂવો પણ સૂકો છે. હવે કોઈ માણસ તેમાં પડી ના જાય એ માટે આ ગઘેડા સાથે જ કૂવો પૂરી દેવો જોઈએ. આવું વિચારતા તેણે માણસ જાતને બચાવવા માટે ગઘેડાને જતો કરવાનું સ્વાર્થી વલણ અપનાવ્યું.

તેણે બધા પાડોશીઓને બોલાવ્યા અને કહ્યું કે, 'આ રહ્યા પાવડા, મને મદદ કરો... બધા રેતી નાખીને કૂવો પૂરી દઈએ. જેથી કોઈ કૂવામાં પડીને જાન ન ગુમાવે. બધાએ માનવતાના આ કામમાં તેને મદદ કરવા માંડી.

ગઘેડાને ખબર પડી કે શું ચાલી રહ્યું છે એટલે તેનું રડવાનું વધી ગયું. હવે તેને કૂવામાં પડવા કરતાં પણ તેનો માલિક તેને મરવા દેવા તૈયાર થયો તેનું દુઃખ વધુ હતું. પણ બધાના આશ્ચર્ય વચ્ચે, થોડી માટી - રેતી નાખ્યા બાદ ગઘેડાનું રુદન અને બૂમાબૂમ બંધ થઈ ગયાં.

ખેડૂતને નવાઈ લાગી. એણે કૂવામાં નજર કરી તો ગઘેડો બચવાની આશામાં ખૂશ લાગતો હતો. તે તો ખેડૂત આણી મંડળીએ નાખેલી માટી-રેતી ખંખેરીને તેની ઉપર આવતો જતો હતો. ધીમે ધીમે રેતી ઉંચે આવતી જતી હતી, તેમ તેમ ગઘેડો પણ ઉપર આવતો જતો હતો.

અંતે કૂવાના થાળા સુધી માટી પહોંચી અને ગઘેડો કૂવાની બહાર કૂદી પડ્યો અને ખૂશ થતો મોટેથી ભૂંકવા માંડ્યો અને પોતાને રસ્તે પડ્યો. એ રસ્તો ખેડૂતના ઘર તરફ નહોતો જતો. એણે તો ખેડૂતની સામે પણ ન જોયું! એ તો મોટેથી કહેવાનો પ્રયાસ કરતો હતો 'આ માણસ જાતથી સાવધાન રહેજો. એ ગમે ત્યારે સાથ છોડી શકે છે.'

મિત્રો, તમારું જીવન અને તમારા લોકો પણ આ રીતે તમને એકલા પાડીને તમારા મારા પર માટી-રેતી ફેંકશે. પણ રડવાને બદલે એ રેતી ખંખેરી તેના પગથિયાં બનાવીને સફળતાથી બહાર નીકળી જજો. આશા છોડી ન દેતા, લડી લેજો.

શતાબ્દી વીર મેરીના જીવનનો કેસ્ટડી

ઋચા કિનારીવાળા

૩ જૂનના રોજ ન્યુયોર્કના પરગણામાં મેરી માર્કઓફનું નિધન થયું, તેઓ ૧૧૦ વર્ષના હતી. ન્યુયોર્કની એક ગરીબ વસ્તીમાં યહૂદી પરિવારમાં ૧૯૧૪માં તેમનો જન્મ થયો હતો. તેમના દીકરા-દીકરીએ તેમના વિષે જે વાતો કરી તે આપણને ઘણી ઉપયોગી સાબિત થાય તેમ છે. એ વાતોનું વર્ણન કરનારા તેમના સંતાનો પણ આજે ૮૦ વર્ષથી મોટાં વયો વૃદ્ધ છે!

જેઓ નાની ઉમરે જ જીવનનો ભાર સહન નથી કરી શકતાં અને 'બસ, હવે તો ઘરડા થઈ ગયાં' જેવી લાગણી ધરાવે છે તેમને માટે મેરીનું જીવન દીવાદાંડી રૂપ બની શકે છે. આપણે ત્યાં વડીલોનો સૌથી મોટો પ્રશ્ન એ છે કે તેઓ એકલવાયા બની જાય છે. અહીં જ, મેરીની જીવન શૈલી આપણને ઘણું શીખવી જાય છે.

મેરી માનતાં કે ઉમર વધે તેમ તમે એકલા ન બનો પણ ઉમરની સાથે તમારો સ્વભાવ એ રીતે બદલો કે તમારું પરિવાર જ નહીં, તમારો સમાજ પણ તમારું પરિવાર બનતો જાય. મોટી ઉમરે આખી દુનિયા તમારો પરિવાર છે, એવું માનો. ભારતીય સંસ્કૃતિ તો 'વસુધૈવકુટુંબકમ'માં માને જ છે. ઉમર વધે તેમ મિત્રો અને તેનું વર્તુળ મોટું કરતા જવું જે જીવનને બંને હાથોથી ચાલવા જેવું છે.

દરેક પેઢીને લાગે છે કે એના પછીની પેઢી વધુ હોંશિયાર છે. તેઓ જે કરે છે તે પોતાનાથી થવાનું તો દૂરની વાત લાગે છે, એવું તો પોતે વિચારી પણ ન શકે એવું વડીલો માનવા લાગે ત્યારે તેઓ નવું જાણવા, વિચારવા કરવા માટેના દરવાજા પણ બંધ કરતાં જાય છે. મેરી એવું નહોતાં કરતાં. તેઓ દુનિયાની સાથે ચાલવા માંગતા રહ્યાં. નવી નવી વાતો જાણવાનું તેમનું બાળસહજ કુતુહલ દાદી મેરીએ જીવનની આખર સુધી જાળવી રાખ્યું હતું. તેમને દરેક વાતો જાણવા માટેની જીજ્ઞાસા રહેતી. તેઓ તેમના પૌત્રો અને પ્રપૌત્રોના બહોળા પરિવારના બાળકો સાથે માત્ર રમતાં જ નહીં, શીખતાં પણ રહ્યાં. બાળકોની રમતોમાં તેઓ સામેલ થતાં, તેમના જેવું ભલે ન આવડે પણ તેમની સાથે રમીને હારી જતાં આ દાદીને આવડતું હતું, પરિણામે તેમના પછીની પેઢી દાદી મેરીની દોસ્ત બની રહી. એટલું જ નહીં, મેરી પાસે પોતાના બાળપણથી માંડીને લાંબા સમય સુધીની રમતોનો એટલો મોટો ખજાનો હતો કે બાળકોને પોતાના સમયની રમતોની વાતો કરે, તેમને એ રીતે રમાડે અને તેમને જીતાડે ત્યારે બાળકોના દિલમાં આ દાદીનું સ્થાન પાકું બનતું જતું. તેઓ પોતાના પછીની ચાર-પાંચ પેઢીના બાળકો સાથે આ રીતે રમતા અને રમાડતાં રહ્યાં. માનો કે તેઓ પોતાની વધતી ઉમરને બાળકો સાથે વહેંચતા રહ્યાં. પરિણામે તેમની વર્ષગાંઠો આવતી રહી,

ઉજવાતી રહી, પણ તેઓ જાણે મોટાં થતાં જ નહોતાં. ઉમર એ મેરી માટે એક સંખ્યા માત્ર રહી ગઈ.

માત્ર બાળકો સાથે જ નહીં, સમાજ સાથે પણ મેરી એવાં જ રહ્યાં. સમાજની વાતો જાણવી, સમજવી, આવનારા બદલાવને સ્વીકારતા રહીને તેઓ જીવનમાં સરકતા રહ્યાં. એમણે એવું કદી ન કહ્યું કે 'આવું મારાથી આ ઉમરે નહીં થાય!' તેઓ પોતાની જાતને પૂછતાં, 'કેમ નહીં થાય?' આપણા વડીલો જીવનશૈલીથી માંડીને ધાર્મિક રીત-રીવાજોમાં એટલાં ખૂંપી જાય છે કે તેઓ પોતે બરડ બની જાય છે, જે તૂટી જાય પણ વળે નહીં. મેરી એવાં નહોતાં. તેઓ બદલાવને સરળતાથી સ્વીકારી લેતાં, એની જેમ પોતાને પણ ઢાળતા રહેતાં. રોજીંદા જીવનમાં આવેલાં બદલાવને તેઓ સમજતાં અને પોતાને તેવું કરવાની સમજ પાડતાં. તેમાં સમાજના લોકો સાથેના વ્યવહાર, કપડાં-લત્તા, જીવનવ્યવહાર, ગમા-અણગમા, સમાજકારણ, રાજકારણ, બદલાતા વિચારો બધું જ.. તેઓ વિધાર્થી ભાવે જોતા, સમજતા અને અનુસરતા. આ સહેલું નથી. વડીલોને પૂછો. પોતાની દ્રઢ માન્યતાઓના તેઓ કેદી બની જાય છે. જીવનમાં બદલાવ જ એવી બાબત છે, સ્થિર છે, આ મંત્ર જેઓ શીખે છે, સમજે છે, આચરે છે, તેઓ ઓછામાં ઓછા વૃદ્ધ થતા નથી અને તેઓ વધુ સારું, સરળ જીવતા રહે છે.

જીવનમાં જે નવું આવે છે તે બધું જ ખરાબ છે અને 'મારા સંસ્કાર' કરતા જુદું છે એવું માનવું એ વૃદ્ધત્વ છે. એને બદલે નવી રીસર્ચને જાણવી, સમજવી, અપનાવવી એ પોતે જ જીવતા રહેવા સમાન નથી શું? નવી શોધો તેના અનેક તાર્કિક ફાયદાઓ લઈને આવે છે. જેમકે અમુક રંગના કપડા ન પહેરાય, સાલ્વો જ પહેરવો પડે. એને બદલે યુવાનો જેવા કપડા પહેરી શકાય. દાદીઓ પંજાબી શૈલીના કપડા ઘરમાં કે બહાર પહેરી શકે. દાદાઓ માથે ફાળિયું બાંધવાને બદલે કેપ પહેરી શકે, જીન્સ અને કેનવાસ શૂઝ પહેરી શકે. મેલાઘેલા રહેવાને બદલે સાફ સુથરા રહી શકે.

આપણા દાદી મેરી આઠમાં ધોરણ સુધી જ ભણી શક્યાં હતાં. પણ તેથી શું? તેમને ક્યાં એમ.બી.એ. થવું હતું? તેઓ વાંચી શકતાં કે લખી શકતાં તે ઓછું હતું? મેરી કહેતાં કે વર્ષો સુધી રોજ અખબાર વાંચતાં, દુનિયાભરની હેરતો તેઓ જાણતા. તેઓ એટલાં ધનવાન નહોતાં કે ઘરે અખબાર વસાવી શકે, તો વંચનાલયમાં જતાં. ચર્ચામાં ન જવાય તો કદાચ ચાલે પણ વાંચવા તો જવાનું જ. તેઓ જીવનમાં અને પોતાના પગથી ચાલતાં રહ્યાં. ઉમરે સાથ આપ્યો ત્યાં સુધી પોતાના દેશ અને દુનિયાને જોઈ, જેટલી પરવડે તે રીતે જોઈ. તેમનામાં પેલી નવું જાણવા મથતી બાળકી મેરી સતત જીવતી રહી.

મેરીનું ભેખનકાર્ય આજીવન ચાલ્યું. આપણે ત્યાં મોટાં ભાગના વડીલો લખતાં નથી. અભ્યાસના વર્ષો બાદ તેઓ બહુ બહુ તો ડાયરીમાં લિસાબ લખે છે. વાંચવું અને લખવું એ

જેમને માટે આદત બની હોય તેમને સમય પસાર કરવાની કોઈ તકલીફ જ નથી હોતી. તેમના લાંબા જીવન અને વિશાળ અનુભવોને કારણે તેમને વિષયોની ખોટ જ ન પડે. તેમણે એવું કદી ન વિચાર્યું કે 'હું લખીશ તે કોણ વાંચશે?' આજના સોસિયલ મીડિયાના જમાનામાં, જ્યાં લખવું અને પ્રગટ કરવું સુગમ છે, ત્યારે પણ વડીલો લખતાં નથી. ન લખવા માટેના દરેક બહાના તેમની પાસે છે! તેઓ હજી પણ કાગળ પર પેનથી લખે તો અન્યોને કેમ મોકલાય? તેમણે ટાઈપ કરીને ડિજિટલી લખતાં શીખવું જોઈએ. દરેક જણ પાસે એ સગવડ હાથ વગી છે. છતાં, વડીલો આખો દિવસ કોઈ કે લખેલું કે બનાવેલું વાંચ્યા જોયા કરે છે, અને ઘણીવાર તો વાંચ્યા વિના જ અન્યોને ફોરવર્ડ કરતાં જોઈએ છીએ ત્યારે તેમના પર દયા આવે છે. જેમની પાસે ભવ્ય ભૂતકાળ હોય, આજે સરળતાથી ટાઈપ કરવાની, અરે હવે તો બોલો અને લખાઈ જાય એવી સગવડો હાથ વાગી હોવા છતાં, તેઓ લખતાં કેમ નથી?

આવા વડીલોએ પોતાના જીવનના હકારાત્મક અનુભવો પરથી પોતે જે શીખ્યા તેને અન્યોના લાભાર્થે પણ લખી જણાવવું જોઈએ. દરેકના જીવનમાં કોઈને કોઈ મુશ્કેલ સંજોગો આવ્યા જ હોય છે, તેમાંથી તેઓ કેવી રીતે બહાર નીકળ્યા અને શું સહન કર્યું એ અગર સરળ ભાષામાં જો તેઓ લખે તો તેમના પરિવાર અને સમાજને માટે તે ચોક્કસ ઉપયોગી બને.

જેઓ ૧૧૦ વર્ષ આ જગતમાં જીવી ગયાં એ દાદી મેરીએ પાછલા જીવનનો ઘણો ભાગ સમાજને ઉપયોગી બનવામાં જીવીને ઘણી લોકચાહના મેળવી હતી. તેમના પતિ મિકેનિક હતા. તેમને મદદ કરવા માટે મેરી પણ પાનાં-પેચ્યા સાથે દોસ્તી કરતા શીખી ગયાં હતાં. જ્યારે પતિને બહારગામ જવાનું હોય કે વધુ કામ હોય, ત્યારે તેઓ પણ મિકેનિક બની જતાં. પણ પોતાની ૭૫ વર્ષની ઉમરની આસપાસથી તો તેમના પુત્રો અને પૌત્રો કાર્યરત બની ગયાં હતાં. હવે દાદી મેરીએ ઘર ચલાવવા માટે કામ કરવાનું નહોતું. પણ તેઓ અટક્યા નહીં. પોતાના શોખ ખાતર પણ તેઓ તેમના ગેરેજ પર બેસતા. તેમની સામે જે બે-ચક્રી કે ચાર ચક્રી વાહનો આવે તેમાં જે તકનીકી બદલાવ આવતો તે જોવામાં તેમને રસ પડતો. તેમણે નોંધ્યું હતું કે જુના વાહનો કરતાં નવા વાહનો વધુ સારા હતાં, તે ઓછા બગડતાં હતાં. તેમના ગેરેજ પર કોઈ વાહન રીપેર માટે આવે તો દાદી તેમાં રસ લે, જે તેને સમારતું હોય તેના દાદી સહાયક બની જાય. કંઈ નહીં તો દાદી આવેલા ગ્રાહકો સાથે ખૂબ સારી વાતો કરે અને તેમને પોતાનું વાહન ઓછા ખર્ચે સારું કેમ રાખવું તેની પોતાને સમજાવેલી વાતો સમજાવે. હવે તેઓ પૈસા માટે કામ કરવાને બદલે પોતાનો સમય સારી રીતે જાય તે માટે કામ કરતાં.

સાથે જ, દાદી મેરી 'જીવી ગયાં', એક મિસાલ બની ગયાં.

'અર્થ' સમજાવતી કાવ્ય પંક્તિઓ

સંપાદન: ડૉ. એસ. એસ. રાહી

ગઝલના દરેક શેર જાણે નવા નવા આયામો સર્જતા હોય છે. અહીં એવા શેર ભેગા કરાયાં છે, જેમાં 'અર્થ' હોય; યાને જેમાં અર્થ શબ્દપ્રયોગ હોય. જરા જુઓ તો, કવિઓ 'અર્થ'ના કેવા વિસ્તારો કરતાં હોય છે !

સાવ જ અમસ્તા જીવવાનો અર્થ શું પછી?

પહેરણની જેમ દિવસો બદલી રહ્યો છું હું.

- કૈલાસ પંડિત

*

ઉતાર્યા કરું અર્થની આરતી હું,

ન વાગે ભલે ક્યાંય ઝાલર-નગારા.

- જયંત વસોયા

*

એકેય અર્થ પૂરેપૂરો ખડોયતો નથી,

શબ્દોની આસપાસમાં ભટકી રહ્યો છું હું.

- શ્યામ સાધુ

*

જિન્દગીના અર્થ ખુલ્લા થાય છે,

જેમ મર્યાદાઓ ઓળંગાય છે.

- મનહરલાલ ચોકસી

*

એ તૃષ્ણાનો અર્થ પૂછે છે મને,

જે મને મૃગજળ હંમેશાં પાય છે.

-ઉર્વીશ વસાવડા

*

જિંદગી મોનાલિસાનું સ્મિત છે,
અર્થની પંચાતમાં પડતો નથી.

- જિતેન્દ્ર કા. વ્યાસ

*

અર્થ શોધું છું હવે હું ઘાવમાં,
જાતને મૂકી હતી મેં દાવમાં.

- રાજેશ મહેતા 'રાજ'

*

શબ્દો મહીં પ્રવેશો, તપાસો, પછી જુઓ,
અર્થોની આરપાર સ્વયં નીકળી જશો.

- શકીલ કાદરી

*

અહિ ગતિનો અર્થ પણ 'નાદાન' શું ?
જ્યાંથી નીકળી ત્યાં જ, લે, પહોંચી 'નદી.

- ભીખુભાઈ ચાવડા 'નાદાન'

*

એણે કે પૂછ્યું અને હું ચૂપ રહી જોતો રહ્યો,
અર્થ એનો, એ કરી મનઠાવતો ચાલ્યો ગયો.

- 'સગીર'

*

શક્યતાને ક્યાં સુધી સમજાવીએ ?

રાત આખી જાગવાનો અર્થ શો ?

- કૈલાસ પંડિત

મધ અને તજનું અસરકારક મિશ્રણ

સંકલિત

જગતના લગભગ તમામ પ્રદેશોમાં મધનું ઉત્પાદન થાય છે. આયુર્વેદિક તથા યુનાની દવાઓમાં સદીઓથી મધનું એક દવા તરીકે વિશેષ મહત્વ સ્વિકારવામાં આવ્યું છે. હાલના વિજ્ઞાનિકોએ પણ મધને અનેક બિમારીઓને નસાડતી એક રામબાણ મેડીસીન તરીકે કબુલ કરી છે. અદ્યતન વિજ્ઞાનમાં તાજેતરના સંશોધનથી જાણવા મળ્યું છે કે શુદ્ધ મધ સાથે ગરમ મસાલામાં ઉપયોગમાં લેવાતા તજ (સિનેમોન)ના પાવડર સાથેનું મિશ્રણ નિયમિત લેવામાં આવે તો અનેક રોગોને મટાડે છે. ઉપરાંત મધ એક ઔષધ છે કે તેનો ગમે તેવી બીમારીમાં બેધડકપણે ઉપયોગ કરી શકાય છે. મર્યાદામાં દવા તરીકે લેવાયેલું મધ મીઠાશવાળું હોવા છતાં મીઠી પેશાબ (ડાયાબિટિસ)ના દર્દીઓને પણ નુકશાન કરતું નથી, તેમ આજનું સંશોધન કહે છે.

કેનેડાથી પ્રસિદ્ધ થતા અઠવાડિક વીકલી વર્લ્ડ ન્યુઝના ૧૭ જાન્યુઆરી ૧૯૯૫નાં અંકમાં પશ્ચિમના વિજ્ઞાનિકોએ કરેલ મધ અને તજનો ભૂકો ભેગા કરી લેવાથી કેવા રોગો મટે છે તે વિષે વિસ્તૃત માહિતી આપી છે. અંગ્રેજીમાં અપાયેલી આ માહિતીનો ભાવાનુવાદ ગુજરાતીમાં અહીં રજૂ કર્યો છે.

આગ્રાઈટ્રીસ: એક ભાગ મધ અને બે ભાગ નવશેકા પાણીનું મિશ્રણ બનાવી તેમાં એક નાની ચમચી તજનો ભૂકો નાંખી શરીરનાં દુઃખતા ભાગ ઉપર ધીમે ધીમે તેને માલિશ કરવાથી એકાદ મીનીટમાં જ દુઃખાવો બંધ થાય છે અને દર્દીને તાત્કાલીક રાહત મળે છે.

અથવા આગ્રાઈટ્રીસનાં દર્દીઓ દરરોજ સવારે અને સાંજે એક કપ ગરમ પાણીમાં મધના બે ચમચા અને એક નાની ચમચી તજનાં પાવડરને ભેળવી નિયમિત પીએ તો ગમે તેવા સાંધાના દુઃખાવામાં રાહત મળે છે.

કોપનહેગન ખાતેની યુનિવર્સિટીમાં તાજેતરમાં કરવામાં આવેલા એક પ્રયોગ મુજબ ત્યાંના ડૉક્ટર દરરોજ સવારે નાસ્તા પહેલા આગ્રાઈટ્રીસના અંદાજે ૨૦૦ દર્દીઓને એક ચમચો મધ અને અર્ધો ચમચો તજનાં પાવડરને ભેગું કરી સીરપ બનાવી પીવડાવવાનું શરુ કર્યું હતું, એકાદ અઠવાડિયામાં લગભગ ૭૧ ટકા દર્દીઓનો દુઃખાવો મટી ગયો હતો અને એક મહિનામાં તો લગભગ બધા જ દર્દીઓ જેઓ સાંધાના દુઃખાવાના કારણે ચાલી શક્તા નહોતા તેઓ વગર દુઃખાવે હાલતા ચાલતા થઈ ગયાં હતાં.

માથાના વાળ ખરવા: જેઓના માથાના વાળ ખરતા હોય ત્યાં માથે ટાલ પડી ગઈ હોય તેવા લોકો ગરમ કરેલ ઓલીવના તેલમાં એક ચમચી મધ અને એક ચમચી તજનો પાવડર ભેળવી નહોતા પહેલા માથામાં બરાબર ચોળી પછી અંદાજે પાંચેક મીનીટ પછી જો નહાવાનું રાખે, તો તેના વાળ ખરતા બંધ થશે.

બ્લેડરના સોજા અને ચેપ માટે: એક ગ્લાસ નવશેકા પાણીમાં બે ચમચા તજનો

પાવડર તથા એક ચમચો મધ મેળવી લેવાથી બ્લેડરના ચેપી જંતુઓનો નાશ થશે. અને કદાચ જો ચેપ હઠીલો હોય તો પાણીને બદલે સેનબરી જ્યૂસ સાથે લેવાથી ગમે તેવો હઠીલો ચેપ દૂર થશે અને દુઃખાવામાં હંમેશની રાહત મળશે.

દાંતનો દુઃખાવો: એક ભાગ તજનાં ભૂકામાં પાંચ ભાગ મધ ઉમેરી તેને દુઃખતા એવા કોઈપણ દાંત ઉપર ઘસવાથી કે ચોપડવાથી દાંતના દુઃખાવામાં રાહત મળે છે. જ્યાં સુધી દુઃખાવો ઓછો ન થાય ત્યાં સુધી આ પ્રયોગ દરરોજ દિવસમાં ત્રણ વખત કરવો.

કોલેસ્ટ્રોલનો ઘટાડો: સોળ ઔંસ જેટલા ચાનાં પાણીમાં બે ચમચી મધ અને ત્રણ ચમચી તજનો પાવડર મેળવી દર્દીને પીવડાવવામાં આવતાં બે કલાકમાં જ લોહીમાંના કોલેસ્ટ્રોલનું પ્રમાણ ૧૦% જેટલું ઘટી જવા પામ્યું હતું. સંશોધનમાં જણાવ્યા પ્રમાણે દિવસમાં ત્રણ વખત આ રીતે પીવાથી ગમે તેવું કોલેસ્ટ્રોલનું પ્રમાણ અંકુશમાં આવે છે.

દરરોજ આ પ્રકારે ચા બનાવી પીવાથી ગમે તેટલું ભયાનક રીતે રહેલું કોલેસ્ટ્રોલ કે ચરબીનું પ્રમાણ અંકુશમાં આવે છે. તેવો રીપોર્ટ પ્રખ્યાત ડેનિશ મેડીકલ જનરલમાં ડૉક્ટર એલેકઝાંડર ઓન્ડ્રેવ તથા એરીસ વોગલમેને પ્રગટ કર્યો છે. ઉપરાંત આ જ જર્નલમાં એક વધુ માહિતી પણ પ્રસિદ્ધ થઇ છે, કે દરરોજ ચોખ્ખું મધ પોતાના ખોરાકમાં લેવાથી કદી પણ કોલેસ્ટ્રોલની ફરીયાદ નહીં રહે.

શરદી: જેઓને સામાન્ય કે સખત શરદી થઇ હોય તેઓએ એક ચમચા જેટલું મધ લઇ નવશેકું ગરમ કરવું. અને પા ચમચી જેટલા તજના પાવડર સાથે મિશ્રણ કરી દિવસમાં ત્રણ વખત ચાટવું. આ પ્રયોગ ગમે તેવી હઠીલી ખાંસી, શરદી અને સળેખમ ઘડીવારમાં દૂર કરશે. ઉપરાંત શરદીનાં કારણે જો ગળુ સુકાતું હશે તો પણ સારું થશે.

સ્ત્રી બીજની ફળદ્રુપતા માટે: વર્ષોથી આયુર્વેદમાં તથા યુનાની દવામાં સ્ત્રી તથા પુરુષની મૈથુન શક્તિને બળવાન કરવા માટે મધનો ઉપયોગ કરવામાં આવે છે. ઉપરાંત તેના નિયમિત સેવનથી પુરુષના શુક્રાણુમાં પણ બળ આવે છે, તેમ યુનાની હકીમોએ લખ્યું છે. દરરોજ રાતેસુતી વખતે નિયમિત બે ચમચા મધનું સેવન કરવાથી ગમે તેવા નપુંસક પણ શારિરીક સમાગમની ઇચ્છા કરતા થઇ જાય છે, તેવું શાસ્ત્રોમાં જણાવ્યું છે. ચીન, ભારત તથા દૂર પૂર્વના દેશોમાં બાળક ન રહેતા હોય તેવી સ્ત્રીઓના સ્ત્રીબીજને તથા તેના અંડકોષને શક્તિશાળી બનાવવામાં દવા તરીકે સદીઓથી તજનો ઉપયોગ કરવામાં આવે છે. બાળક ન રહેતા હોય તેવી પરિસ્થિતિમાં સ્ત્રીઓએ તજનો પાવડર થોડા સરખા મધ સાથે મેળવી તેનું ચાટણ (પેસ્ટ) બનાવવું. અને તેને દિવસમાં વારંવાર દાંતનાં પેઢા ઉપર ચોપડતા રહેવું, જેથી ધીમે ધીમે તે ચાટણ મો વાટે શરીરમાં દાખલ થતું રહેશે.

પેટના દુઃખાવા માટે: વર્ષોથી મધનો ઉપયોગ અપચાની રાહત તથા પેટનાં દુઃખાવાને દૂર કરવા માટે વૈદ્યો તેમજ હકીમો કરતાં આવ્યાં છે. જો મધ સાથે તજનો પાવડર મેળવી ચાટવા આવે તો તે અલ્સરનો પણ જડમૂળથી નાશ કરે છે.

પેટમાં થતા વાયુ અથવા ગેસ માટે : ભારત તથા જાપાનમાં થયેલા એક અભ્યાસમાં જણાવ્યા પ્રમાણે મધ સાથે થોડા પ્રમાણમાં તજનો પાવડર ભેગો કરી ચાટવાથી ગમે તેવા હઠીલા ગેસથી પેટનો છુટકારો થાય છે.

હૃદયરોગ: હૃદયરોગવાળા દર્દીઓ દરરોજ નાસ્તામાં બ્રેડ ચારોટલી સાથે જેલીકે જામને બદલે મધ અને તજનાં પાવડરની બનાવેલ પેસ્ટ ચોપડી નિયમિત લેવાથી શરીરમાં તથા લોહીવહન કરતી નસોમાં ભેગી થતી ચરબીનાં ભરાવાને તથા ચરબીનાં ગમે તેટલા જાડા થરને ઓગાળી નાખી સેવન કરનાર વ્યક્તિને હૃદયરોગથી તો બચાવે જ છે, એટલું જ નહીં પરંતુ જેઓ એકાદ વખત પણ હાર્ટ એટેકનાં હુમલાનો ભોગ બની ચુક્યા હોય તેઓને બીજા એટેકથી દૂર રાખે છે. આ પ્રયોગનાં નિયમિત સેવનથી હૃદયના ધબકવાની શક્તિમાં બળ આવે છે. જેથી શ્વાસ ચડવાની તકલીફથી પણ આરામ થાય છે.

અમેરિકા તથા કેનેડાનાં અનેક નર્સિંગહોમમાં દર્દીઓ પર કરવામાં આવેલા સફળ પ્રયોગો બાદ એક વધુ તારણ પ્રાપ્ત થયું છે કે જેમ જેમ ઉંમર વધતી જાય છે, તેમ તેમ લોહી વાહિનીઓ સખત અને બરછટ બનતી જાય છે. તેમજ તેની ફ્લેક્સીબિલીટી (સ્થિતિસ્થાપકતા) ઘટતી જાય છે. મધ અને તજનાં પાવડરનું નિયમિત સેવન કરવાથી લોહીની નસો બરછટ તથા સખત બનતી અટકે છે તેમજ ઉંમરના હિસાબે તેની સ્થિતિસ્થાપકતામાં જે સખતાઈ આવે છે, તેમાં ધીમે ધીમે લચક આવતી જાય છે.

ચેપી જીવાણુઓ (બેક્ટેરીયા)થી રક્ષણ: નિષ્ણાંત ડોક્ટરો અને સંશોધકોનું મંતવ્ય છે કે, મધ તથા તજનાં પાવડરનું નિયમિત સેવન કરવાથી શરીરની રોગપ્રતિકારક શક્તિમાં ત્રણ ગણો વધારો થાય છે અને તે બેક્ટેરિયા કે રોગના વાયરસનાં હુમલાઓથી શરીરનું રક્ષણ કરે છે.

સંશોધકોનું તારણ છે કે મધમાં વિપુલ પ્રમાણમાં વિવિધ પોષકતત્વો (વિટામીન) તથા ખનીજો સમાયેલાં છે. પરિણામે તેનું સેવન કરનારનાં લોહીમાં રોગનો પ્રતિકાર કરતા જે સફેદ કણો (વ્હાઈટ સેલ) હોય છે, તેને બળ મળે છે અને તે શરીરમાંના બેક્ટેરિયાને મારી હટાવી નાશ કરે છે.

અપચો: બે ચમચા ભરેલા મધ ઉપર તજનો થોડો ભૂકો છાંટી જમતાં પહેલાં ખાઇ જવાથી એસીડીટીનાં કારણે થતાં હૃદય કે છાતીની બળતરા દૂર થાય છે. ઉપરાંત તે ગમે તેટલો ભારે ખોરાક પણ પચાવી નાખે છે.

ઈન્ફલુએન્ઝા: સ્પેન દેશનાં એક અભ્યાસીએ સાબિત કર્યું છે કે મધમાં એક પ્રકારનું કુદરતી તત્વ છે કે જે ઈન્ફલુએન્ઝાનાં જીવાણુને મારી હટાવે છે અને ગમે તે ઉંમરની વ્યક્તિઓને ફ્લૂની બિમારીથી બચાવે છે.

લાંબી ઉંમર: મધ તથા તજના ભૂકાની બનાવેલી ચા પીનારા કદી વૃધ્ધ થતા નથી. તેમ ચીન, જાપાન તથા મધ્યપૂર્વના હકીમોનો દાવો છે.

ચાર ચમચા જેટલું મધ અને એક ચમચો તજનાં ભૂકાને ત્રણ કપ જેટલા પાણીમાં ઉકાળી તેની ચા બનાવવી અને દિવસમાં ત્રણથી ચાર વખત પા કપ દરરોજ પીવાથી શરીરની ચામડીના કોષો યુવાન રહે છે. ઉમર વધવા છતાં ચામડી ઢીલી પડી જઈ લબડતી નથી અને ઉતાવળે વૃધ્ધાવસ્થા આવતી નથી. આયુષ્યમાં વધારો થાય છે અને સો વર્ષની ઉમર ધરાવતી વ્યક્તિ પણ જાણે યુવાન હોય તેમ કામ કરી શકે છે.

મોં પરનાં ખીલ (પીંપલ): ત્રણ ભરેલા ચમચા મધને એક ચમચા જેટલાં તજના ભૂકામાં મેળવી પેસ્ટ બનાવવાનું અને દરરોજ રાતે સુતી વખતે ચહેરા ઉપર જ્યાં ખીલ થયા હોય તે જગ્યા પર બરાબર મસળી સુઈ જવું અને બીજી સવારે વહેલા ઊઠી ચાણાનાં લોટથી ચા સાદા ગરણ પાણીથી ચહેરો ધોઈ નાખવો, આવી રીતે સતત બે અઠવાડિયા સુધી કરવાથી ગમે તેવા હઠીલા ખીલનો જડમૂળથી નાશ થાય છે.

ચામડીના વિકાર ઉપર: ખસ, ખુજલી, ગુમડા કે ચળ આવવા જેવા ચામડીના કોઈપણ રોગ ઉપર મધ તથા તજનો ભૂકો સરખે ભાગે મેળવી શરીરના તે ભાગ પર ચોપડવાથી થોડા દિવસોમાં જ ચામડીજન્ય રોગોનો નાશ થાય છે.

વજન ઘટાડો: ગમે તેવું જાડું કે ચરબીવાળુ શરીર હોય તો પણ જો તે વ્યક્તિ દરરોજ સવારે નાસ્તો કરવાના અર્ધા કલાક પહેલા ખાલી પેટે તેમજ દરરોજ સુતા પહેલા મધ અને તજનાં પાવડરનો એક કપ ઉકાળો પીવાની આદત રાખે તો તે વ્યક્તિ પોતના શરીર પરના મેદને હંમેશા માટે હટાવી શકે છે. ઉપરાંત ઉકાળો પીવાની આદત ગમે તેવા ચરબીયુક્ત ખોરાક લેવા છતાં શરીર પર ચરબીને વધવા દેતી નથી.

કેન્સર: જાપાન તેમજ ઓસ્ટ્રેલીયામાં તાજેતરમાં કરવામાં આવેલા એક નવા સંશોધનનું પરિણામ જણાવે છે કે પેટ તથા હાડકાનું એડવાન્સ કેન્સર રોકવામાં દર્દી પર કરવામાં આવેલા મધનાં પ્રયોગથી તેને અટકાવવામાં સફળતા મળી છે. જેઓ આ પ્રકારનાં કેન્સરના રોગથી પીડાતા હતા તેવા દર્દીઓને દરરોજ મધ અને તજનાં પાવડરનું મિશ્રણ દિવસમાં ત્રણ વખત આપવામાં આવ્યું હતું. આ મિશ્રણથી દિવસમાં ત્રણ ગણો ઝડપથી સુધારો થવા પામ્યો હતો.

આ દર્દીઓનું ધ્યાન રાખનાર ડોક્ટર હીરોકી ઓવાટાનું કહેવું છે કે આ દર્દીઓને દરરોજ દિવસમાં ત્રણ વખત એક ચમચો ભરીને મધ તથા તજનો ભૂકો ભેગો કરી એક મહીના સુધી આપવાનું રાખ્યું હતું. તે વધુમાં કહે છે કે, કેન્સરનાં દર્દીઓએ પ્રથમ પોતાના ડોક્ટરની જ સલાહ માનવી જોઈએ. પણ હું તેવા ડોક્ટરોને ભલામણ કરી શકું છું કે તેઓએ આ પ્રકારની સારવાર માટે કોઈ આનાકાની કરવી જોઈએ નહીં આ સારવારનાં એટલા ઉત્સાહજનક પરિણામો છે.

શરીરને થાક લાગવો: નવા સંશોધનો પ્રમાણે ડોક્ટરોનું કહેવું છે કે, મધમાં જે સાકરનું પ્રમાણ છે તે નુકશાન કરવાને બદલે શરીરની શક્તિ જાળવવામાં સહાયરૂપ થાય છે.

સપ્રમાણ રીતે લીધેલો મધ અને તજનો પાવડર નિયમિત લેવાથી મોટી ઉમરના અથવા સિનિયર સીટીઝનોની શરીરની શક્તિનો હાસ થતો અટકે છે તથા દરેક કાર્યમાં તેઓને સ્ફૂર્તી દેખાશે અને થાક નહીં લાગે.

આ વિષેનું જેઓએ સંશોધન કર્યું છે તે નિષ્ણાંત ડૉક્ટર મીલ્ટન અબ્બોઝાના અભિપ્રાય પ્રમાણે અર્ધા ચમચા જેટલું મધ એક ગ્લાસ જેટલા પાણીમાં મેળવી તેમાં તજનો ભૂકો છાંટી દરરોજ સવારે ઊઠીને બ્રશ કર્યા બાદ બે કલાક રહીને પીવું તથા બપોરે ત્રણ વાગે કે જ્યારે સામાન્ય રીતે શરીરની શક્તિ ઓછી થવાની શરુ થાય છે ત્યારે નિયમિત પણે પીવાથી કૃક્ત એક જ અઠવાડિયામાં અનુભવી શકશો કે આટલા વર્ષોથી ક્ષીણ થઈ ગયેલી શરીરની શક્તિ ફરી પાછી સજીવન થઈ શકે છે.

મોઢામાંથી આવતી દુર્ગંધ: સાઉથ અમેરિકાના લોકો દરરોજ સવારેવહેલા ઊઠી સૌથી પહેલાં એક ચમચી મધ તથા તજનો પાવડર ગરમ પાણીમાં મેળવી તેના કોગળા કરે છે. તો આખો દિવસ મોં વાટેથી દુર્ગંધ આવતી નથી.

દક્ષિણપૂર્વના દેશોમાં વસતા લોકો તો મધનાં ઝાડ ઉપર મધમાખીએ તૈયાર કરેલ મધપુડાનું મધ જ વાપરે છે. આ જુની યુનાની દવા છે કે જેના સેવનથી શ્વાસનળીનો તથા ફેફસાનો સોજો થતો નથી. નિષ્ણાતોનું કહેવાનું છે કે દુર્ગંધયુક્ત જીવાણુઓ મધમાં રહેલા એક ખાસ પ્રકારનાં તત્વને કારણે કાયમ માટે નાશ પામે છે.

બહેરાશ: ગ્રીસનાં લોકો પોતાના વડવાઓનાં મુખે સાંભળેલી અને અનુભવેલી વાતોને આધારે કહે છે કે દરરોજ સવાર સાંજ મધ તથા તજનાં પાવડરને સરખે ભાગે મેળવી તેનું સેવન કરવાથી કાનની બહેરાશ ખતમ થાય છે અને તે ફરી સાંભળતો થાય છે. નિષ્ણાતોનું કહેવું છે કે ઉંમર વધવા સાથે કાનના પરદાઓ કે જે સખત અને બરછટ થઈ ગયા હોય છે, તે આ સેવનથી ફરી ઢીલા પડે છે તથા તેમાં લયક આવે છે. પરિણામે તેમાં ધ્રુજારી પેદા થઈ અવાજ સ્પષ્ટ સાંભળી શકાય છે.

વિશેષ માહિતી: તજના પાવડરનાં નિયમિત સેવનથી શરુઆતમાં ઘણા લોકોને સર્દી, ખાંસી તથા સાયનસની તકલીફમાં વધારો થાય છે. કફ વધારે પ્રમાણમાં અને રંગીન નિકળે છે. આવું થાય તો તજનો પાવડર લેવાનું બંધ કરી ૭-૮ દિવસ પછી પ્રમાણમાં ઓછું કરીને ફરી લેવાનું ચાલુ કરતા આ મિશ્રણથી પેટ બરાબર સાફ થઈને મળ બંધાઈને આવે છે. પેશાબની માત્રા વધી શકે છે. ઘણા લોકોને મોઢા પર અને માથામાં વધારે પરસેવો આવવાનું ચાલુ થાય છે. કોઈપણ રીએક્શન આવે છે, એવું જો લાગે તો પ્રમાણ ઓછું કરી દેવું. એના પછી તકલીફ વધારે હોય તો થોડા દિવસો માટે આ પ્રયોગ બંધ કરી દેવો.

આ આશ્ચર્યજનક દવાનો વધારેને વધારે પ્રયોગ અને પ્રચાર કરીને સર્વેને ઓછા ખર્ચે તંદુરસ્તી મેળવવા માટે સમાજને મદદ કરો.

સંગ્રાહક: ગાયત્રી શક્તિપીઠ, બાલાજી રોડ, સુરત

સૂરીલી સંગત

શોભના બેરી (મરાઠી વાર્તા)

તેની સાથે જ તાનપુરા પર ભાર્ગવ એમની સંગત કરી રહ્યો હતો. જાણે અદ્લોઅદ્લ પંડિતજીનો જ અવાજ, પંડિતજીની જ લઢણ, પંડિતજીની જ સ્વર-લહરી. 'ગુરુ કરતાં શિષ્ય સવાયો થવાનો છે.'

શ્રોતાઓ મુગ્ધ થઈને ડોલતા હતા. પંડિત ગિરીજાશંકરનું ગાયન આજે ચોટીએ પહોંચ્યું હતું. તંબૂરા ને તબલાની સંગત પણ બેનમૂન હતી. તેની સાથે જ તાનપુરા પર ભાર્ગવ એમની સંગત કરી રહ્યો હતો. જાણકારો એના ગળાનેય દાદ આપતા હતા. જાણે અદ્લોઅદ્લ પંડિતજીનો જ અવાજ, પંડિતજીની જ લઢણ, પંડિતજીની જ સ્વર-લહરી. અને તેમાં પાછું તારુણ્યનુંજોશ.

'ગુરુ કરતાં શિષ્ય સવાયો થવાનો છે.' —એમ હવે લોકોના મોઢે કહેવાવા લાગ્યું હતું. પંડિતજી પણ ખુશ હતા. ક્યારેક એકાદ તાન અડધેથી જ છોડી દેતા અને ભાર્ગવ એને જે રીતે ઉપાડી લેતો, તે જોઈ પોતેય ડોલી ઊઠતા અને હરખ વ્યક્ત કરતા. તે દિવસનો કાર્યક્રમ માત્ર પંડિતજીનો જ ન રહેતાં બંનેની જુગલબંદીનો બની રહ્યો. છેવટે કાર્યક્રમ પૂરો થયો અને તાળીઓના ગડગડાટથી હોલ ગાજી ઊઠ્યો.

મહેફીલ પૂરી થઈ. પંડિતજીનો સત્કાર થયો. તેની સાથે ભાર્ગવનેય પુષ્પગુચ્છ અપાયો. તેણે તે અત્યંત વિનય અને ભક્તિભાવપૂર્વક પંડિતજીના ચરણે મૂક્યો. પંડિતજી મંચ પરથી નીચે આવ્યા ત્યારે એમના પાદત્રાણ ઉપાડીને એમના પગ આગળ મૂક્યા. શ્રોતાઓમાં બેઠેલાં પંડિતજીનાં પત્ની ઉમાજી આવ્યાં. બધાંની વિદાય લઈ પંડિતજી મોટર પાસે આવ્યા, ત્યારે બારણું ખોલી ભાર્ગવ ઊભો જ હતો. પંડિતજી ને ઉમાજી બેઠાં એટલે ભાર્ગવ આગળ ડ્રાઈવર પાસે બેસી ગયો.

'દાદા, ગળે આ મફલર વિંટાળી લો !'

'ક્યાં એટલી ઠંડી છે? હજી એટલો ઘરડો નથી થયો તારો દાદો !'

'સીત્તર થયાં તે હજી ઓછાં છે ? તમે ભાર્ગવનું કહેવું સાંભળતા જાવ.'—ઉમાજીએ એમને ટોક્યા.

'બસ, થયું! એ તો મારી પાછળ પડ્યો જ હોય છે, તેમાં વળી તારો ટેકો મળ્યો.' 'ખરું કહું તો

ભાર્ગવ બધે તમારી સાથે હોય છે એટલે જ તમે પરગામ, પરદેશ વગેરે જાવ ત્યારે મને તમારી ચિંતા નથી રહેતી.'

પંડિતજી અને એમના કુટુંબ સાથે ભાર્ગવ આટલો બધો ભળી ગયેલો. નવ વરસનો હતો, ત્યારે ભાર્ગવ એમની પાસે આવેલો. આજે ત્રીસીએ પહોંચેલો ભાર્ગવ પંડિતજીનો લાડકો શિષ્ય થઈ ગયો હતો. પંડિતજીને બે દીકરી, તે પરણી ગઈ. પંડિતજીના ગાયનના ઘરાનાનો વારસદાર ભાર્ગવ જ હતો. ભાર્ગવની ગુરુ પ્રત્યે પૂર્ણ ભક્તિ. ગુરુનો પડ્યો બોલ ઝીલે. ગુરુની દોરવણી મુજબ કલાકો સુધી રિયાઝ કરે. હવે તો એનું ગાળું બરાબર ખીલેલું. ત્રણેક વરસ ઉપર ભાર્ગવની સ્વતંત્ર મહેફીલ રાખવા માટે કેટલાક લોકો આવેલા. ભાર્ગવે વિનયપૂર્વક પંડિતજી પાસે મોકલ્યા. પણ પંડિતજીએ કહ્યું, 'હમણાં નહીં,' અને ભાર્ગવે ગુરુજીનો બોલ ઉપાડી લીધો.

ત્યારે પંડિતજીની નાની દીકરી સુવાવડ માટે આવેલી. એ આખાબોલી. તેણે પૂછ્યું, 'આમ કેમ? ભાર્ગવ હવે પૂરેપૂરો તૈયાર થઈ ગયો છે. દોઢ-બે કલાકની મહેફીલ એ સરસ ચલાવી શકે તેમ છે.'

'હા, તે સાચું છે. પરંતુ એક વાર આ શરૂ થયું કે પછી બીજા કાર્યક્રમો, રેડીઓ, ટીવી વગરે શરૂ થઈ જશે.'

'તે તેમાં શું ખોટું છે?'

'ભાર્ગવની તૈયારી સરસ છે, પણ પૂર્ણ નથી. હું હજી એને ઘણી વધારે ઊંચાઈએ જોવા માગું છું. ઝટપટ પ્રસિદ્ધિનું વિપરીત પરિણામ આવશે. આજકાલ પ્રસાર-માધ્યમોનું ભારે જોર છે. રાતોરાત એ તમને ઊંચા આસમાને ચઢાવી દે છે, અને પછી તમારા પગ ઘરતી પર રહેતા નથી. એ બધી ધામધુમમાં રિયાઝ, અવાજની કાળજી, સંગીત-સાધના બધું ગૌણ બની જાય છે. ભાર્ગવને મારે તેમાં ફસાવા દેવો નથી. એ તો આપણા ઘરાનાનું નામ રાખશે અને સસ્તી પ્રસિદ્ધિને બદલે જીવનભર ચાલે એટલી કીર્તિ કમાશે.'

પંડિતજી આ બધું કહી તો ગયા, પણ ભીતર ને ભીતર એમને કાંઈક ચૂભતું હોય એવું લાગ્યું. ભાર્ગવ માટે એમને ભારે ગૌરવ હતું, પ્રેમ હતો એ ખરું, ભાર્ગવ એમનો તેજસ્વી શિષ્ય છે, એમ સાંભળીને એમને બહુ સારું પણ લાગતું; અને તેમ છતાં એનું સ્વતંત્ર નામ બને, લોકો પોતાને બાજુએ મૂકી એની જ વાહ વાહ કરે—આ સ્વીકારવા એમનું મન હજી તૈયાર નહોતું. જો કે એ પોતે પણ પોતાના મનમાં ચાલતું આ ધમસાણ હજી પૂરું સમજી નહોતા શક્યા.

ભાર્ગવની સ્વતંત્ર મહેફીલ માટે ના પાડી, તેને માટે આવી બુદ્ધિગમ્ય સચોટ દલીલ કરી, અને છતાં એમને ભીતર કશુંક ડંખતું રહ્યું. શું આમાં થોડો અસૂયાનો ભાવ તો નથી ? પોતાની પ્રસિદ્ધિ ઝાંખી પડશે, એવો ધ્રાસકો તો નથી કામ કરી જતો ?

આમ, છેલ્લાં બે-ત્રણ વરસથી પંડિતજી મનમાં ને મનમાં મૂંઝાયા કરતા. ક્યારેક કોઈના ઉપર વિના કારણ ચિડાઈ જતા. એકલા હોય ત્યારે ઊંડા વિચારમાં ખોવાઈ જતા. ક્યારેક પોતાની જાત ઉપર એમને ચીડ ચડતી. પોતે સંગીતના ઉપાસક, એવો જ સંગીતનો ઉપાસક આવો સરસ શિષ્ય મળ્યો છે, છતાં હું આટલો પામર છું ? માંકડા મનનો ગુલામ છું ? મોકળે મને કેમ એને નવાજી નથી શકતો ?

આજની મહેફીલના આવા સરસ વાતાવરણ વચ્ચે જ્યારે 'ગુરુથી શિષ્ય સવાયો થશે.' — એમ સાંભળવા મળતું, ત્યારે પંડિતજીનું મન થોડું આળું થઈ જતું. તેમાં ઇંદોરથી આવેલા એમના પ્રશંસકોએ એમને સંગીત સંમેલન માટે આમંત્રણ આપ્યું, અને ખાસ આગ્રહપૂર્વક કહ્યું કે તેમાં ભાર્ગવસાહેબ તો આવે જ. ત્યારે જરીક એમનું મન ખાટું થઈ ગયું. એમણે તુરત હા ન પાડી, 'પછી જણાવીશ' એમ કહ્યું.

પરંતુ એમના મનમાં જબ્બર ઘમસાણ ચાલ્યું. રાતે પથારીમાં પડયા, પણ ઊંઘ ન આવી. આજે એમનું મન ચકડોળે ચઢ્યું હતું. ચિત્તની સંગીતમય સુસંવાદિતા ડહોળાઈ ગઈ હતી. તેવામાં ગઈ કાલે એક સામયિકમાં વાંચેલી યયાતિની કથા એકદમ એમને યાદ આવી. આમ તો જાણતા જ હતા, પણ અત્યારે પોતાના મનના તીવ્ર ઘમસાણ વખતે તત્કાળનો સંદર્ભ લઈને યાદ આવી. શું હું યયાતિ બની ગયો છું ? તુમુલ મંથન ચાલ્યું. છેવટે મનમાં અમુક નિર્ધાર થયો, ત્યારે જ શાંતિ થઈ અને મીઠી ઊંઘ આવી.

સવારે ઊઠીને પહેલું કામ પંડિતજીએ ઇંદોરવાળા પોતાના ચાહકો-પ્રશંસકોને જણાવી દેવાનું કર્યું— 'ઇંદોરનો કાર્યક્રમ ભાર્ગવનો રહેશે. હું પણ ઉપસ્થિત રહીશ અને એની સંગત કરીશ. પણ મુખ્ય રહેશે, ભાર્ગવ.'

રૂપાંતર: હરિશ્ચન્દ્ર – સૌજન્ય: ભૂમિપુત્ર

કેન્દ્ર નહીં, પરિઘ બનીએ

રણછોડ શાહ

“દિન ઊગે દિન આથમે, રાત નહીં ચિરકાળ,
નીચી ઊંચી ફર્યા કરે, જીવનની ઘટમાળ.” - સ્નેહરશ્મિ

જળ, વાયુ અને અગ્નિને ફેલાવવાં પડતાં નથી, તે સહજ રીતે ફેલાઈ જાય છે. તે કોઈના અટકાવ્યા અટકતા નથી. આ સનાતન સત્યની સાથે માનવી પોતાની વય અને કાર્યની તુલના કરે તો સહેલાઈથી સમજાઈ જાય કે તેને પણ કોઈ રોકી શકતું નથી. પસાર થતા સમયની સાથે વય વધતી જ જાય અને જીવનકાર્ય પણ આગળ વધતું જાય. તમારાથી પૂર્ણ ન થાય તો કોઈક ને કોઈક તો તમારું આદરેલું કાર્ય પૂર્ણ કરે જ. અલબત્ત, કદાચ તે તેની રીતે પૂર્ણ કરેકારણ કે પ્રત્યેક વ્યક્તિનું વિચારવું ભિન્ન હોય છે. સમાજમાં અલ્પ વ્યક્તિઓ પરિવર્તનના નિયમને સમજી શકે છે અને જે સમજે છે તેમાંથી અત્યંત જૂજ તેને સહજ રીતે સ્વીકારીને પોતાનું જીવન જીવે છે.

પ્રત્યેક વ્યક્તિનું વ્યક્તિત્વ જન્મ, જીવન અને મૃત્યુ એમ ત્રણ વિભાગોમાં વહેંચાયેલું હોય છે. આ ત્રણેય સાથે તેનો આજીવન સંબંધ રહે છે. જન્મ અને મૃત્યુ એક સિક્કાની બે બાજુ છે. માનવ જન્મે ત્યારથી જાણે-અજાણે તેને સમાજ, કુટુંબ અને સ્વના તન અને મન સાથે સંલગ્ન થવું જ પડે છે. ઉંમર વધતાં આ સમજ વધારે અને વધારે સ્પષ્ટ થતી જાય છે. જો વ્યક્તિ આ ત્રણ બાબતો અંગે સ્થિર થઈને જીવનરૂપી વર્તુળના કેન્દ્રસ્થાને જ ચોંટી રહે તો તેને માત્ર સંઘર્ષોનો જ સામનો કરવો પડે, પરંતુ તે સમજીવિચારીને જીવે તો તેને અપાર સુખાનુભૂતિનો અનુભવ ચોક્કસ જ થાય. આ ત્રણ બાબતો છે : (૧) સામાજિક જીવન, (૨) કૌટુંબિક જીવન અને (૩) વ્યક્તિગત જીવન. આ ત્રણેય વિશે વિશેષ ચર્ચા કરીએ :

(૧) સામાજિક જીવન: મનુષ્યના જીવનનું અવિભાજ્ય અંગ સમાજ છે. સમાજ છે તો મનુષ્યનું અસ્તિત્વ છે અને સમાજનું બંધારણ પણ મનુષ્યની ઉપસ્થિતિને કારણે જ શક્ય બન્યું છે. આ રીતે જોઈએ તો સમાજ અને મનુષ્ય આજીવન પરસ્પર જોડાયેલાં રહે છે. બાળપણમાં દોસ્તોથી સમાજ બને છે, યુવાનીમાં સહકર્મચારીઓ અને સગાઓના સહવાસથી સમાજ આકાર લે છે. આઘેડ વયે નિવૃત્ત કે પૂર્વ સાથી કાર્યકરો અને સ્વજનોને કારણે સમાજનું અસ્તિત્વ અનુભવાય છે. અલબત્ત, વૃદ્ધાવસ્થામાં વયસ્કોનો એક અલગ સમાજ રચાય છે. સમાજમાં પ્રત્યેક તબક્કે કોઈ ને કોઈ તો આગેવાની લે છે. બાળપણમાં

કોઈક તો ટોળીનો નેતા હોય છે. તે સૌને સાથે રાખીને રમાડતો-ફેરવતો હોય છે. યુવાનીમાં મોટાભાગના કર્મચારીઓ પોતાના મંડળો બનાવી પોતાના હક્કો માટે લડત ચલાવે ત્યારે કોઈક આગેવાની લઈ પોતાના કર્મચારી સંઘની સફળતા માટેના સંઘર્ષની નેતાગીરી લઈ લે છે. આઘેડ વયે જ્ઞાતિના મંડળો કે રહેઠાણ વિસ્તારની સોસાયટી કે મહોલ્લાના મંડળો બને અને સ્વાસ્થ્ય તથા સુખાકારી માટે સંઘર્ષ કરતાં નજરે પડે છે. આજે તો ઠેરઠેર વયસ્કો (Senior Citizen)ના મંડળો પણ બની ચૂક્યા છે. મંડળના પ્રમુખ તથા મંત્રી પોતાની જવાબદારી નિષ્ઠાપૂર્વક નિભાવે છે.

આ તમામ જગ્યાએ કેટલાક લોકો આજીવન નેતાગીરી નિભાવવા જન્મ્યા હોય તે રીતે વિચારીને નેતૃત્વ કરે છે. તમામ તબક્કે તેઓ જ આગેવાન હોવા જોઈએ તેવું તેમનું દૃઢ મંતવ્ય હોય છે. તેઓ ખુરશી સાથે સતત ચોંટી રહેવાનું જ પસંદ કરે છે. તેઓ કદાચ વફાદાર અને નિષ્ઠાવાન પણ હોઈ શકે. તેઓ આજીવન આગેવાની લેવા જન્મ્યા હોવાનું મનથી નક્કી કરીને બેઠેલા હોય છે. જીવનના પ્રત્યેક તબક્કે માત્ર તેઓ અને તેઓ જ નેતાગીરી કરે તેમ તેઓ જીવ પકડીને બેઠા હોવાથી સમયના એક તબક્કે લોકો તેમના તરફ નફરત અને ધિક્કારની લાગણીથી જુએ છે. તેઓ કેન્દ્રસ્થાનેથી ખસવાનું વિચારતા ન હોવાથી નવા આગંતુકો તેમનેખેંચીને કે ઢસડીને કેન્દ્રસ્થાનેથી બહાર કાઢે છે. સ્વમાનભેર સત્તા ન છોડનારને અપમાનપૂર્વક ખૂણામાં ધકેલાઈ જવું પડે છે. રાજકારણમાં આ પરિસ્થિતિ ઘણી વધારે જોવા મળે છે. બીજી કે ત્રીજી હરોળનો કાર્યકર પણ પ્રથમ કક્ષાએ આવવા ઇચ્છા રાખે અને પ્રયત્ન કરે તે સ્વાભાવિક છે. સંસ્થાના પ્રમુખ આજીવન હોઈ જ ન શકે. સોસાયટીના ચેરમેનને તે પદ જીવનપર્યંત લખી આપવામાં આવતું નથી, પરંતુ નાસમજ પ્રમુખ કે ચેરમેન જ્યાં સુધી તેની સામે ગેરરીતિ અને નાણાકીય ગોલમાલના આક્ષેપો ન થાય ત્યાં સુધી ચીટકી રહે છે. જે મહાન પુરુષોએ યોગ્ય સમયે કેન્દ્રસ્થાનેથી ખસીને પરિઘ બની જવાનું સ્વીકાર્યું, તેઓ કૂલડે પૂજાયા છે. ઉત્તમ ઉદાહરણ મોહનદાસ કરમચંદ ગાંધીનું છે. યોગ્ય સમયે પરિઘ બની જનાર ગાંધીમાંથી ગાંધીબાપુ બની શક્યા. રાષ્ટ્રપિતા બનવાનું સદ્ભાગ્ય માત્રગાંધીબાપુને એટલા માટે પ્રાપ્ત થયું કે તેઓ કેન્દ્રથી હટીને પરિઘ બની સૌની સેવામાં લાગી ગયા. તેઓએ ત્યાગ કરીને સાદગીપૂર્ણ જીવન ભોગવી જાણ્યું. તેઓ યુગપુરુષ બની શક્યા તેનું કારણ તેમનામાં રહેલી ઉચ્ચતમ ત્યાગવૃત્તિ હતી.

(૨) કૌટુંબિક જીવન : વ્યક્તિગત જીવનમાં કુટુંબ અગત્યનું અને જન્મથી મરણ સુધી સતત સંલગ્ન રહેતું એક અવિભાજ્ય અંગ છે. અનેક લોકોએ ઉચ્ચતમ સફળતાઓ પ્રાપ્ત કરી હોય છે, પરંતુ કુટુંબ સાથે ક્યાં તો સહેજ પણ નાતો રાખ્યો હોતો નથી અથવા જરૂરિયાત

કરતાં અને કગણો વધારે નાતો રાખી સતત સગાવાદને પોષ્યો હોય છે. બંને રીત અનિચ્છનીય છે. સમતોલ વ્યવહાર અને આચરણ જ ઉત્તમ છે. ઉંમરને કારણે કુટુંબના વડીલ થવાની તક તો પ્રત્યેકને પ્રાપ્ત થાય છે. યુવાન થતાં સંતાનોની પ્રાપ્તિને કારણે પપ્પા-મમ્મી થવાનું સરળ, સહજ અને સ્વાભાવિક છે. તે જ રીતે વર્ષો જતાં વધતી વયને કારણે દાદા-દાદી બની જવાય છે. તેમાં કોઈ વિશેષ પ્રયત્ન કરવો પડતો નથી. ભારતીય સંસ્કૃતિમાં બાળપણથી વયસ્કોને સન્માન આપવાનું શીખવવામાં આવતું હોવાથી સમાજમાં સૌ પોતાનાથી મોટી ઉંમરનાને આદરથી જુએ છે, માન-સન્માન આપે છે. ઓછામાં ઓછું ઉપલક્ષ્ય રીતે અભાવ દેખાડવાનું તો ટાળે છે. ભીતરથી જેને વડીલ તરીકે ન સ્વીકારતા હોય તેને પણ બાહ્ય આચરણમાં તો મને-કમને મોટાભાગના લોકો માનની નજરે જોતાં હોય તેવું દૃશ્યમાન થાય છે.

કૌટુંબિક જીવનમાં જે વડીલ માત્ર અને માત્ર પોતાનો કક્કો જ ખરો કરવાનો આગ્રહ રાખે છે, તેને વૃદ્ધાવસ્થામાં ધિક્કાર અને નફરતનો સામનો ન કરવો પડે તો જ નવાઈ. પ્રત્યેક યુવાનને પોતાના નિર્ણયો જાતે લેવામાં સંતોષ અનુભવાય છે. તે તેને પોતાનો અધિકાર સમજે છે. તે સ્વાવલંબી બની પોતાની રીતે અને પોતાના આપબળે આગળ વધ્યો છે, તેમ તેણે પુરવાર કરી બતાવવું હોય છે. તેની પાસે પણ આવડત, બહાદુરી, હિંમત, દૂરંદેશીપણું અને આત્મવિશ્વાસ ભારોભાર છે તેવું દુનિયાને દેખાડી દેવાની તેની તમન્ના હોય તો તેમાં કાંઈ અજુગતું નથી. આજની વયસ્ક વ્યક્તિમાં પણ યુવાન વયે આવી જ મહેચ્છા હતી. જે વડીલો તેમના સંતાનોને વારંવાર નિર્ણય લેવામાં અડચણરૂપ બને છે તેઓ સંતાનોથી વિમુખ થઈ જાય છે. જે સાસુ પુત્રવધૂને પોતાની રીતે જિંદગી જીવવા દેતી નથી, તેને અલગ રહેવાની નોબત આવી જ જાય છે. અંગતજીવનમાં જે વડીલો યોગ્ય સમયે કેન્દ્રસ્થાન છોડી પરિઘ બની ગયા છે, તેમને ક્યારેય તેમના સંતાનો સાથે સંઘર્ષમાં ઉતરવાની પરિસ્થિતિ પેદા થતી નથી. ઉલટાનું તેઓ તો તેમની પાસેથી પ્રેમ, લાગણી, વફાદારી, કદર અને નિસ્બતનો અનુભવ કરે છે. બહુ જ ઓછા વડીલો સમાજમાં આવતા આર્થિક, સામાજિક, સાંસ્કૃતિક કે વ્યવહારિક પરિવર્તનનો સ્વીકાર કરે છે.

જનરેશન ગેપ એટલે શું? 'બાપ ૨૦ રૂપિયા બચાવવા માટે ૩૦ મિનિટ ચાલી નાખે અને દીકરો ૩૦ મિનિટ બચાવવા માટે ૨૦ રૂપિયા ખર્ચી નાખે.' આ સત્ય સમજવા અને સ્વીકારવા તૈયાર ન રહેનારને એકલા અથવા વૃદ્ધાશ્રમના સહારે જીવન જીવવું ન પડે તો જ નવાઈ. યુવાનોને તેમના ખર્ચા, પહેરવેશ, વ્યવહાર અને વર્તણૂક બાબતે વડીલો કાંઈ પણ કહે તો તેમને સ્વમાન ઉપર ઘા પડતો હોય તેવું લાગે છે. પ્રત્યેક વ્યક્તિએ યુવાન વયે તેનો અનુભવ એક યા બીજી રીતે કર્યો હોવા છતાં વડીલશાહી મનોવૃત્તિ ધરાવતા વૃદ્ધો આ બાબતે પોતે

સહજ પણ બદલાવા તૈયાર નથી. જે કુટુંબનો વડો યોગ્ય સમયે કેન્દ્ર ઉપરથી ખસીને પરિઘ ઉપર જતો રહે છે તેનું જીવન ખુશાલીથી ભર્યુંભર્યું બની જાય છે, જીવન જીવવા જેવું લાગે છે અને માન-સન્માનસહ આ દુનિયામાંથી વિદાય થાય છે. પોતાના મીઠાં સ્મરણોની સ્મૃતિ છોડીને જવું હોય તો યોગ્ય સમયે કેન્દ્રને અલવિદા કરી પરિથના શરણે જતા રહેવું જોઈએ.

(૩) વ્યક્તિગત જીવન : વ્યક્તિગત જીવનમાં વૃદ્ધાવસ્થા અવર્ણનીય આનંદ લઈને આવે અથવા ઘેરી નિરાશાના ગર્તામાં ધકેલી દે તેવી પરિસ્થિતિ પણ સર્જાય તેવી શક્યતા છે. વર્ણાશ્રમના આધારે આધ્યાત્મિકતા તરફ પ્રયાણ કરવાની પણ કોઈ ઉંમર હોય જ છે. માત્ર મંદિરે જવાથી, રોજ ધાર્મિક પુસ્તકોનું પઠન કરવાથી કે ઉપવાસ કરવાથી આધ્યાત્મિક બની શકાતું નથી. આધ્યાત્મિકતા તો આચરણનો વિષય છે. તમામ કાર્ય પ્રત્યે સ્થિતપ્રજ્ઞતાથી જે જોઈ શકે તે જ આધ્યાત્મિકતાનો માલિક બની શકે. જીવનના તમામ રાગદ્વેષમાંથી મુક્તિ પ્રાપ્ત કરવાનું સરળ નથી.

તમામ સગાવહાલાં અને મિત્રો તરફ સમભાવ રાખી શકે તો તે આધ્યાત્મિક જીવન જીવે છે, તેમ કહી શકાય. જેમણે દીકરી અને પુત્રવધૂ તરફ સમભાવ રાખ્યો છે, તે જ સાચા આધ્યાત્મિક પુરુષ કે સ્ત્રી છે. આ ઉંમરે સમજાઈ જવું જોઈએ કે હું જ મારો મિત્ર અને હું જ મારો શત્રુ છું. કોઈનું કંઈ જ મારું નથી અને મારું પણ મારું નથી — તેવો ભાવ અંતરમાંથી સહજ રીતે પ્રગટ થવો જોઈએ. શરીર, મન અને બુદ્ધિથી સ્વીકારવાનું કે આ દુનિયામાં મારું કોઈ હતું નહીં, છે નહીં અને હશે પણ નહીં. આવી મનઃસ્થિતિને કેન્દ્રમાંથી પરિઘ તરફ જવાની પ્રક્રિયા કહી શકાય. જે સંપૂર્ણપણે વૈરાગ્યનો અનુભવ કરી શકે તે જ પરિઘ ઉપર પહોંચી શકે તેમ કહી શકાય. જેને માટે સુખ-દુઃખ, શુભ-અશુભ, આનંદ-શોક, ધનવાન-ગરીબ, મારું-તારું સમાન બની જાય તે જ સાચો વૈરાગી છે. આ સ્થિતિએ પહોંચવું લગભગ અશક્ય છે, પરંતુ તે દિશામાં થતા પ્રયત્નો પણ પરિઘ તરફ જવામાં ચોક્કસ મદદરૂપ બને છે.

આપણે સૌ માનવસહજ મર્યાદાઓને લઈને જન્મ લઈએ છીએ અને તે રીતે જ મૃત્યુ પામતા હોવાથી કેન્દ્ર છોડીને પરિઘ તરફ જવાની પ્રક્રિયા કઠિન જરૂર છે, પરંતુ અશક્ય નથી. તે બાબતે થોડો પ્રયત્ન કરીએ તો જરૂરથી આપણા જીવનમાં મોટા ફેરફારો લાવી શકાય છે. નીચેના જેવા નાનકડા પ્રયત્નો પણ કેન્દ્રથી પરિઘ તરફ પ્રયાણ કરવા માટે સહજપણે મદદરૂપ બની શકે:

(૧) રોજ સાંજે કે સવારે અનુકૂળ સમયે એકલા-એકલા ચાલવું. આ સમય દરમિયાન મન અને હૃદય વાતચીત કરે તેવો પ્રયત્ન કરી શકાય. હૃદય સાચી વાત સમજે છે પણ મન તે સ્વીકારવા દેતું નથી. હૃદય લાગણી, પ્રેમ, સારાપણાની ભાવના, કરુણા વગેરેને જન્મ

આપતું હોવાથી હૃદય મન ઉપર વિજય પ્રાપ્ત કરે તે જોવું.

- (૨) અનુકૂળતા હોય તો કુદરત સાથે વાર્તાલાપ કરવો. રસ્તામાં આવતા વૃક્ષો, પક્ષીઓ અને વાતાવરણને માણતાં શીખવું જોઈએ. કર્ણપ્રિય સંગીત તો સાથ આપી જ શકે.
- (૩) મનપસંદ જગ્યાએ જઈ થોડાક સમય માટે એકલા બેસવું.
- (૪) મંદિરમાં જઈએ તો હકારાત્મક બાબતોમાં સૂર પૂરાવવો પરંતુ ટીકાત્મક વાતચીત દરમિયાન સભાનતાપૂર્વક આંખ, કાન અને મોં બંધ રાખવા. ટીકાત્મક વૃત્તિ અને વ્યક્તિઓથી અંતર રાખવું.
- (૫) ઘરમાં કે બહાર જ્યાં સુધી કોઈ તમારો અભિપ્રાય માંગે નહીં ત્યાં સુધી આપવો નહીં. અભિપ્રાય આપવો આવશ્યક જ બને તો હકારાત્મક વાતો રજૂ કરવી. કડવી વાતોના ઘૂંટડા ગળી જવામાં શાણપણ છે.
- (૬) મોટા સમૂહમાં અથવા ગમે તે જૂથમાં જોડાઈ જઈ પોતાની વિદ્વતા બતાવવાનો અભરખો ટાળવો.
- (૭) બોલવું જ પડે તેમ હોય તો અત્યંત થોડું પણ મધુર બોલવું.
- (૮) અનિવાર્ય સંજોગો સિવાય જાહેરસ્થળોએ મંચ ઉપર બેસવાનો હઠાગ્રહ ટાળવો. બેસવું જ પડે તો કેન્દ્રસ્થાને તો બેસવું જ નહીં. ત્યાગની તાકાત ભોગ કરતાં ઘણી વધારે છે.
- (૯) ભૂતકાળના કડવા પ્રસંગો નજીકના સગા કે મિત્રોને યાદ કરાવવાથી કોઈ ફાયદો નથી. બની શકે તો સારા પ્રસંગો યાદ કરી તેમનો આભાર વ્યક્ત કરવો.
- (૧૦) એક કરતાં વધુ સંતાનો હોય તો તેમની કે તેમના કુટુંબીજનોની સરખામણી કદી પણ કરવી નહીં. સંતાનોની આર્થિક, વ્યવહારિક, સામાજિક, વ્યવસાયિક કે અંગત બાબતોમાં ક્યારેય દખલગીરી કરવી નહીં. કોઈના વ્યક્તિગત જીવનમાં ક્યારેય પ્રવેશવું જ નહીં.
- (૧૧) ત્રીજી પેઢીના સંતાનોના શિક્ષણ, વ્યવસાય કે જીવનસાથી પસંદગીનો નિર્ણય માત્ર અને માત્ર તેમના વડીલો તથા મમ્મી-પપ્પાને જ લેવા દેવો.
- (૧૨) સંતાનોના કે અન્યોના વ્યવસાય બાબતે કોઈપણ વાતે સામાન્યીકરણ (Generalization) કરવું નહીં. કોઈપણ વ્યવસાયિક જાતિ (Professional Community) પ્રત્યે જાહેરમાં કે ખાનગીમાં ટીકાત્મક ઉચ્ચારણો કદી કરવા જ નહીં. કોઈપણ વ્યક્તિની ગમેત્યારે જરૂર પડે.
- (૧૩) થોડીક નાની નાની પ્રવૃત્તિઓ શક્ય હોય તો રોજ કરવી, જેમકે..

- (અ) પુસ્તકાલયની મુલાકાત લઈ શકાય.
- (બ) ગમતો લેખ વાંચી લેખકને પોસ્ટકાર્ડ લખી અભિનંદન પાઠવી શકાય.
- (ક) નજીકના સગા કે મિત્રની બીમારી દરમિયાન કાળજી રાખી શકાય, ફોન ઉપર ખબરઅંતર પૂછી શકાય.
- (ડ) ઓછા ખર્ચે ટેકનોલોજીનો ઉપયોગ કરી જીવંત રહી શકાય અને રાખી શકાય.
- (ઈ) સગા કે મિત્રને ક્યારેક કામ વિના પણ ફોન કરી શકાય.
- (ફ) પૌત્ર-પૌત્રીઓ ઈચ્છે તો તેમના અભ્યાસમાં મદદ કરી શકાય. બાળકો નાના હોય ત્યારે વાર્તા કહી શકાય. ક્યાંક હરવા-ફરવા ઈચ્છતા હોય તો નજીકના બાગમાં લઈ જઈ શકાય.
- (જ) કોઈ બિનસરકારી જાહેર સંસ્થામાં માનદ્ સેવા આપી શકાય. ત્યાં કાંઈ મેળવવા કે માત્ર સમય પસાર કરવા જતાં નથી પણ સેવાભાવનાથી જઈએ છીએ તેવો ભાવ રાખવાનો.
- (૧૪) આર્થિક સગવડ હોય તો ખૂબ નજીકના પર્યટન સ્થળે પાંચ-સાત દિવસ જઈ શાંતિથી સમય પસાર કરી શકાય.
- (૧૫) રેડિયો, સી.ડી. દ્વારા જૂના ગમતા ગીતો તથા મર્યાદિત સમય માટે ટી.વી. જોવા-સાંભળવાની ટેવ પાડી શકાય.
- (૧૬) ગમતા હોય તો ઓછા ખર્ચવાળા અથવા નિઃશુલ્ક સાહિત્યના, સંગીતના અને સાંસ્કૃતિક કાર્યક્રમો માણી શકાય.
- (૧૭) તમારા જીવનનો મુદ્રાલેખ એ જ બનવો જોઈએ કે હું કોઈને વિદ્મરૂપ બનીશ નહીં.
- (૧૮) જાત સાથે વાત કરી શકાય.
- (૧૯) માણ્યું તેનું સ્મરણ કરી શકાય.
- (૨૦) આ યાદીને પોતાની અનુકૂળતા પ્રમાણે ધારીએ તેટલી લંબાવી શકાય.

આચમન

સતત એના સ્મરણને કેન્દ્રમાં રહેવું જ ફાવે છે,
 બહુ જૂના ભ્રમણને કેન્દ્રમાં રહેવું જ ફાવે છે.
 અસૂયા, લોભ, ખંધી લાગણીઓ હોય સીમા પર,
 છતાં જીવન-મરણને કેન્દ્રમાં રહેવું જ ફાવે છે.

- શોભિત દેસાઈ

મહાન શાયર મિર્ઝા 'ગાલિબ'ની યાદ

ડો. એસ. એસ. રાહી

'ગાલિબ'ના મૃત્યુનાં ૧૫૫ વર્ષ પછી તેમની ગઝલો હજુ ગઈકાલે જ લખાઈ હોય તેવી તાજગીભરી વેધક અને ધારદાર શા માટે લાગે છે? આ પ્રશ્નનો જવાબ એ છે કે ગાલિબે તેમની હયાતીમાં જે કાંઈ અનુભવ્યું, વેઠ્યું, જોયું તેનું પ્રતિબિંબ તેમણે તેમની ગઝલોમાં બેખોઈ ઝીલી બતાવ્યું છે. કેમ કે ગાલિબનું જીવન દર્દ, વ્યથા, નિરાશા, અપમાન અને માનહાની, ખુમારી અને અવહેલના તેમજ બેચેનીથી સભર હતું.

ગાલિબનો જન્મ તેમના મોસાળ અકબરાબાદ (આગ્રા)માં ૨૭ ડિસેમ્બર, ૧૭૯૭ના રોજ થયો હતો. તેમનું તખલ્લુસ (ઉપનામ) 'ગાલિબ' એટલું પ્રચલિત થઈ ચૂક્યું છે કે તેમનું મૂળ નામ મિર્ઝા અસદ-ઉલ્લા ખાં હતું તે લગભગ ભૂલાઈ ચૂક્યું છે. તેમના પિતા અબ્દુલ્લા બેગ ખાં ફોજી નોકરીમાં હતા. પણ ગાલિબે નાની ઉંમરમાં જ પિતાનું છત્ર ગુમાવ્યું. તેમના ઉછેરની જવાબદારી કાકાએ લીધી હતી. ગાલિબનાં લગ્ન માત્ર ૧૩ વર્ષની વયે મિર્ઝા ઈલાહી બખ્શાખાંની પુત્રી ઉમરાવ બેગમ સાથે થયાં હતાં. તેઓને સાત સંતાનો થયાં પણ તેમાંથી એકેય સંતાન જીવી ન શક્યું. તેઓના લગ્નજીવનની આ મોટી કરુણતા હતી. ગાલિબ ખૂબ લાંબુ જીવન જીવ્યા. તેમના કેટલાય મિત્રો-સ્નેહીઓ ગાલિબની હયાતી દરમિયાન વિદાય થઈ ગયા. 'મારું મૃત્યુ થશે ત્યારે મારી પાછળ રડવાવાળું કોઈ નહીં હોય.' એવા વિચારથી ગાલિબ ધૂજી ઊઠતા. તા. ૧૫ ફેબ્રુઆરી, ૧૮૬૯ના રોજ ૭૩ વર્ષની વયે ગાલિબ દિલ્હીમાં મૃત્યુ પામ્યા હતા. દિલ્હીમાં તેમને નિઝામુદ્દીન ઓલિયાના મઝારની પડખે દફનાવવામાં આવ્યા હતા.

ગાલિબ તેમના યુગની સંસ્કૃતિનું જીવતું જાગતું ઉદાહરણ હતા. માનવીય મૂલ્યો, નૈતિક આદર્શો તથા સાંપ્રદાયિક એકતા અને સદ્ભાવને તેઓ પ્રેમ કરતા હતા. આ મૂલ્યોને તેમણે તેમના હૃદયમાં જીવનના અંત સુધી સ્થાન આપ્યું હતું. જીવનની કટોકટીની ક્ષણોમાં પણ તેમણે આ મૂલ્યો સાથે કોઈ બાંધછોડ કરી નહોતી.

અંતિમ મોગલ બાદશાહ અને શાયર બહાદુરશાહ ઝફરે ગાલિબને મોગલ વંશનો ઇતિહાસ લખવાનું કામ સોંપ્યું હતું. અને તે માટે તેમને માસિક વેતન બાંધી આપ્યું હતું. ૧૮૫૭ના સંગ્રામનો આરંભ થયો ત્યારે ગાલિબની ઉંમર ૬૦ વર્ષ હતી. ૧૮૫૭ના સંગ્રામની અનેક ઊથલ-પાથલે ગાલિબને આઘાત અને શોકના દરિયામાં ડુબાડી દીધા હતા.

ગાલિબની ગઝલોના પુસ્તક 'દીવાને ગાલિબ'ની આજ સુધી એટલી આવૃત્તિઓ પ્રસિદ્ધ થઈ ચૂકી છે કે જેનો કોઈ હિસાબ કરી શકે તેમ નથી. ઈ. સ. ૧૯૭૭માં ગાલિબના જન્મને ૨૦૦ વર્ષ થયા ત્યારે માત્ર રાષ્ટ્રીય કક્ષાએ નહીં, પણ આંતરરાષ્ટ્રીય સ્તરે તેમની યાદમાં કેટલાક કાર્યક્રમોનું આયોજન થયું હતું. એ જ વર્ષે દિલ્હીમાં ગાલિબ અકાદમીની સ્થાપના કરાઈ હતી. ભારત સરકારે તેમની સ્મૃતિમાં ટપાલ ટિકિટ બહાર પાડી હતી.

અજોડ અને અપૂર્વ શાયર ગાલિબે એક શે'રમાં લખ્યું છે:

હૈ ઔર ભી દુનિયા મેં સુખનવર બહુત અચ્છે,
કહતે હૈ કિ 'ગાલિબ' કા હૈ અંદાઝ-એ-બયાં ઔર.

આ વિશ્વમાં ઘણા શાયરો અસ્તિત્વ ધરાવે છે. પરંતુ 'ગાલિબ' પાસે રજૂઆતની જે ખૂબી છે તે અન્ય શાયરો પાસે નથી.

'ગાલિબ' પાસે તત્ત્વચિંતનની પોતીકી મૂડી અને જીવનદર્શનનો અનોખો અભિગમ હતો. જુઓ આ શે'ર :

જિંદગી યૂં ભી ગુઝર હી જાતી,
કર્યો તેરા રાહગુઝર યાદ આયા !

જીવન વિતાવવું દુષ્કર નથી. જીવન તો આમ પણ વીતી જાત. પરંતુ તારો રસ્તો મને કેમ યાદ આવ્યો?

ગાલિબના જીવન વિશે અનેક દંતકથાઓ પ્રચલિત છે. તેઓ ખૂબ દારૂ પીતા હતા અને તે માટે તેમણે દેવું કર્યું હતું. આ દેવું તેઓ ભરપાઈ ન કરી શક્યા ત્યારે અનેક લેણદારોએ ગાલિબ પર કેસ કર્યો ત્યારે ગાલિબે તેનો ખુલાસો કરતા અદાલતમાં જજ પાસે આ શે'ર કહ્યો હતો:

કર્ઝ કી પીતે થે મય ઔર સમજતે થે કિ હાં,
રંગ લાયેગી હમારી ફાકામસ્તી એક દિન.

ગાલિબ કહે છે: 'હું દેવું કરીને શરાબ પીતો હતો ત્યારે મને ખબર હતી કે એક દિવસ મારું ફક્કડપણું આ સ્થિતિ સુધી મને જરૂર પહોંચાડશે.' તેમની બેફિકરાઈ અહીં કેવી વ્યક્ત થઈ છે!

પ્રેમ વિશેનો ગાલિબની નીચે ટાંકેલો શેર અમર થઈ ગયો છે:

દુનિયાના કોઈ પણ પ્રેમીની અંગત ડાયરીમાં આ શે'ર જોવા મળે તો તેમાં આશ્ચર્ય પામવા જેવું કશું નથી.

ઈશ્કને 'ગાલિબ' નિકમ્મા કર દિયા,
વરના હમ ભી આદમી થે કામ કે.

આ પ્રેમે જ મને સાવ નકામો કરી નાખ્યો. નહીં તો હું પણ કામનો જ માણસ હતો. આ શો'રમાં કટાક્ષ છે તો કરુણતા પણ છુપાયેલી પડી છે. ગાલિબ માત્ર પ્રેમી નહીં પણ વિશ્વપ્રેમી હતા. તેમની શાયરીનું મધ્યબિંદુ પ્રેમ-પ્રણય છે. પ્રેમથી ઓછું તેમને કશું જ ખપતું નથી. જુઓ નીચેનો શો'ર!

ચંદ તસ્વીરે-બુતાં, ચંદ હસીનોં કે ખુતૂત,
બાદ મરને કે યે સામાં મેરે ઘર સે નિકલા.

મારા મરણ પછી મારા ઘરમાંથી જે કાંઈ ઘરવખરી મળી આવી તેમાં કેટલીક સુંદરીઓની તસવીરો અને કેટલાક પ્રેમપત્રોનો સમાવેશ થાય છે. આ શો'રમાં 'ગાલિબ'નો રંગીન મિજાજ માણવા મળે છે.

દોસ્તી-મૈત્રી વિશે ઘણા શાયરોએ તેમની શાયરીમાં આલેખન કર્યું છે. પણ ગાલિબની રજૂઆત એકદમ નિરાળી છે :

યે કહાં કી દોસ્તી હૈ કિ બને હૈ દોસ્ત નાસેહ,
કોઈ ચારાસાઝ હોતા, કોઈ ગમગુસાર હોતા.

આ દોસ્તી કેવા પ્રકારની છે જેમાં મિત્ર પોતે ઉપદેશક બની ગયા છે. ઉપદેશક બનવા કરતાં મારા દર્દનો કોઈએ ઉપચાર કર્યો હોત અથવા કોઈએ સહાનુભૂતિ દર્શાવી હોત તો મને વધુ આનંદ થાત.

ગાલિબના વિખ્યાત શો'રનો આસ્વાદ હવે માણી લઈએ:

હમકો માલૂમ હૈ જન્નત કી હકીકત લેકિન,
દિલ કો ખુશ રખને કો 'ગાલિબ' યે ખયાલ અચ્છા હૈ.

ગાલિબ તેમની શાયરીમાં કલ્પનાનાં ચિત્રો દોરતા અને તેમાં કાલ્પનિક રંગો પણ ભરતા. આ શો'રમાં ગાલિબની સ્વર્ગની કલ્પના અદ્ભૂત રીતે વ્યક્ત કરવામાં આવી છે. વાસ્તવમાં સ્વર્ગ છે કે નહીં તેનાથી ગાલિબ સારી રીતે વાકેફ છે. પણ સ્વર્ગની વાત એ તો ભ્રમણા માત્ર છે. છતાં હૃદયને આનંદમાં રાખવા માટે આવી કલ્પના, તરંગ અને ભ્રમ કામ તો આવે જ છે એમ કહીને ગાલિબે આ શો'રમાં કટાક્ષ અને વ્યંગ્યનું સાહજિક આલેખન કરી દીધું છે. સ્વર્ગની કલ્પનાથી આનંદ મળતો હોય તો તેમાં વળી ખોટું શું છે?

ગાલિબ પાસે ચાબખા મારવાની પણ સુંદર કળા હતી.

ગાલિબની શાયરીમાં વ્યક્ત થતા કટાક્ષ, રમૂજ, વક્તા, ઉપહાસ, વ્યંગ્ય વિશે એક જુદો લેખ થઈ શકે. ગાલિબનાસ્તિક ન્હોતા. તેમને ખુદામાં પૂર્ણ આસ્થા હતી. પરંતુ પાખંડી લોકો સામે તેમનો આક્રોશ તેમની શાયરીમાં વ્યક્ત થતો દેખાય છે. ગાલિબે ધર્મના ઝંડા લઈને ફરતા મુલ્લાઓ અને શેખોને શાયરી દ્વારા ઉઘાડા પાડી તેઓની ઝાટકણી કાઢી છે. ધર્મોપદેશક (વાઈઝ)ને ગાલિબે આ રીતે બાનમાં લીધા છે. આ શે'ર જુઓ:

કહાં મયખાને કા દરવાજા 'ગાલિબ' ઔર કહાં વાઈઝ,

પર ઈતના જાનતે હૈ, કલ વો જાતા થા કિ હમ નિકલે.

શરાબખાનામાં વળી ધર્મોપદેશકનું શું કામ? પરંતુ સાચું કહું? ગઈ કાલે જ્યારે હું મદિરાપાન કરીને સુરાલયમાંથી બહાર નીકળતો હતો ત્યારે પેલો ધર્મોપદેશક અંદર જઈ રહ્યો હતો.

ગાલિબનું જીવન વ્યથા, દર્દ અને કડવાશથી સભર હતું. તેમણે આનંદ અને સુખની થોડીક ક્ષણો જ ગાળી હતી. તેઓ જિંદગીભર મુશ્કેલીઓ અને પારાવાર આફતોથી ઘેરાયેલા રહ્યા હતા. તેમને ઇચ્છાઓ, અપેક્ષાઓ, તમન્નાઓ અને મહત્વાકાંક્ષાઓના કેવળ બે-ચાર છાંટા જ મળ્યા હતા. આ વાત ગાલિબ તેમની ખૂબ જ લોકપ્રિય ગઝલના મત્લામાં કેવી રીતે કરે છે તે જુઓ :

કોઈ ઉમ્મીદ બર નહીં આતી,

કોઈ સૂરત નઝર નહીં આતી.

મારી કોઈ આશા પૂરી થતી જણાતી નથી કે નથી મને કોઈ ઉપાય સૂઝતો. હવે તો કોઈ ચહેરો પણ દેખાતો નથી.

અગલે વકતોં કે હૈં યે લોગ, ઇન્હેં કુછ ના કહો

જો મય-ઓ-નગમે કો અન્દોહરુબા કહતે હૈં

આ બધા પુરાણા જમાનાના લોકો છે એમને તો કાંઈ કહેશો જ નહીં. એ બધા તો શરાબને સંગીતને પીડા દૂર કરનારા સમજે છે.

રેખ્તા કે તુમ્હી ઉસ્તાદ નહીં હો 'ગાલિબ'

કહતે હૈ અગલે જમાને મેં કોઈ 'મીર' ભી થા.

દિગ્ગજ શાયર મીર સાહેબને અંજલિ આપતો ગાલિબનો આ શેર છે.

ઉર્દૂ ભાષાના મહાકવિ તરીકે પ્રતિષ્ઠા હાંસલ કરનાર ગાલિબની ગઝલો જમાનાઓ સુધી આવનારી પેઢીના દિલોમાં રાજ કરતી રહેશે એમાં કોઈ શંકા નથી.

પોતાની જાતને નીચી સમજવી એ ભયંકર ભૂલ છે

નરેશ કાપડીઆ

ઘણાં એવી ભૂલ કરે છે. પોતાની જાતને નીચી માની લે છે. આપની અંદર જે આત્મા છે, તેનો અનાદર કરવો, પોતાના વિશે હીનતાની ભાવના રાખવી, તે સાચા ભગવાનની નિંદા કરવા સમાન છે. આવી ટૂંકી દૃષ્ટિ ધરાવનાર વ્યક્તિ પોતાના હાથે પોતાના ભાગ્યને બગાડી નાખે છે. તે જાતે જ દુનિયાબહારની ચિંતા, મુશ્કેલી અને કાલ્પનિક ભયને આમંત્રણ આપે છે.

યાદ રાખો, જે વ્યક્તિ પોતાને તુચ્છ સમજે છે, તે દુનિયામાં ક્યારેય કંઈ કરી શકતી નથી, તે નિસ્તેજ અને નિરાશ દેખાય છે; તેને દરેક વ્યક્તિ પોતાના કરતાં સારી અને મજબૂત દેખાય છે; તે બોલતા પણ ડરે છે અને હંમેશા બીજાને અનુસરે છે.

જો તમે આ રીતે પાછળ રહેશો, તમારી હીનતાને પોષતા રહેશો, તો કોઈ તમને તેના ખભા પર ઉચકવાનું નથી. જો તમે જાતે જ હેરાન થવાનું નક્કી કર્યું હશે, તો યાદ રાખો કે દરેક જણ તમને હેરાન કરશે, તમારી સાથે દુર્વ્યવહાર કરશે અને કચડી નાખશે. આ દુનિયા, આ સમાજહસનારા સાથે હસે છે, પણ રોતલ સાથે રડતો નથી. હરતા-ફરતા અને દોડતા લોકોનો સમાજ સાથી બને છે અને મૃતકને બાળીને જલ્દી જ ભૂલી જાય છે.

એ મનોવિજ્ઞાનનો સિદ્ધાંત છે કે વિચાર કરવાથી એ લાગણી વધે છે જેના વિશે તમે સતત વિચારો છો. જો તમે જીવનના દુઃખદાયક, કડવા, ખામીયુક્ત પાસાઓ અથવા તમારી નબળાઈઓ પર ધ્યાન આપતા રહેશો, તો અંતે તો તમે તમારી ખામીઓ જ વધારી દેશો.

કેટલાક લોકો એવી માન્યતા કેળવે છે કે મારી ચોક્કસ ભૂલ કે ખામી મને વારસામાં મળી છે અને હું લાચાર છું. આ એક ખોટી વિચારધારા છે. માણસ પોતાના સ્વભાવ, ગુણો અને ચરિત્રને ગમે ત્યારે પોતાની શક્તિની મદદથી નવા માર્ગે ફેરવી શકે છે. આવી ખોટી વિચારધારા મનમાંથી કાઢી નાખવી જોઈએ. ખરાબ કલ્પનાને લીધે, માનસિક રોગો ધીમે ધીમે ઉત્પન્ન થાય છે અને ખૂબ નુકસાન કરે છે.

જો કોઈ તમને નિરાધાર કહે તો તેની વાત ક્યારેય સ્વીકારશો નહીં. તેને નમ્ર ભાષામાં પણ હિંમત અને આત્મવિશ્વાસ સાથે એવો જવાબ આપો, જેથી તે ફરી ક્યારેય આવી ખરાબ વાત કહેવાની ભૂલ ન કરે.

એકવાર એક વ્યક્તિએ એક રાજાને કહ્યું, 'આપણા રાજ્યમાં એક એવો કમનસીબ માણસ છે, જેનું સવારે મોં જોઈએ તો આખો દિવસ ભૂખ્યા જ રહેવું પડે.' રાજાએ કહ્યું, 'એમ? કાલે સવારે એને લાવજો, આપણે જોઈએ કે મને ખાવાનું મળે છે કે નહીં!' બન્યું પણ એવું જ. રાજાએ તેનું મોં સવારે જોયું અને સંજોગો એવાં થયાં કે રાજા ભરેલાં ભાણાં

ખાવા માટે સમય જ કાઢી શક્યા નહીં. રાજાને ખાતરી થઈ ગઈ કે એ માણસ ખરેખર બદનસીબ છે. એને રાજાએ કહ્યું, 'ભાઈ, મારા રાજમાં તમને જોઈને કોઈ ભૂખ્યું રહે તે મને નહીં ગમે. માટે હું તમને મૃત્યુદંડની સજા ફટકારું છું.'

એ સજા સાંભળીને માણસ ચોંકી ગયો. પણ તે પોતાની જાતને હલકી કક્ષાનો સ્વીકારવા ક્યારેય તૈયાર નહોતો. તેણે ધીરજપૂર્વક કહ્યું, 'રાજાસાહેબ, હું તુચ્છ નથી. મારા પ્રત્યેની આ ખરાબ ધારણા તમારા મનમાંથી કાઢી નાખો. તમારો આરોપ ખોટો છે. ખરેખર તો તમે મારે માટે વધુ બદનસીબ છો. તમે મારો ચહેરો જોયો અને ખાવા ન પામ્યા, પણ સામે મેં પણ તમારો ચહેરો જોયેલોને! તમને તો ખાવાનું ન મળ્યું, પણ તમારો ચહેરો જોઈને મને તો ફાંસીની સજાનો આદેશ મળ્યો. મારી સરખામણીમાં તમે વધુ બદનસીબ છો.' રાજા ચૂપ. તેમને ભાન થયું કે કોઈને તુચ્છ ન ગણવા જોઈએ. જેમ આપણે આપણી જાતને નીચી ન સમજવી જોઈએ, તેમ આપણે પણ બીજાને તુચ્છ ન માનવા જોઈએ. જેમ પોતાની જાતને નીચી સમજવી એ આત્મહત્યા સમાન છે, તેવી જ રીતે બીજાને તુચ્છ માનવું એ તો પાપ છે.

ઘણા શિક્ષકોને કે વાલીઓને તેમના વિદ્યાર્થીઓ કે સંતાનોની નાની ભૂલો શોધીને તેનું વિગતવાર વર્ણન કરવાની ખરાબ ટેવ હોય છે. તેઓ ગુસ્સામાં તેને ઉતારી પાડે છે, 'તારાથી આ નહીં થાય, તારું ગજું જ નથી. તારામાં બુદ્ધિ અને પ્રતિભા ક્યાં છે? તારું તો જીવન નકામું છે. તું કશાને લાયક નથી.'

આની કિશોરના કોમળ હૃદય અને દિમાગ પર ઊંડી અને હાનિકારક અસર થાય છે. બાળકો લાગણીશીલ હોય છે, તેઓ વસ્તુઓને પકડી રાખે છે અને તેમને સરળતાથી ભૂલી શકતા નથી. પરિણામે, તેઓ નિરાશ થઈ જાય છે અને માની લે છે કે તેઓ કશાને લાયક નથી. તેઓ ક્યાં તો નિષ્ક્રિય અથવા બળવાખોર બની જાય છે. તેઓ આત્મવિશ્વાસથી કોઈ કામ કરી શકતા નથી. નિષ્કૃણતા, નિરાશા, પીડા અને વેદના, જાહેર નિંદાના ખોટા ડરની છબી તેમના મનમાં અંકાઈ જાય છે. પરિણામે, તેમની શારીરિક, માનસિક અને નૈતિક શક્તિઓમાં પ્રગતિનો માર્ગ અવરોધાય છે અને જીવન એકવિધ બની જાય છે. આમ નાની લાગતી આ બાબત એ યુવા માટે મોટી નુકસાનકારક બની જાય છે. તેથી કદી કોઈને ઉતારી પાડવા જોઈએ નહીં. નિંદા કે મશ્કરી કરીને કોઈનું ભવિષ્ય અંધકારમય બનાવવું જોઈએ નહીં.

જો તમે તમારી જાતને તુચ્છ, દયનીય, હલકી ગુણવત્તાવાળા, નબળા અથવા ઘૃણાસ્પદ માનો છો, તો તમારી આસપાસ એવું જ ગુમ માનસિક વાતાવરણ સર્જાય છે. આમ તમારો દેખાવ, લાગણીઓ, ક્રિયાઓ અને પાત્ર એવું બનવા માંડે છે.

બહારનું વિશ્વ તમારા આંતરિક વિશ્વનું એક ચિત્ર છે. તમારા મનમાં ગમે તેટલી

લાગણીઓ ધૂમતી હોય, બાહ્ય સંજોગો તે પ્રમાણે તૈયાર થાય છે. ઇન્ફિરિઆરિટી કોમ્પ્લેક્સ હોવાને કારણે શરીર, મન અને આત્માનો વિકાસ ધીમો પડી જાય છે. જે રીતે શરીરમાં લોહીની ઝેરી અસર વધે છે, તેવી જ રીતે ભય, શંકા, અવિશ્વાસ, અસંતોષ, ક્રોધ, ઈર્ષ્યા, બદલો અને આત્મ-ઉણપ, ઈર્ષ્યા, વેર અને હરીફાઈ જેવી ઝેરી લાગણીઓ ભયંકર સ્વરૂપે ફૂટી નીકળે છે.

તમે તમારા મનમાં તમારું જે માનસિક ચિત્ર બનાવો છો, તે સારું હોય કે ખરાબ, તમારું સાચું સ્વરૂપ બની જાય છે. જો તમે તમારી જાતને દુનિયામાં હલકી ગુણવત્તાવાળા, આધીન અને અન્યો દ્વારા અન્યાયી રીતે જુલમ પામતા અનુભવો છો, તો તમે પોતે જ તેના માટે જવાબદાર છો. બાહ્ય શક્તિઓ તમને તમારી પોતાની ગુપ્ત લાગણીઓ, આંતરિક કલ્પનાઓ, માનસિક વિચારો અને વિચારો જેટલી પ્રભાવિત કરતી નથી.

જો તમારી પાસે ધન ન હોય તો શું? વિશ્વમાં ઘણા પૈસા વિનાના મહાન લોકોની પૂજા થતી હોય છે. સંપત્તિનો મહાનતા સાથે કોઈ સીધો સંબંધ નથી. જો તમારી પાસે વૈભવી ઘર, ચમકદાર કપડાં, ઝવેરાત, મોટર કાર, બંગલો વગેરે જેવી વૈભવી વસ્તુઓ ન હોય તો શું થયું? દુનિયામાં બહુ ઓછા લોકો એવા હોય છે જેમની પાસે આ બધું છે. મહાનતા શેના દ્વારા મળે છે? ચારિત્ર્ય, વિદ્વતા, નક્કર કાર્ય, પરિશ્રમ, ઇન્દ્રિયો પર નિયંત્રણ વગેરે એવા ગુણો છે, જેના દ્વારા મહાનતા પ્રાપ્ત થાય છે અને વ્યક્તિને પ્રતિષ્ઠિત માનવામાં આવે છે.

ગુણોના આ છુપાયેલા ખજાનામાં અગણિત અને અજોડ રત્નો છુપાયેલાં હોય છે. એ ગુણોને જે વિકસાવે છે તે ખરા અર્થમાં સમૃદ્ધ બને છે. દરેક જણ પાસે અનંત શક્તિ છુપાયેલી હોય છે. જો માનવી યોગ્ય રીતે વિકસે તો તે ભગવાનને પામી શકે છે, સ્વયં ભગવાન બની શકે છે. આવી સિદ્ધિઓ અશક્ય છે એમ કહેવું ભ્રમિત છે. મનુષ્યો દ્વારા ઘણા અદ્ભુત ચમત્કારિક કાર્યો થયા છે, થઈ રહ્યા છે અને ભવિષ્યમાં પણ થશે.

જો તમારે તમારી પ્રગતિ કરવી હોય, દુનિયામાં માન-સન્માન જોઈતું હોય, આત્મસંતોષ જોઈતો હોય તો તમારા ગુપ્ત વિચારો બદલી નાખો. માનસિક દૃષ્ટિકોણથી તમારા પોતાના શુભચિંતક બનો, એટલે કે તમારા વિશે ઉચ્ચ નૈતિક, બૌદ્ધિક ખ્યાલો અને નવી માન્યતાઓ વિકસાવો. બીજાના નકારાત્મક સંકેતોને ક્યારેય સ્વીકારશો નહીં. ખાતરી રાખો કે તમે તુચ્છ નથી. તમે ભગવાનનું મૂર્ત સ્વરૂપ છો. તમે મહાન શક્તિઓના માલિક છો. તમને પ્રગતિ માટે બનાવવામાં આવ્યા છે, તમે મુક્ત છો, તમે તે સિદ્ધિઓના માલિક છો જે વિશ્વને આશ્ચર્યચકિત કરી શકે છે.

સાચો દોસ્ત

લોકકથા

એક સિંહ હતો, જે જંગલનો રાજા હતો. તે ખૂબ જ ઊંચો અને મજબૂત હતો. પણ મનથી તે ખૂબ જ શરમાળ પણ હતો. જંગલના બધા પ્રાણીઓ તેને રાજા કહેતા. તેઓ જંગલના દરેક ખૂણેથી નિયમિતપણે તેમના રાજા માટે નવી ભેટો લાવતાં.

પરંતુ આ સિંહને જેટલું મળતું હતું, તેનાથી પણ વધુ તે મેળવવા માંગતો હતો. એક દિવસ તેણે વિચાર્યું, 'હું તો રાજા. રાજાનો દરબાર હોવો જ જોઈએ. દરબાર વગરનો રાજા શું રાજા છે? 'આ વિચારીને સિંહે શિયાળને પોતાની પાસે બોલાવ્યું. તેણે કહ્યું, 'શિયાળ, તું જ્ઞાની અને હોંશિયાર કહેવાય છે. હું તને મારો સલાહકાર બનાવવા માંગુ છું.' શિયાળે માથું નમાવ્યું અને કહ્યું, 'મહારાજના તમારો આદેશ માથે ચડાવું છું.'

આ પછી સિંહે દીપડાને બોલાવ્યો. સિંહે તેને કહ્યું, 'કહેવાય છે કે તું સાવધાન અને ઝડપી દોડવીર છે. હું તને મારો અંગરક્ષક બનાવવા માંગુ છું.' દીપડાએ પણ પ્રણામ કરીને કહ્યું, 'આભાર મહારાજ.'

હવે સિંહે ગીધને બોલાવીને કહ્યું, 'ગીધ, તું બહુ ઊંચે ઉડી શકે છે. તમે મારા સંદેશવાહક બનશો.' ગીધે પણ માથું નમાવ્યું અને કહ્યું, 'મહારાજ તમે જે આજ્ઞા કરો છો. તે મંજૂર છે.' શિયાળ, ચિત્તો અને ગીધે શપથ લીધાં કે તેઓ હંમેશા તેમના સ્વામીને વફાદાર રહેશે. રાજાએ પણ વચન આપ્યું કે તે એ ત્રણેયને પોતાના મિત્ર ગણશે, તેમને ખવડાવશે અને તેમનું રક્ષણ કરશે.

સિંહરાજના દરબારમાં બધા જ આનંદથી દિવસો પસાર કરવા લાગ્યા. ત્રણેય દરબારીઓએ ક્યારેય રાજાનો વિરોધ કર્યો ન હતો. તેમની દરેક ઇચ્છા તેમના માટે કાયદો હતી. સિંહ ગર્જના કરે તો ત્રણેય ડરીને ઊભા થઈ જાય. જ્યારે પણ સિંહ ફરવા જતો ત્યારે ત્રણેય તેની પાછળ આવતા. સિંહરાજ જ્યારે શિકાર માટે જતો ત્યારે તેઓ રાજા માટે પ્રાણીઓ શોધી લાવતા. જ્યારે સિંહ ખાવાનું પૂરું કરે, ત્યારે તે તેના દરબારીઓ માટે બચેલો ભાગ છોડી દેતો. આ રીતે દરબારીઓને ઘણો ખોરાક મળી રહેતો હતો.

એક દિવસ ગીધ ક્યાંકથી ઉડીને આવ્યું. તેણે સિંહરાજને પૂછ્યું, 'મહારાજ, તમે ઊંટનું માંસ ચાખ્યું છે? તે ખૂબ જ સ્વાદિષ્ટ હોય છે. એકવાર મેં રણમાં ઊંટનું માંસ ખાધું હતું.'

સિંહે તો ક્યારેય ઊંટ જોયું પણ ન હતું. પરંતુ તેને ઊંટનું માંસ ચાખવાનો વિચાર ખૂબ ગમ્યો. તેણે પૂછ્યું, 'પણ હું ઊંટ ક્યાંથી શોધી શકું?'

ગીધે કહ્યું, 'અહીંથી થોડે દૂર એક રણ છે. હું ત્યાં ઉડતો હતો ત્યારે મેં નજીકમાં એક જ જાડું, મસ્ત ઊંટ જોયું.' સિંહે તેના અન્ય સલાહકારો તરફ જોયું. એ લોકો અનુભવી હતાં. તેમણે તેમનો અભિપ્રાય પૂછ્યો. શિયાળ અને દીપડાને રણની ખબર ન હતી. પરંતુ તેઓ ગીધને વધુ

બુદ્ધિશાળી માનવાનું નહોતા ઈચ્છતા. તેમણે કહ્યું, 'ગીધ આગળ ઉડીને અમને રસ્તો બતાવે તો સારું.' બધાએ ગીધની વાત માની લીધી. બીજા દિવસે સવારે, સિંહરાજ અને તેના દરબારીઓ ઊંટનો શિકાર કરવા નીકળ્યાં.

તેઓ સરળતાથી રણના કિનારે પહોંચી ગયા. પરંતુ જંગલનો છાંયો ખતમ થયા પછી, સૂર્ય ખૂબ તેજ બન્યો, એ આગ વરસાવી રહ્યો હતો. ઉપરની ઠંડી હવામાં ગીધ ઉડતું હતું. તેણે બૂમ પાડી, 'ઝડપથી આવો, ઊંટ દૂર નથી.' પરંતુ સિંહ સળગતી રેતીમાં ઝડપથી ખસી શક્યો નહીં. તેણે દરબારીઓ તરફ જોયું અને ગર્જના કરી, 'સબૂર! આપણે પાછા જંગલમાં જઈશું. હું ઊંટનું માંસ ખાવા નથી માંગતો.'

સિંહરાજના દરબારીઓ ડરી ગયાં. જંગલ તો ઘણું પાછળ રહી ગયું હતું. સિંહરાજને પાછા જંગલમાં કેવી રીતે લઈ જવા તે તેમને સમજાતું ન હતું. ચિત્તો તો ત્યાંથી ભાગવા માંગતો હતો. તો ગીધ વિચારી રહ્યો હતો કે સિંહ જો વધુ સમય રણમાં રોકાઈ જશે તો તેને સિંહરાજનું માંસ ખાવા મળશે.

પણ ચતુર શિયાળે એક યુક્તિ વિચારી અને કહ્યું, 'હું હમણાં જ કોઈને મદદ માટે બોલાવીશ.' એવું કહીને તે રણ તરફ દોડી ગયું, થોડીવાર પછી શિયાળે રણમાં જોઈને ઊંટ જોયું. એને જોઈને એ ખૂબ જ આશ્ચર્યચકિત થઈ ગયો. શિયાળે ઊંટને કહ્યું, 'દોસ્ત જલ્દી આવ. અમારો રાજા તને બોલાવે છે.'

ઊંટે કહ્યું, 'તારો રાજા કોણ છે? હું કોઈ રાજા કે સમ્રાટને ઓળખતો નથી. હું ફક્ત મારા માલિકને ઓળખું છું, જેના માટે હું બોજ લઈને આ રણમાંથી પસાર થાઉં છું.'

શિયાળે કહ્યું, 'અમારા રાજા સિંહે તારા ઘણીને મારી નાખ્યો છે. હવે તું મુક્ત છે. સિંહે તને તેના દરબારમાં રહેવા બોલાવ્યો છે. ચાલ મારી સાથે.' ઊંટ શિયાળની પાછળ ગયું. શિયાળ સાથે ઊંટને આવતું જોઈને ગીધ અને દીપડો આશ્ચર્યચકિત થઈ ગયાં. સિંહ પણ ખૂબ જ ખુશ થઈ ગયો અને તેના પગ નીચે દઝાડતી રેતીની સંવેદના પણ ભૂલી ગયો. ઊંટને સિંહ સમક્ષ રજૂ કરવામાં આવ્યું. ઊંટ સંમત થયો કે જો રાજા તેને દરબારમાં સ્થાન આપશે, તો તે બદલામાં તેમની સેવા કરશે.

શિયાળે સિંહને કહ્યું, 'રાજાસાહેબ, આપ ઊંટની પીઠ પર બેસો. આપણે ઘરે જંગલમાં પાછા ફરીશું.'

સિંહ કૂદીને ઊંટની પીઠ પર બેસી ગયો. તેના દરબારીઓ શિયાળ અને દીપડો પણ તેની પાછળ બેઠા. ગીધ માર્ગ તરફ દોરી રહ્યું હતું. આ રીતે તેમનો જંગલ તરફનો પ્રવાસ શરૂ થયો.

લાંબી મુસાફરી કરીને તેઓ જંગલમાં પહોંચ્યા ત્યાં સુધીમાં તો બધા થાકી ગયાં હતાં. તેમને કકડીને ભૂખ લાગી હતી. શિયાળ, ગીધ અને ચિત્તાએ ઊંટ તરફ જોયું. પછી તેઓ એકબીજા સામે જોઈને હસવા લાગ્યાં.

તેઓએ તો તેમના રાજાના ખોરાક માટે જ ઊંટને કબજે કર્યું હતું. બસ, હવે જયાફત ઉડવાની શરૂઆત કરવી જોઈએ. સિંહને ખબર પડી કે તેના દરબારીઓના મનમાં શું હતું. તેણે ઊંટને પોતાની પાસે બોલાવ્યું અને કહ્યું, 'મારા મિત્ર ઊંટ, તેં રણમાં મારો જીવ બચાવ્યો છે. હું તારો આભારી છું. જ્યાં સુધી તમે ઈચ્છો ત્યાં સુધી તમે મારા દરબારમાં રહી શકો. હું તમારી રક્ષા કરવાનું વચન આપું છું.'

આ સાંભળીને સિંહના દરબારીઓને બહુ ખરાબ લાગ્યું. તેઓ વિચારતાં હતાં કે શું તેઓએ રાજાને ઊંટનું માંસ ચાખવા માટે પોતાનો જીવ જોખમમાં મૂક્યો નહોતો? અને હવે સિંહ ઊંટને જીવતો છોડવા માંગે છે. એ તે કોઈ વાત છે? દરબારીઓને આ જરાય ગમ્યું નહિ. પણ શું કરવું? છેવટે રાજા તો રાજા જ હતો. સિંહના તળિયા એટલા ખરાબ રીતે બળી ગયા હતા કે તે શિકાર કરવા જઈ શકતો નહોતો. તેની ભૂખ વધી રહી હતી. તેણે ચીસો પાડી, 'શિયાળ! ગીધ! ચિત્તો! શું તમે જોતાં નથી કે હું બીમાર છું અને ભૂખથી મરી રહ્યો છું? જાવ, મારે માટે ખાવાનું લઈ આવો.'

દરબારીઓએ રાજાના આદેશનું પાલન કરવું પડ્યું! તેઓ સિંહની બોડમાંથી બહાર આવ્યા, પણ બહુ દૂર ગયાં નહીં. એક જગ્યાએ બેસીને શું કરવું તે વિચારવા લાગ્યાં. શિયાળે કહ્યું, 'મેં તે વિશે વિચાર્યું છે. આપણે એવી યુક્તિ રમીશું કે ઊંટ પોતે જ સિંહ પાસે જશે અને પોતાને ખાવાનું કહેશે.' બધા સંમત થયા. ત્રણેય પાછા રાજા પાસે ગયાં.

પહેલા ગીધ આગળ આવ્યું અને નમીને કહ્યું, 'મહારાજ, આપણને કોઈ શિકાર મળ્યો નથી. પણ મારાથી તમારું દુઃખ સહન થતું નથી. હું તો એક નાનું પક્ષી છું, તમે મને જ ખાઈ જાવ અને તમારી ભૂખ સંતોષો.'

શિયાળે ગીધને દૂર ધકેલી ધકેલી દીધું અને કહ્યું, 'ના રાજાસાહેબ, તમે મને ખાવ.' હવે દીપડો આગળ ધસી આવ્યો. તેણે કહ્યું, 'ભલે હું બહુ સારો નથી, પણ હા, હું રાજાનો ખોરાક બની શકું છું.' ઊંટે બધાની વાત સાંભળી. તેણે વિચાર્યું કે તેણે પણ એવું જ કરવું જોઈએ. તેણે કહ્યું, 'મહારાજ, તમારો જીવ બચાવવા માટે હું પણ મારો જીવ આપી શકું છું. આ લોકો તમારા જૂના મિત્રો છે, તેઓ તમારા માટે વધુ ઉપયોગી થશે. તમે મને જ ખાવ.'

શિયાળ, ગીધ અને દીપડો તો તૈયાર જ હતાં. ઊંટે આટલું કહેતાં જ તે તેની તરફ ધસી ગયાં. સિંહે તેમને રોક્યા અને કહ્યું, 'તમે બધા મારા સારા અને વફાદાર મિત્રો છો, હું કોઈ ને નુકસાન પહોંચાડવા માંગતો નથી. હું એ જ રીતે ખાવાનું શરૂ કરીશ, જે રીતે તમે તમારી જાતને રજૂ કરી છે.' આ સાંભળીને ગીધ, શિયાળ અને દીપડો સ્તબ્ધ થઈ ગયા. તેમણે આવું તો ધાર્યું જ નહોતું. ગીધ ઉડી ગયું. શિયાળ અને દીપડો ભાગ્યાં. તેઓ ફરી ક્યારેય તે જંગલમાં જોવા મળ્યા ન હતાં. તેમને દોડતા જોઈને સિંહ જોર જોરથી હસવા લાગ્યો. તેણે ઊંટને કહ્યું, 'તું ઉમદા અને વફાદાર છે. જ્યાં સુધી આપણે જીવીએ છીએ ત્યાં સુધી તું અને હું મિત્ર રહીશું.'

ઊંટ ખૂબ ખુશ હતું. સિંહે વિચાર્યું, 'રાજા બનવું એ મોટી વાત છે, પણ દયાળુ બનવું એ એનાથી પણ મોટી વાત છે.'

ભૂલી જતાં શીખીએ

ચીનુભાઈ ગી. શાહ

મનુષ્યે ખરે જ વારંવાર જન્મ લેવાનો હોય છે કે નહીં તેની ચોક્કસ માહિતી હું આપી શકતો નથી પરંતુ જો સાચે જ આ પહેલાં આપણે અનંત ભવો કરી ચૂક્યા હોઈએ અને આ પછી મુક્તિ ન મળે ત્યાં સુધી, બીજા કેટલાય ભવ કરવાના હોઈએ તો પાછલા કોઈ ભવની કોઈ પણ વાત યાદ નથી રહેતી તે વાત મને ઘણી ગમે છે. કારણ કે જે કોઈ મર્યાદિત યાદ શક્તિ આપણામાં છે તેને પણ સદ્ઉપયોગ કરતાં દુરુપયોગ જ વધુ થતો જોવા મળે છે.

એક સ્નેહીના કુટુંબ પર એક આકૃત આવી પડી. ખાંડના ધંધામાં સારી એવી રકમ ગુમાવી. પૈસે ટકે ઘસાઈ ગયા. લોકોના લેણા નીકળતા રૂપિયા ભરવામાં ઘણી મુશ્કેલીઓ પડવા માંડી. એમાં એ કુટુંબના ઘણું નજીકના એક વડીલના દસ હજાર રૂપિયા નીકળે. નજીકના વડીલ એટલે એમને આવી પડેલ મુશ્કેલી, પત્ર દ્વારા જણાવી દીધી. વળતો જવાબ આવ્યો: 'મુંબઈમાં રહીને મુંબઈગરા થઈ જવું. બાકી મારા દસ હજાર એ પહેલાં મોકલી દેવા.' એટલે કે એ વડીલની માગણી એવી હતી કે એમની લેણી રકમ પહેલા આપી દઈને જેને ગુજરાતી ભાષામાં દેવાળુ ફૂંકવું કહે છે, તેમ કરવું! જોકે, વહીવટ ઠીક રીતે સંભાળતાં કળે કળે, લોકોનું દેવું ચૂકવાઈ ગયું (પેલા દસ હજાર પણ) અને મુંબઈગરા થઈ જવાનો મોકો પ્રાપ્ત ન થયો.

આ વાતની સુવર્ણ જયંતિ ઉજવવા માટેના વર્ષને પણ બીજા પાંચ વર્ષ વીતી ગયાં. હવે આમ જોવા જઈએ તો જ્યારે વહાણ ડૂબ્યું જ છે તો છેવટે પોતાનું જે કાંઈ બચી શકે તે બચાવવાનો પેલા વડીલનો પ્રયત્ન સાવ અકુદરતી ન હતો. છતાં, વરસો સુધી, એમના પત્રને સંઘરી રાખવામાં આવ્યો એટલું જ નહીં, છોકરાં આગળ તેના પિષ્ટપેષણ સાથે વાંચી સંભળાવવામાં આવ્યો અને પેલા વડીલની કુદરતી છતાં જરાક બેહૂદી માગણી અને એ પછી તેની વારંવારની ટીકાટિપ્પણીને કારણે છોકરાં પર પડેલી છાપ હજી પણ ભૂંસાઈ નથી! વાતને પંચાવન વર્ષ વીતી ગયાં! હવે છે જરૂર યાદશક્તિ ખીલવવા માટેની કોઈ તરકીબની?

કાંતા વહુ દેરાણી અને ભાભીજી એટલે જેઠાણી. આમ જુદાં રહે. કાંતા વહુના ઘેર દીકરાના લગ્નનો પ્રસંગ. વેવાઈના ઘેર જમાઈ તેડેલા એટલે જમાઈને કેટલાક મિત્રો સાથે જમવા બોલાવેલા. સામાન્ય રીતે સરખે સરખા મિત્રો જાય. ભાભીજીનો રસિક હજી સાત

આઠ વરસનો. હવે એમ હોય કે કાંતાવહુએ જાણી બૂજીને એને સાથે લઈ જવા કહેવાનું ટાળ્યું હોય કે પછી બીજું કોઈ વ્યાવહારિક કારણ હોય. 'એક આટલો રસિક ભારે પડતો હતો?' એમ ગણગણાટ શરૂ થયો. કાંતાવહુના કાને પહોંચ્યો. સમજી બૂજીને ટાળ્યો હોય તો પણ હવે કીધા સિવાય છૂટકો નહીં, કહેવડાવ્યું. સામેથી જવાબ આવ્યો, 'હવે આટલું મોડું તો રસિકેખાઈ પણ લીધું!'

એ વાતને બીજા પંદર વરસ વીતી ગયાં. રસિકનાં લગ્નનો પ્રસંગ. પંદર વરસ પહેલાની પેલી રસિકને ટાળવાવાળી દેરાણી ઉપરાઉપરી બે કસુવાવડ ખાઈને મરી ગયેલી. જ્યારે ખમ્મા કરે બા દેરાણીના દીકરાનો વસ્તાર ફાલ્યો. ભાભીજી જીવતાં. પંદર વર્ષ પહેલાં 'આવડા અમથા રસિકને ટાળેલો' તે બરાબર યાદ! જો કે આ પંદર વર્ષ અને એ પહેલાંના બીજા ચાલીસ વર્ષ એમ કુલ પંચાવન વર્ષમાંથી સમજણના પિસ્તાલીસ વર્ષ દરમ્યાન ગોખેલી વંદિતા સૂત્રની ગાથાઓ ઘણી વાર ભુલાઈ જતી હતી! પણ તે વાત અલગ. ભાભીજીને 'આવડા અમથા રસિક'ને, હવે મરી ચૂકેલી, દેરાણીએ ટાળેલો, તે વાત બરાબર યાદ! પણ ભાભીજી જબરાં વ્યવહાર કુશળ. રસિકના સાસરેથી એ દિવસે જમાઈ તેડેલા. ભાભીજી તો સવારનાં વહેલાં પહોંચી ગયાં સુરેશ-દેરાણીના દીકરા-ને ત્યાં.

'જો કંચન! મારે કાંઈ વેરો આંતરો રાખવાનો નથી. તારાં પાંચેયને રસિકની સાથે વેવાઈના ત્યાં જમવા મોકલવાનાં છે!'

કંચન એટલે દેરાણીના દીકરાની વહુ. ખાસ્સી વસ્તારણ. મોટી દેવકી બાર વર્ષની ખરી બાકી ચારેય કવાગનાં. મોટા કાકી (ભાભજી) કયા વેરા અંતર વિષે બોલતાં હશે તે ન સમજાતાં જરા મૂંઝાઈ. પણ કાકીજીની યાદદાસ્ત ધારદાર!

'તું તો તાજી પરણીને આવેલી, એટલે તને કયાંથી ખબર હોય? પણ તારી સાસુ, અરે! બિચારી જોવાય ન રહી! પણ એ વખત એટલું સમજે નહિ ને! તારા બાપને ઘેર જમાઈ તેડેલા પણ એમ વિગત- વાર બધું જણાવી દીધું. અને જ્યારે 'પણ મારે કાંઈ એવો વેરો આંતરો છે નહીં, તારે તારાં પાંચેયને મોકલવાનાં છે'. દર વખતે કહે ત્યારે પહેલાં કરતાં પછીનામાં 'પાંચેય' પર વધુને વધુ ભાર મુકાતો જાય. હવે કહો, છે કોઈ જરૂર યાદદાસ્ત સુધારવાની તરકીબની? પણ.....

જેને આજ પોતે ભાંડવામાં પાછું વળીને જોતાં નથી તે કિશોરે, માત્ર ચાર વર્ષ પહેલાં, જ્યારે તે પડી ગયાં હતાં ત્યારે, દોડતો પોતાના ઘરમાંથી દવા લાવીને પાટો બાંધી આપ્યો હતો

તે વાત, જશોદાબહેન સાવ ભૂલી ગયાં છે. જ્યારે કિશોર તે, જાણે રોજ જેનું વ્યાજ જમા થવું જોઈએ એવી કોઈ ફિક્સ ડિપોઝીટમાં મૂકેલી રકમ માફક, પોતે દોડીને બાંધેલા પાટાની, માળા ફેરવ્યા કરે છે!

દાખલા તો ડગલે ને પગલે મળ્યા કરશે પણ એમ ક્યાં સુધી યાદ કરતાં રહીશું! આપણને બધાને, આપણે બીજા પર કરેલ ઉપકારો તથા બીજાઓએ આપણા પર કરેલ અપકારો બરાબર યાદ રહે છે. જ્યારે બીજાઓએ આપણા પર કરેલા ઉપકારો અને આપણે બીજા પર કરેલા અપકારો ઘણું ખરું આપણે ભૂલી જ જતા હોઈએ છીએ!

કાંઈક એવી તરકીબ શોધાવી જોઈએ કે જેથી આપણે આપણી ભલાઈ અને બીજાના ગુનાઓ ભૂલી જઈએ અને બીજાની ભલાઈ અને આપણા ગુનાઓ યાદ રાખીએ. પણ ખરું તો આપણે જ કામે લાગવાનું છે, એટલે વિચારીએ.

ભૂતકાળમાં કોઈએ આપણા પ્રત્યે આચરેલ ગુનાઓને યાદ કરવાથી કોઈ ફાયદો ખરો? ફાયદો તો એક બાજુ રહ્યો તેમ કરવાથી આપણું તન અને મનના સ્વાસ્થ્યને નુકસાન પહોંચે છે તે શું સ્પષ્ટ વાત નથી? તેવી જ રીતે આપણે કોઈનું ભલું કર્યું હોય તો તે પણ યાદ રાખવાથી શો ફાયદો? જેમાંથી કોઈ નવી ભલાઈ ઉત્પન્ન થવાની નથી તે ચોક્કસ છે, તેવા વિચારોમાં આપણા મનને સક્રિય રાખવાથી તેટલા પૂરતું આપણે નવાં કામો, નવા ઉમંગો, નવી સ્ફૂરણાઓ માટેના વિચારોને ખીલવવાનો અવકાશ ઓછો કરીએ છીએ એ વાત સ્પષ્ટ છે. આપણી પાસે કોઈ અમર્યાદ સમય તો હોતો નથી! આપણે પોતે કોઈ અમર્યાદ શક્તિઓના માલિક પણ નથી! તો આપણી ઉન્નતિને, આપણા વેગને, આપણા સમગ્ર જીવનને અવરોધક એવા વિચારોને શા માટે સ્થાન આપીએ? એટલે આપણે કરેલ ભલાઈ અને બીજાઓએ કરેલ બૂરાઈ ને ભૂલવાથી તેમ જ આપણે કરેલ બૂરાઈ અને બીજાઓએ કરેલ ભલાઈને હંમેશાં યાદ રાખવાની યોજનાથી આપણે સજ્જ રહીએ જેથી નિરોગી તન-મન સાથે આપણા દીર્ઘ જીવનમાં આપણું ભલું થતું રહે.

સૌજન્ય: સપ્ટેમ્બર, ૧૯૭૮ - 'સ્વસ્થ-માનવ' - હૈયાવલોણું

હસો ભાઈ હસો !

સંકલિત

અર્જુને કૃષ્ણને કહ્યું: 'હે કેશવ મને મોહ, માયા, લોભ, ઈર્ષ્યા એવી બધી ખરાબ ભાવ વિશે સમજાવો.

- ત્યારે શ્રી કૃષ્ણે કહ્યું: કેન્ડી ખાતી વખતે એક હથેળી કેન્ડીની નીચે રાખો છોને, એને કહેવાય 'મોહ'.
- એ કેન્ડી પુરી થઈ જાય તો પણ એની સળી ચાટતા રહો છોને, એને કહેવાય 'લોભ'.
- અને સળી ફેંક્યા બાદ સમેવાળાની કેન્ડી જોઈને વિચાર આવે કે 'આની કેમ હજી પુરી ના થઈ', એને કહેવાય 'ઈર્ષ્યા'.
- કેન્ડી ખાતા ખાતા કેન્ડી પીગળીને નીચે પડી જાય અને ખાલી સળી હાથમાં રહે ત્યારે મનમાં જે ભાવ આવે, એને કહેવાય 'ક્રોધ'.
- ઊંઘ પુરી થયા પછી પણ પથારીમાં ત્રણ કલાક આળોટતા રહેવું, એને કહેવાય 'આળસ'.
- રેસ્ટોરન્ટમાં જમી લીધા પછી પણ મોઢું ભરીને મુખવાસ લઈએ, એને કહેવાય 'તુચ્છતા'.
- તાળું મારીને ચાવી કાઢી લીધા પછી પણ તાળાને ખેંચતા રહીએ એને કહેવાય 'ભય'.
- પાણીપુરીવાળા ને ત્યાં પાંચ પુરી ખાઈને બીજી પાંચ કોરી પુરી ઝાપટી લો છોને, એને કહેવાય 'શોષણ'.
- કુટી આખરી બુંદ સુધી પૂરી થઈ ગયા પછી પણ એની સ્ટ્રોમાંથી હવા ખેંચે રાખો છોને, એને કહેવાય 'ભ્રમ'.
- દ્રાક્ષનો ભાવ પૂછવામાં જ ૫-૭ દ્રાક્ષ ખાઈ જાવ, અને 'મોંઘી છે' કહીને નીકળી જાવ છોને, એને કહેવાય 'અક્ષમ્ય અપરાધ'.
- પંગતમાં બેસીને જમતી વખતે, રબડી કે રસ વાળાને આવતા જોઈ ફટાફટ તમારો વાટકો ખાલી કરો છોને, એને કહેવાય 'છળ'.
- આ વાત વાંચીને જે હસવું આવે છેને, એને કહેવાય 'આત્મશાંતિ'.

પ્રાર્થના સંઘની પ્રવૃત્તિઓ

૧. પુસ્તકાલય - વાંચનાલય: મહાત્મા ગાંધી સાર્વજનિક પુસ્તકાલય, કસ્તુરબા મહિલા પુસ્તકાલય અને જવાહરલાલ નહેરુ બાળ પુસ્તકાલય. સમય : સવારે ૮.૦૦થી રાત્રે ૮.૦૦
૨. 'પ્રાર્થનાસંઘ ઈ-લાઈબ્રેરી' સંચાલક: નરેશ કાપડીઆ
Email: prathanasangh.elib@gmail.com
૩. પ્રાર્થના માસિકનું પ્રકાશન: સંપાદક: નરેશ કાપડીઆ
૪. યોગના વર્ગો :
 ૧. શ્રી ચંદ્રેશભાઈ ગોળવાળા : સોમવારથી શનિવાર સવારે ૭થી ૮
 ૨. શ્રીમતી કામિનીબેન જરીવાળા : સોમવારથી શુક્રવાર સાંજે ૪થી ૫
 ૩. શ્રીમતી જયશ્રીબેન ધાયલ : સોમવારથી શુક્રવાર સાંજે ૫થી ૬
 ૪. શ્રીમતી કંચનબેન ડાભી : સોમવારથી શુક્રવાર સવારે ૧૦થી ૧૧
૫. યોગ ચિકિત્સા : યોગ થેરાપી : ડૉ. અમીબેન દેસાઈ: સોમવારથી શુક્રવાર સવારે ૫.૪૫થી ૧૧.૩૦, સાંજે ૩.૪૫થી ૬.૧૫ શનિવાર અને રવિવાર સવારે ૬.૩૦થી ૮.૩૦
૬. નેચરોપથી સારવાર કેન્દ્ર: નેચરોપેથ શ્રી ધવલ સરૈયા: સોમવારથી શુક્રવાર સવારે ૬થી ૧૨, સાંજે ૩ થી ૮, શનિવારે સવારે ૧૦ થી ૬
૭. ફિઝિયોથેરાપી સેન્ટર : ડૉ. પૂનમબેન શાહ : સોમવારથી શનિવાર સવારે ૮.૩૦ થી ૧, સોમવારથી શનિવાર સાંજે ૪ થી ૭.
૮. ઓમિયોપેથિક સારવાર કેન્દ્ર: ડૉ. આયુષીબેન દેસાઈ: સોમવારથી શનિવાર સવારે ૯.૩૦થી ૧૨.૩૦.
૯. કેન્સર, એઈડ્સ સારવાર (વિના મૂલ્યે) : ડૉ. ભાસ્કર વખારીયા (એમ.ડી.ફિઝીશિયન) : દર શનિવારે સાંજે ૭થી..
૧૦. કેન્સર તથા લીવર માટે હર્બલ દવાઓ (વિના મૂલ્યે): ડૉ. મેઘનાબેન અધ્વર્યુ : દર શનિવારે સાંજે ૭થી..
૧૧. સિવણ ઉદ્યોગ કેન્દ્ર: (બહેનો માટે સ્વરોજગારની તાલીમ): શ્રી વિનુભાઈ ફૂલવાડી: સોમવારથી શનિવાર. બપોરે ૧થી ૪

૧૨. કરાઓકે સંગીતના વર્ગો: શ્રી ધર્મશભાઈ અંકલેશ્વરીયા: દર ગુરુવારે
૫.૩૦ થી ૯, દર રવિવારે ૧૦ થી ૨
૧૩. શાસ્ત્રીય સુગમ સંગીત: ઉસ્તાદ ગુલામ ફરીદ: સોમ-બુધ-શુક
૨.૩૦ થી ૭
૧૪. કી-બોર્ડ, વાદ્ય સંગીત અને રેકોર્ડિંગ: શ્રી પરેશભાઈ અંકલેશ્વરીયા:
શનિવારે સવારે ૧૦ થી ૧૧.૩૦ અને રવિવારે સવારે ૧૦ થી ૧૧.
૧૫. રેકોર્ડિંગ : શ્રી પરેશભાઈ: રવિવારે ૧૨.૩૦ થી ૨.૩૦.
૧૬. દાદા ભગવાન સંસ્કાર કેન્દ્ર: રવિવારે ૪ થી ૬
૧૭. દાદા ભગવાન યુવતી સંસ્કાર કેન્દ્ર: શ્રીમતી હેતલબેન દલાલ: દર
મંગળવાર સાંજે ૪ થી ૬
૧૮. જીમનાસ્ટિક પ્રવૃત્તિ: શ્રી દિવ્યેશભાઈ કદમ: સોમવારથી શુક્રવાર ૬ થી
૮
૧૯. શ્રી અનિરુદ્ધ ઉપસના કેન્દ્ર: ધૂન-ધ્યાનનો કાર્યક્રમ: શનિવારે સાંજે
૬ થી ૭.૩૦
૨૦. સ્વ. ગિરીશચંદ્ર ભદ્રશંકર ધ્યાન મંદિર: સવારે ૬ થી સાંજે ૬
૨૧. વસ્ત્રદાન: શ્રી વલ્લભભાઈ ડાભી: આદિવાસીઓ માટે કપડાં
સ્વીકારવા અને જરૂરિયાતમંદોને વિતરણ કરવું.
૨૨. કથક: સ્નેહલતાબેન: શુક્રવારે ૬.૩૦ થી ૮, શનિવારે સાંજે ૩.૩૦ થી
૬.૩૦ અને રવિવારે સવારે ૧૦ થી ૧.
૨૩. સાયકાટિસ્ટ, ટેરોકાર્ડ, એસ્ટ્રોલોજિસ્ટ: સીમાબેન અધ્વર્યુ :
સોમવારથી શુક્રવાર ૧૨ થી ૨.